

T.C.

Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

MENÂR TEFSİRİNDE MU’CİZEYE BAKIŞ

Cihangir ECER
Iğdır 2019

T.C.
İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

MENÂR TEFSİRİN'DE MU'CİZEYE BAKIŞ

Hazırlayan:
Cihangir ECER

Danışman:
Prof. Dr. Şadi EREN

İğdır 2019

TAAHHÜTNAME

(Bilimsel Etiğe Uygunluk Metni)

Sosyal Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

Iğdır Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “**MENÂR TEFSİRİ'NDE MU'ÇİZEYE BAKIŞ**” adlı çalışmanın kendi çalışma ve gayretim sonucunda meydana geldiğini, alıntılara kaynak gösterdiğimi ve yürürlükteki tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, bu çalışmamın kağıt ve elektronik kopyalarının Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirtilen koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri doğrultusunda gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezimin tamamının veya uygun görülen kısımlarının erişime açılması tamamen Sosyal Bilimler Enstitüsünün takdirindedir.

Tezim sadece Iğdır Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

27/06 /2019

Cihangir ECER

KABUL VE ONAY

CİHANGİR ECER tarafından hazırlanan **MENÂR TEFSİRİ'NDE MU'CİZEYE BAKIŞ** adlı çalışma, **27/06/2019** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından **TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ** Anabilim Dalı, **TEFSİR** Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak **oybirliği / oyçokluğu** ile kabul edilmiştir.

(İmza)

Prof. Dr. Şadi EREN

Başkan (Danışman)

(İmza)

Doç. Dr. Abdulcebbar KAVAK

Üye

(İmza)

Doç. Dr. Zeki TAN

Üye

ÖZET

Tefsir ilmi literatüründe mu'cize ile ilgili âyetler, ilk dönemlerden bugüne farklı yorumlara muhatap olmuş geniş kapsamlı bir konudur. Ancak modern dönemde bu konu bazı sebeplerle daha farklı ve çeşitli yorumlara maruz kalmıştır. Bir anabilim dalı olan tefsir ilminin önemli çalışma alanlarından biri de, Kur'ân'da geçen olağanüstü özelliklere sahip olaylara eğilmek, mu'cize adı da verilen bu tür olaylar ile ilgili yapılan yorumların dünü ve bugünü hakkında araştırmalar yapmaktır. Bu çalışmada, bu bağlamda Muhammed Abduh ve Reşîd Rızâ'nın temsil ettiği Menâr Tefsiri özelinde modern dönemde mu'cize konusu tahlil edilmiştir. Çalışmada bilimsel yöntem olarak betimleme yöntemi ve literatür analizi kullanılmıştır.

Bu çalışmada öncelikle mu'cize ile ilgili kavramsal çerçeve ile genel bilgiler ele alınmış, Menâr Tefsiri ile temsilcileri ve bu temsilcilerin bağlı olduğu ekol tahlil edilmiştir. Son tahlilde de öncelikle örneklem olması ve konunun anlaşılması açısından Kur'ân-ı Kerîm'de olağanüstü hadiselerin mevcut bulunduğu on beş konu ele alınmış, Menâr Tefsiri bağlamında betimlenmiş ve Menâr Tefsiri'nin farklı, özgün ve klasik yorumlara eleştirel yaklaşan bir mu'cize anlayışına sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Daha sonra da, Menâr Tefsiri'nde mu'cize ile ilgili âyetlerin farklı yorumlanmasına sebep olan arka plan irdelenmiştir. Ulaşılan sonuçlara göre Menâr Tefsiri'nin farklı bir mu'cize anlayışına sahip olmasının arka planında şu sebepler mevcuttur: Dinin modern anlamda ıslah edilmesi ihtiyacının ortaya çıkması, aşkın olanı reel hale getirme kaygısı, sünnetullahı uygun yorumlar yapma, âyetlerin zahirini ön plana çıkarma ve İslâm dünyasının prestij kaybı.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân-ı Kerîm, Âyet, Mu'cize, Menâr Tefsiri, Muhammed Abduh, Reşîd Rızâ.

ABSTRACT

The verses related to miracles in the scientific literature of tafsir are a comprehensive subject that has been subject to different interpretations since the arly periods. However, in the modern era, this subject has been subjected to different and various interpretations for some reasons. One of the important fields of study of Tafsir, which is a department, is to focus on the phenomenon of the Qur'an and to make researches about the past and present of the interpretations of these kinds of events called miracles. In this study the subject of miracle in the modern period was analyzed in the context of Menâr Tafsir, which is represented by Muhammad Abduh and Reşit Rıza. In this study, description method and literature analysis were used as scientific method.

In this study first of all, conceptual framework and general information about the miracle is discussed and Menâr Tafsir and its representatives and the school they are affiliated with the analyzed. In the last analysis, fifteen subject in which the extraordinary events are present in the Qur'an in terms of being a sample and understanding of the subject are discussed, described in the context of Menar Tafsir and Menar Tafsir has a miracle understanding which is critical to different, original and classical interpretations, was reached as a result. Then, the background of the interpretation of the miracle verses in Menar Tafsir is discussed. According to the results, Menar Tafsir has a differend understanding of miracle in the background of the following reasons: The emergence of the need to reform religion in the modern sense, the anxiety of realizing the transcendent, making interpretations appropriate to the circumcision, highlighting the manifestation of verses and the loss of prestige of the İslamic World.

Keywords: Qur'an, Miracle, Menar Tafsir, Muhammad Abduh, Reşit Rıza.

ÖNSÖZ

Mu'cize konusu; Tefsir, Hadis ve Kelâm ilimleri başta olmak üzere, pek çok ilmi alanın konusu olmuş, üzerinde düşünülmüş, tartışılmış ve farklı görüşler ileri sürülmüş konulardan biridir. İlk peygamberden son peygambere kadar pek çok açılardan gündeme gelmiş olan mu'cize konusu, modern dönemde bile gündemdeki yerini korumuş, zamanın ve şartların değişmesi ile her dönemin ilgilileri tarafından güncellenip yeniden yorumlanan, din ve ilahiyat alanının adeta popüler bir konusu olmayı başarmıştır.

Tefsir ilmi açısından bakıldığında, mu'cize konusu daha çok peygamberlerin iddialarını ve nübüvvetlerini destekleyen bir girişimle vukû bulan fevkalâde olaylardır. Bu olaylar daha ziyade peygamberlerin eliyle ilgili kavimlerine bir nimet ya da ceza olarak gönderilmiş, alışılmadık dışında ve eşine rastlanmamış durumlar olarak âyetlere yansımaktadır. Kur'ân'ı tefsir etmeye yönelik ilk girişimlerden itibaren bu tür âyetler, her devrin ve düşüncenin müfessirleri tarafından kendi devirlerinin ve fikrî yapılarının el verdiği ve gerektirdiği ölçü ve nitelikte yorumlanmıştır. Söz gelimi bir rivâyet tefsirinin müfessiri olan Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/923)'nin tefsiri, bünyesinde olağanüstü bir olayı barındıran âyetleri bir olay örgüsü dahilinde, betimleyici ve detay verici bir üslupla, bazen de âyetin yer vermediği noktaları tarihî haber veya rivayetler ışığında anlatan bir özelliğe sahiptir. Öte yandan bir dirayet tefsiri kaleme almış olan Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî (ö. 606/1210) ise, daha çok şüphe uyandıracak ve aklî olarak olayı sorgulayacak noktaları yakalamaya çalışarak soru-cevap yöntemi ile mu'cizenin varlığını ispatlamaya çalışır. Genel olarak klasik tefsirlere bakıldığında, tabiiinden olan Ebü'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî (ö. 103/721) gibi aykırı yorumlar yapan müfessirlere rastlansa da, genellikle söz konusu âyetlerde bir mu'cizenin var olduğu kabul edilir ve bu âyetler o şekilde yorumlanır.

Modern döneme gelindiğinde, özellikle teknolojik alandaki ilerleme, Batı dünyasının etkinliği ve yoğun bir şekilde küresel ekseninde etkili olan bilimselleşme hareketleri çerçevesinde mu'cize ile ilgili âyetlerin yorumlanmasında ciddi değişiklikler olduğu gözlemlenmektedir. Tefsir anabilim dalının konu alanını ilgilendirdiği için,

gerek söz konusu yorumların sahiplerinin ve gerekse bu yorumların içeriğinin ele alınması, anabilim dalının gündemine getirilmesi, çalışılması ve bilimsel bir zeminde tartışılması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu ihtiyaç, ele aldığımız tezin problem alanını teşkil etmektedir. Ancak modern dönemin bütün yorumlarının ele alınması oldukça geniş ve bir tezin kapsama alanı için oldukça fazla olduğundan, bu çalışma Abduh'un görüşleri doğrultusunda Reşîd Rızâ'nın kaleminden çıkmış "Menâr Tefsiri" isimli eser örnekleme ile sınırlandırılmıştır.

Bu bilgiler ışığında, çalışmamızın temel amacı, Menâr Tefsiri'nde mu'cizelere olan yaklaşımları tespit etmeye çalışmak ve böylece alana katkı sunmaya gayret etmektir. Söz konusu amaca ulaşmak adına, birinci bölümde kavramsal çerçevesi, özellikleri, çeşitleri, Kur'ân ve hadislerdeki kullanılışı, kendisine duyulan ihtiyaç, tebliğdeki rolü ve etkililiği, farklı tefsirlerdeki yankısı ile "Mu'cize" olgusu ve konusu ele alındıktan sonra "Modern Dönemde Bazı Müfessirlerin Mu'cizeye Bakışı" başlığı altında 19. asırda yaşamış bazı müfessirlerin mu'cizeye dair görüşleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise Menâr Tefsiri tanıtılmış ve temsilcileri hakkında genel bilgiler verilmiş olup akabinde "Menâr Tefsiri'nde Mu'cizeye Bakış" konusu ile Kur'ân'da mu'cize içeren 15 âyet, Menâr ekolünün yorumu ve bakış açısı dikkate alınarak klasik bazı tefsirlerdeki görüşler ile mukayeseli olarak işlenmiştir. Bu bölümün sonunda da "Menâr Tefsiri'nde Kur'ân Mu'cizelerine Yapılan Yorumların Arka Planı" başlığı ile ilgili ulaşılmaya çalışılan tespitler ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Tezin hazırlanmasında emeği geçen danışmanım Prof. Dr. Şadi Eren hocama teşekkür ederim. Bu çalışmamızın mânevî ve ilmî tekamülümüze vesile olmasını temenni ederim.

Gayret bizden, Tevfik Allah'tandır.

Cihangir ECER

Iğdır - 2019

İÇİNDEKİLER

TAAHHÜTNAME.....	I
KABUL VE ONAY	I
ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
I. MU’CİZENİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	4
A. Mu’cizenin Tanımı	4
B. Mu’cizenin Genel Özellikleri	6
1. İlahi Bir Fiil Olması.....	6
2. İddiaya Uygun Meydana Gelmesi	6
3. Nübüvvet İddiasından Sonra Ortaya Çıkması	7
4. Olağanüstü Olması.....	7
5. Tehaddi (Meydan Okuma) İçermesi	8
6. Peygamberi Doğrulaması.....	9
C. Mu’cizenin Çeşitleri	9
a) Konusu Açısından.....	9
b) Gayesi Açısından.....	13
D) Mu’cizenin Kur’ân’da ve Hadislerde Kullanılışı.....	16
a) Kur’ân’da Mu’cize İle Aynı Anlamda Kullanılan Kelimeler.....	16
b) Hadislerde Mu’cize Anlamında Kullanılan Kelimeler.....	21
E) Peygamberlerin Mu’cizeye Olan İhtiyacı.....	23
F) Mu’cize ve Tebliğdeki Rolü	25
G) Müşriklerin Mu’cize İstekleri	25
H) Mu’cize Vasıtasıyla İman	26
II. MODERN DÖNEMDE BAZI MÜFESSİRLERİN MU’CİZEYE BAKIŞI	28
a) Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’a Göre Mu’cize	28
b) Mustafa Merağî’ye Göre Mu’cize	30
c) İbn Âşûr’a Göre Mu’cize	32
d) Ebü’l-A’la el- Mevdûdî’ye Göre Mu’cize	33
e) Muhammed Hüseyin Tabâtabâî’ye Göre Mu’cize.....	36
f) Muhammed Mütevellî eş-Şa‘râvî’ye Göre Mu’cize.....	39
İKİNCİ BÖLÜM	41
MENÂR TEFSİRİ, MÜELLİFLERİ VE MUCİZEYE BAKIŞLARI	41
I. MENÂR TEFSİRİ.....	41
A) Menâr Tefsiri:	41

B) Menâr Tefsiri'nin Müellifleri	42
1) Muhammed Abduh.....	42
2) Muhammed Reşîd Rızâ	45
II. MENÂR TEFSİRİNDE MU' CİZEYE BAKIŞ	47
A) Kızıldeniz'in Yarılması.....	57
B) İsrâiloğullarının Maymun ve Domuza Çevrilmesi	60
C) Tûr'un İsrâiloğullarının Başına Kaldırılması.....	62
D) İneğin Bir Parçasıyla Kendisine Vurulan Adamın Dirilmesi	64
E) Ölüm Korkusuyla Yurtlarından Çıkanların Öldürülüp Tekrar Dirilmesi ..	65
F) Yüz Yıl Sonra Diriltile Kişi	67
G) Kuşların Yeniden Dirilmesi.....	69
Ğ) Hz. Meryem'in Her Zaman Hazır Rızık İle Rızıklandırılması	71
H) Hz. İsâ'nın Kuş Şeklini Verdiği Çamuru Üfleyerek Canlandırması, Kör ve Cüzamlıyı İyileştirmesi, Ölülerini Diriltmesi	73
İ) Hz. İsâ'nın Yaratılmasının Hz. Âdem'e Benzetilmesi	74
J) Hz. İsâ'nın Allah'ın Katına Yükseltilmesi	76
K) Allah'ın İnananlara Meleklerle Yardım Etmesi.....	78
L) Gökten Sofra İndirilmesi	79
M) Hz. Sâlih'in Halkına Deve Mu' cizesi Verilmesi.....	82
N) Fil Ashabına Karşı Kuşların Gönderilmesi.....	83
III. MENÂR TEFSİRİNDE KUR'ÂN MU' CİZELERİNE YAPILAN YORUMLARIN ARKA PLANI.....	84
A) Dinin Modern Anlamda İslah Edilmesi İhtiyacının Ortaya Çıkması	86
B) Aşkın Olanı Reel Hale Getirme Kaygısı.....	87
C) Sünnetullah'a Uygun Yorumlama	89
D) Âyetlerin Zahirini Ön Plana Çıkarma	91
E) İslâm Dünyasının Prestij Kaybı	92
SONUÇ	94
KAYNAKÇA	97

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı Eser
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.s.	: Aleyhisselam
a.y.	: Aynı Yer
b.	: Bin
Bil.	: Bilimler
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Enst.	: Enstitü
Hz.	: Hazreti
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
md.	: Maddesi
Nşr.	: Neşriyat
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
Sos.	: Sosyal
Thk.	: Tahkik
Trc.	: Tercüme
Tsz.	: Tarihsiz
Tsh.	: Tashih
Ünv.	: Üniversite
Yay.	: Yayınları
Y.Y.	: Yüzüncü Yıl
Ysz.	: Basım Yeri Yok

GİRİŞ

Mu'cize ile ilgili konular, ilk zamanlardan bu yana gerek İslami ilimler, gerekse diğer ilimler açısından tartışılmış ve ilmî zeminde çözüme kavuşturulmaya çalışılmış önemli konulardan biridir. Bu konuların olağanüstü bir yapıya sahip olmaları gibi sebeplerle farklı yorumlara muhatap olduğu görülmektedir.

Tefsir ilminin penceresinden bakıldığında da durumun böyle olduğu tespit edilebilir. Çünkü klasik tefsirlerde daha az olmakla birlikte modern tefsirlere varıncaya kadar içerisinde bir mu'cizeye delâlet teşkil edebilecek olağanüstülük özelliğine sahip olan her bir olay, farklı zamanlarda, farklı yorumlarla karşılık bulmuştur. Elbette bu şekilde farklı yorumların çeşitli sebepleri mevcuttur. İçinde bulunulan zaman, tefsirin yazıldığı ortamın coğrafi, kültürel ve içtimai yapısı, müfessirin bireysel düşüncesi ya da içerisinde bulunduğu ve temsil ettiği düşünsel çizginin genel kabullerinin mu'cize ile ilgili âyetlerin farklı yorumlanmasına sebep olduğu iddia edilebilir.

Modern dönem özelinden olaya bakıldığında, -ki burada modern dönem ile özellikle 19. yüzyıl ve takip eden zaman dilimi kastedilmektedir- söz konusu farklı yorumlamaların daha da derinleştiğini söylemek mümkündür. Çünkü modern zamanlarda, mu'cize ile ilgili âyetlerin yorumlanmasına yukarıda sayılan bazı sebeplerin yanı sıra daha başka sebeplerin de ilave olduğu görülmektedir. Örneğin teknolojik imkanların ve buluşların artması, özellikle doğa bilimleri etrafında pozitivist bilimselleşme anlayışının artması, materyalist ideolojik yapıların türemesi, sekülerleşme hareketleri ile kutsal olana karşı mesafeli bir duruşun ortaya çıkması, Batı dünyasının ekonomik, askeri ve içtimai üstünlüğünün İslâm dünyasını etkilemesi gibi sebepler, mu'cize ile ilgili âyetlerin yorumlanmasına da tesir etmiştir. Bu tesirin modern dönemde pek çok temsilcileri vardır. Önde gelen temsilciler Seyyid Ahmed Han, Cemâleddîn Efgânî, Muhammed Abduh, Reşîd Rızâ ve diğerleridir.

Tefsir anabilim dalının bünyesinde ilk, orta ve yeni çağlarda çokça çalışmalara konu olan “Mu'cize” başlığının modern girişimcilerin düşüncelerinde nasıl makes bulunduğu da araştırılması, bir görev olarak görülebilir. Bu çalışmanın ana fikri, bu düşünceden hareketle vücûda gelmiştir. Ancak bütün bu girişimcilerin ve eserlerinin

tetkik edilip modern anlamda bir “mu’cize” anlayışının ortaya çıkarılması, oldukça geniş bir çalışmayı ve kapsamı icbar ettiğinden, bu çalışma için Muhammed Abduh ve Reşîd Rızâ’nın temsil ettiği okul olan ve “Menâr Tefsiri” olarak neşrolan düşünceleri merceğe almaktadır. Bu kapsamda Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır(1878-1942), Mustafa Merağî (1883-1952), Muhammed Tahir İbn Âşûr (1879-1973) , Ebü’l-A’la el-Mevdûdî (1903-1979), Muhammed Hüseyin Tabâtabâî (1904-1981) ve Muhammed Mütevellî eş-Şa’râvî (1911-1998) gibi modern dönem bazı müfessirlerin mu’cizeye dair görüşlerine yer verilmiştir. Sonraki bölümde ise Menâr ekolünün mu’cize ile ilgili âyetlerin yorumu, Taberî, İbn Kesîr ve Râzî gibi klasik tefsirlerle mukayeseli işlenerek bu yorumun arka planı üzerinde özellikle durulmuştur. Böylelikle bu girişimin yaklaşık olarak tüm modern dönem tefsir hareketlerinin mu’cize ile ilgili yaklaşımlarına genellenebileceği de tahmin edilmektedir. Bu çalışmaya başlarken konu ile ilgili alanda ele alınmış bazı çalışmaların yapıldığına şahit olunmuştur. Bu çalışmalardan birincisi, Mehmet Salmazzem tarafından hazırlanan Menâr özelinde “Modern Dönem Tefsirlerinde Kur’ân İ’cazı” isimli doktora tezidir. Burada, Kur’ân İ’cazı kavramının ve mu’cize ile ilgili bazı diğer olguların Menâr’da yöntem ve yaklaşım nasıl karşılık bulduğu üzerinde durulmuştur.¹ İkincisi, Niyazi Arıcı tarafından hazırlanan “Menâr tefsirinde Mu’cizelerle İlgili Farklı Yorumlar” isimli yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada, genellikle Menâr’daki mu’cize yorumlarının dayandığı felsefî anlayışlar irdelenmiştir.² Son olarak, Celil Kiraz tarafından ele alınan “Menâr Tefsirinde Mu’cizelere Bakış” konulu bir makalede de, Menâr müelliflerinin birçok müfessirin mu’cize olarak kabul ettiği olağanüstü özelliğe sahip bazı âyetleri keskin yorumlarla modernist düşüncenin doğrultusunda yorumladıkları bazen de klasik tefsir anlayışıyla mu’cize içeren ayatlara yaklaştıkları dolayısıyla bu konuda tutarlı olmadıkları üzerinde durulmaktadır.³ Biz de çalışmamızda yukarıda değinildiği gibi bunlardan farklı bir açıdan konuya yaklaştık.

---

1 Mehmet Salmazzem, *Modern Dönem Tefsirlerinde Kur’ân İ’cazı (Menâr Örneği)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van 2015.

2 Niyazi Arıcı, *Menâr Tefsirinde Mucizelerle İlgili Farklı Yorumlar*, Ankara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006, 97-137.

3Celil Kiraz, “Menâr Tefsirinde Mucizelere Bakış”,

https://www.academia.edu/35536021/Celil_Kiraz_Menar_Tefsirinde_Mucizelere_Bak%C4%B1%C5%9F (Erişim tarihi ve saati: 17.06.2019/14:20)

Çalışmanın birinci bölümünde yeralan kavramsal çerçeve ve modern dönemde bazı müfessirlerin mu'cizeye bakışı başlıklarıyla konuya başlanılacaktır. İkinci bölümünde ise Menâr Tefsiri, müellifleri ve mu'cizeye bakışları ile Menâr Tefsirindeki Kur'ân Mu'cizelerine yapılan sıradışı yorumların arka planı üzerinde durulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. MU'CİZENİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

A. Mu'cizenin Tanımı

Genel kabul gören görüşe göre Mu'cizenin tanımı şöyle yapılmaktadır: “İnkâr edenlere meydan okuduğu sırada nübüvvet iddia eden bir kişinin elinde, tabiat kanunlarına aykırı olan bir hadisenin, benzerini getirmekten inkârcıları âciz bırakacak tarzda vuku bulmasıdır.”⁴ Şimdi de mu'cizenin sözlük ve ıstılah anlamlarını zikrelelim.

Mu'cize (مُعْجَزَةٌ) kelimesi, “a-c-z” (ع-ج-ز) kökünden if'al (أَفْعَال) babında ismi fâildir. İ'caz (إِعْجَاز) sözlükte âciz bırakmak, engel olmak, bir şeyin sonu, güç yetirememek (kudretin zıddı) gibi anlamlara gelir.⁵ Mû'cize ise asla karşı konulamayan, mutlaka âciz bırakan ve hârikulâde gibi anlamlara gelmektedir.⁶ Mu'cize “معجزة” kelimesinin sonunda bulunan “ة” harfi, müenneslik ta'sısı olmayıp mübalağa için kullanılmış ve kelime asla güç yetirtmeyen, kesinlikle âciz bırakan anlamını almıştır. Hakikatte âciz bırakmak, meydan okuyanın özelliğidir. Burada bir şeyi sebebine nisbet etme kabilinden mecâzen kendisiyle meydan okunulan şeye isnat edilerek bilinen bir işe isim konulmuştur. Kur'ân'da a'cz kökünden farklı tabirler geçmekte, fakat mu'cize kelimesi yer almamaktadır.⁷ Mu'cizenin türediği kök olması bakımından, 'acz' kelimesi üzerinde durmamız gerekir; “acz”, örfte bir şeyi yapamama noksanlığı manasında kullanılır. Bu takdirde 'acz, kudretin zıddı olmaktadır. “أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِي” (Yazıklar olsun bana! Ben şu karga gibi bile olup da kardeşimin cesedini örtmekten âciz mi oldum?)⁸ âyetinde, “acz”, iktidarsızlık ve zaaf manasındadır.⁹ Buna

4 Nureddin es-Sabuni, *Maturidiye Akaidi*, (el-Bidaye fi Usuli'd-Din), (çev.: Bekir Topaloğlu), Ankara 2000, 105.

5 İbn Manzur, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensari, “acz” md., *Lisanü'l-'Arab*, (tsh. Emin Muhammed Abdulvehhab, Muhammed es-Sadık el-Ubeydi), Dar-ü İhyai't-Türasi'l-'Arabi, Lübnan-Beyrut 1997, IX, 58.

6 Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Rağib İsfehani, “acz” md., *Müfredatu Elfazil-Kur'ân*, (Thk.: Safvan Adnan Davudi), Darü'l-Kelam, Dımeşk 2002, 547.

7 Muhammed Fuad Abdulbaki, “acz” md., *Mu'cemu'l-Mufehres li Elfazil-Kur'ân*, Daru'l-Hadis, Kahire 1987, 567.

8 Maide, 5/31.

9 Kudretin zıddı anlamında kullanıldığı ayetler için bkz. Tevbe, 9/2, 'Ankebut, 29/22.

bağlı olarak birçok işi yapmaktan âciz kalan ihtiyar kadına “Acuz” (عَجُوز) denilmiştir.¹⁰ Hz. İbrâhim’in hanımı Sâre, İshâk’la müjdelendiği zaman; “قَالَتْ يَا وَيْلَتَى أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا” “بُعَلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ” (Vay kendim yaşlı bir kadın, şu zevcim de bir ihtiyar iken ben mi doğuracak mıyım? Bu cidden pek şaşılacak bir şey!) demişti.¹¹ Ayrıca îcâz kelimesi Kur’ân’ın bazı âyetlerinde, “acze düşürme” ve “âciz bırakma” gibi manalarda da kullanılmaktadır.¹² Bâkılânî’ye (ö.403/1013) göre ‘acz, kudretin zıddı olamaz. Çünkü mu’cize yalnızca Allah’ın kudreti dâhilindedir. Bu sebeple kulları acz ile vasıflandırmak doğru değildir. Bâkılânî’de mu’cize anlayışı, güç verme, ikdâr ve acze düşürme, îcâz şeklinde tezahür eder. İnsanlarda bulunan kudret ve acz kendilerine ait değildir. Onlar Allah tarafından sonradan yaratılmıştır. Buna bağlı olarak Bâkılânî’ye göre güç verme ve acze düşürme sadece hârikulâde işlerde söz konusudur. Çünkü kulların kudreti dâhilinde bulunan herhangi bir iş mu’cize değildir.¹³

Istılâhî anlamda mu’cize, aczi yaratan manasında kullanıldığı için aslında Allah’tan başkasına hamledilemez. Çünkü gerçekte kuvvet veren ve âciz bırakan sadece Allah Teâlâ’dır. Bu sebeple mu’cize karşısında insanları acze düşüren yine kendisidir. Fakat meydana gelen hârikulâde hadise, insanların âciz kalmalarına ve ona karşı muaraza edememelerine sebep olduğu için o olay mu’cize diye isimlendirilmiştir.¹⁴

Kur’ân-ı Kerîm’de “Mu’cize” kelimesi yer almamaktadır. Bununla birlikte “acz” kökünden fiil ve sıfat kalıpları “âciz kalmak, güçsüz bırakmak, Allah’ın âyetlerini yalanlamak amacıyla yarışmak” manalarında yirmi bir âyette geçmektedir. “أَنْتُمْ عَجِزٌ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي”¹⁵, “... Siz Allah’ı âciz bırakacak değilsiniz!”

10 İsfehani, ‘acz md., *a.g.e.*, 548.; İbn Manzur, *a.g.e.*, IX, 60.; Hud, 11/72; Şu’ara, 26/171; Saffat, 37/135; Zariyat, 51/29.

11 Hud, 11/72.

12 İsfehani, “acz” md., 547-548.; bkz. Enfal, 8/59; Fatır, 35/44; Cin, 72/12.

13 Ebu Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed Basri Bakillani, *Olağanüstü Olaylar ve Aralarındaki Farklar*, (البیان عن الفرق بین المعجزات والكرامات والحيل والكهانة والسحر وال نارنجات) (Çev. Adil Bebek), Rağbet Yayınları, İstanbul 1998, 49; Şerafettin Gölcük, *Kelâm Açısından İnsan ve Fülleri*, Kayıhan Yayınevi, İstanbul, 1979, 112.

14 Bakillani, *a.g.e.*, 35-36; İmamü’l-Haremeyn Ebü’l-Meali Rüknuddin Abdulmelik b. Abdullah b. Yusuf Cüveyni, *Kitabu’l-İrşad ila Kavaidi’i-Edille fi Usuli’l-İ’tikad*, (thk.: Esad Tanım), Müessesetü’l Kütübi’s-Sekafiye, Beyrut 1982, 261; Osman Karadeniz, *Din ve İlim Açısından Mu’cize*, İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü, (Öğretim Üyeliği Tezi), İzmir 1981, 7.

15 Tevbe, 9/2.

”السَّمَاءِ” (Siz ne yer yüzünde ne de gök yüzünde (Allah’i) âciz bırakamazsınız.)¹⁶ âyetleri bunlardan bazılarıdır.

B. Mu’cizenin Genel Özellikleri

1. İlahi Bir Fiil Olması

Mu’cizenin temel amacı peygamberliğin ispatıdır. Peygamberlik ise Allah’ın emirlerinin sahih bir şekilde muhatabı olan insanlara ulaştırılması için vardır. Peygamberin doğruluğuna delâlet etmesi çerçevesinde, ilâhî bir kaynaktan insanların bizatihi tanık olacağı olayları sergilemesi bu noktada büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Duyu organlarımızla hissedemediğimiz ilâhî bir kuvvetin, müşahede edilen peygamberin elinde açıklığa kavuşup arkasındaki kuvvete işâret etmesi bakımından çok önemlidir. Peygamberliği ispat cihetiyle mu’cizenin en önemli hususiyeti ilâhî bir menba’dan olmasıdır.

Kur’ân-ı Kerîm, “وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ...” (Hiçbir Peygamber Allah’ın izni olmadıkça bir âyeti (mu’cizeyi) kendiliğinden getiremez.)¹⁷ demek suretiyle mu’cizenin yalnızca Allah’ın bilgisi ve kudretiyle meydana gelebileceğini bildirmektedir. Bu âyette, peygamberlerin veya kafirlerin ya da başka birilerinin isteği üzerine mu’cizenin meydana gelebileceği net bir şekilde ifade edilmektedir.

2. İddiaya Uygun Meydana Gelmesi

Mu’cizenin peygamberlik iddiasına mesnet teşkil edebilmesi için iddia edilen şeye uygun bir vaziyette ortaya çıkması gerekiyor.¹⁸ Peygamber olduğunu iddia eden kişi “Benim peygamber olduğuma sizleri inandırmak için sizlere şu şekilde bir mu’cize göstereceğim” dedikten sonra gerçekten söylediğine uygun bir mu’cize gösterirse bu husus onun Allah’ın elçisi olduğunu gösterir.¹⁹ Şayet söylediği şey değil de başka bir olay gerçekleşse bu kimsenin peygamberlik iddiasına kimse itibar etmez. Her ne kadar

---

16 Ankebut, 29/22.

17 Mü’min (Gâfir), 40/78.

18 Ebu Mansur Abdulkadir b. Tahrir et-Temimi el-Bağdadi, *Usulu’d-Din*, Daru’l-Medine, Beyrut 1928, 171.

19 Sadeddin Mesud b. Ömer Teftazani *Şerhu’l-Mekasid*, Alemu’l-Kütüb, Beyrut 1998/1419, V, 12.

göstermiş olay tabiat kanunlarını aşan hârikulâde bir hadise bile olsa durum değişmez.²⁰ Anlaşılan o ki, peygamberliği iddia eden şahsın peygamberliğine delil olarak göstermek istediği mu'cizenin göstermek istediği şekilde olması gerekmektedir. Yoksa iddia sahibi kişi, iddiasını doğrulamamış olur. Mesela peygamber olduğunu iddia eden ve bu iddiasını bir mu'cize ile tasdik ettirmek isteyen bir kişi mu'cize olarak kendi parmaklarının kendi lehine kanuşacağını iddia etse, parmakları değil de hemen yanı başındaki ağaç konuşmaya başlasa bu kimsenin öne sürdüğü delil geçersizdir.²¹

3. Nübüvvet İddiasından Sonra Ortaya Çıkması

Mu'cize, peygamberin muarızlarına meydan okuduğu bu olağanüstü hadisenin kendisine delil olduğunu açıkladığı ve kendisini yalanlayanların böyle bir şeyin benzerini yapmaktan âciz olduklarının ortaya çıktığı bir anda vukû bulmalıdır.²² Dolayısıyla peygamberlik iddia edilen zamanla, peygamberliğe delil olarak ortaya konulacak olay arasında şüphe götürmeyecek bir mesafe olmamalıdır. Bundan dolayı mu'cizenin iddiadan sonra gerçekleşmesi ve olay ile iddia arasındaki ilişki açık bir şekilde görülebilmelidir. Cahız'ın (ö. 255/869) bu hususla ilgili vermiş olduğu misâl meseleyi daha iyi bir şekilde zihne yaklaştırır: “Şiddetli göz ağrısına yakalanmış bir kimse doktora gitse, doktor da bazı ilaçlar kullanmak suretiyle gözünü tedavi etse, daha sonra doktor, bu olayı peygamber olduğunu gösteren bir delil olarak ileri sürse, bu durumda onu yalanlamamız gerekir. Fakat başka birisi, aynı hastayı herhangi bir vasıta kullanmadan ve ona dokunmadan, “Allah'ım! Eğer iddia ettiğim konuda doğru isem, bu hastanın gözüne şu anda şifa ver” diyerek duâ etse ve bu duanın hemen sonrasında hasta sağlığına kavuşsa, bu durum iddia sahibinin doğruluğunu gösteren bir delil teşkil eder.”²³

4. Olağanüstü Olması

Mu'cize, olağanüstü olmalıdır. Olağan olaylar, mu'cize olamaz. Bazı alimler: mu'cize olarak ortaya atılan hadisenin; su üzerinde yürümek, havada asılı kalmak gibi

---

20 Halil İbrahim Bulut, *Kur'ân Işığında Mu'cize ve Peygamber*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2002, 52.

21 Bulut, *a.g.e.*, 52.

22 Bakillani, *a.g.e.*, 78.

23 Ebu Osman Amr b. Bahr Cahız, *Hücecü'n-Nübüvve* (Risaletü'l-Cahız içerisinde), Mektebetü'l-Hancı, Kahire 1979/1399, III, 263; Bulut, *a.g.e.*, 54.

paygamberin kendi gücü dahilinde olabilecek nitelikte olaylardan olmamasını da bir şart olarak öne sürmüşlerdir. Çünkü bu nitelikteki olayların, bir çaba sonucu öğrenilebilmesi ve başkaları tarafından da aynısının tekrarlanabilmesi mümkün olduğundan, buna benzer olaylar olağanüstü olma özelliğinde değildir.²⁴ Misâl olarak bir kimsenin “Benim mu’cizem yarın güneşin doğudan doğması ve batıdan batmasıdır.” demesi ile mu’cize olmaz. Çünkü bu, doğru söyleyeni tasdik için yeterli olmadığı gibi bununla yalan ile doğrunun ayırt edilmesi de imkansızdır.²⁵ Demek ki, umum tarafından yapılabilecek adi/sıradan bir şeyin peygamberliğe delil olamayacağı bilinmelidir. Mu’cize olarak meydana gelen hadisenin hârikulâde /doğaüstü olması gerekmektedir.

5. Tehaddi (Meydan Okuma) İçermesi

Tehaddi, peygamberlik iddiasında bulunan şahsın bu iddiasındaki doğruluğuna delil olmak üzere benzerini hiçkimsenin getiremeyeceğini önemle vurguladığı hârikulâde bir fiil ile muarızlarına meydan okuması demektir.²⁶ Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’in dolayısıyla İslâm peygamberi Hz. Muhammed’in (s.a.v), en önemli mu’cizelerinden olan tehaddi özelliği ile ilgili meydan okumada tedrici bir yöntem uygulanmıştır.²⁷ Kurtubi, (v. 671/1273) tehaddi konusunda tedrici bir usulün uygulanmasının meydan okumayı edebi açıdan daha üstün ve daha tesirli hale getirdiğini kaydederek bu konuda i’cazın en üstün şeklinin uygulandığını ifade etmektedir.²⁸ Bu meyanda Kur’ân-ı Kerîm, muarızlarına önce bütününün getirmesi hususunda daha sonra da; on sûresinin, tek bir sûresinin ve Kur’ân’ın benzeri bir sözün benzerlerinin getirilmesiyle ilgili aşamalı bir yöntem uygulamıştır.²⁹ Aslında Kur’ân’da yerine göre bir harf bile mu’cizedir. Çünkü o harf, bulunduğu kelimeyi, o da âyeti, âyet de pek çok âyetleri tutar.³⁰

---

24 Muslihuddin Mustafa el-Kesteli, *Haşiyetü'l-Kesteli ala Şerhi'l-Akaid*, Bahar Matbaası, İstanbul 1973, 166.

25 Seyyid Şerif Cürcani, *Şerhu'l-Mevakif*, (thk.:Muhammed Bedreddin en-Na'sani), Kahire, 1907/1323, V-VI, 247.

26 Bulut, *a.g.e.*, 49.

27 Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Ali Ebu'l-Hayr ,Nasiruddin el-Beydâvi, *Envaru't-tenzil ve esraru't-te'vil*, (Mecmu'atun mine't-tefasir içinde), Beyrut, 1901, III, 308.

28 Kurtubi, Ebu Abdillah, *el-Cami' li Ahkamu'l-Kur'ân*, Kahire, h.1372, I, 77.

29 Hüseyin Aydın, “Meydan okumaları Bakımından Kur’ân Mu’cizesi”, *Kelâm Araştırmaları Dergisi* , VIII, 1/2010, 54.

30 Şadi Eren, *Kur’ân’da Teşbih ve Temsiller*, İzmir 2006, 25.

Mu'cizenin bu özelliğini anlatmak için şöyle denilebilir: Peygamberin Allah'ın dinini tebliğ ettiği kavminden bazıları “Biz senin hak peygamber olduğuna inanmıyoruz. Eğer Allah'ın peygamberi isen bize mu'cize göster” diye peygamberi inkâr ve tekzip edecekler, ona meydan okuyarak kendisini sıkıştıracaklar ve zor durumda bırakmaya çalışacaklardır. Bunun üzerine peygamberin davasında hak üzere olduğunun delili ve şâhidi olarak bir mu'cize zuhur edecektir. Bu ortamda ortaya çıkan mu'cize tehdidi özelliğindedir.

6. Peygamberi Doğrulaması

Bu özellik olağanüstü olayın içeriğiyle ilgilidir. Meydana gelen mu'cizenin bizzat kendisi, iddiada bulunan peygamberi yalanlar nitelikte olmamalıdır. Misâl olarak: “Şu hayvanı konuşurken benim size göstereceğim mu'cizem olsun.” dediğinde, o hayvan konuşsa fakat o kişinin yalancı olduğunu söylese, bu durumda böyle bir olay, peygamberlik iddiasını doğrulamak bir yana, iddia sahibinin yalancılığına olan inancı güçlendiren güçlü bir delil niteliğindedir.³¹

C. Mu'cizenin Çeşitleri

Mu'cize, birden fazla açıdan gruplandırılarak ele alınmıştır. Ancak biz burada fazla tefsilata girmeden mu'cizeleri sadece konuları ve gayeleri açısından gruplandıracağız.

a) Konusu Açısından

Konusuna göre mu'cizeler daha çok hissi ve aklî olmak üzere ikiye ayrılarak incelemeye tabi tutulmuştur. Hissi mu'cizeler, “maddî mu'cizeler”, aklî mu'cizeler ise “mânevî mu'cizeler” olarak isimlendirilmiştir.³² Sabûnî (580/1184) bu ikisine “haberî mu'cizeler”i de eklemek suretiyle üçlü bir taksim yoluna gitmiştir.³³ Biz de konusu açısından mu'cizeyi bu tasnife göre inceleyeceğiz.

---

31 Muslihiddin Mustafa el-Kesteli, *a.g.e.*, 166.

32 Şerafettin Gölcük ve Süleyman Toprak, *Kelâm Tarih Ekoller Problemler*, Tekin Kitabevi, Konya 2010, 375.

33 Nureddin es-Sabûnî, (البدایة) *Maturidiyye akaidi*, (Çev. Bekir Topaloğlu), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005, 106.

1. Hissi Mu'cizeler

Peygamberlere verilen bu mu'cizeler, tabiat kanunlarına aykırı olarak ortaya çıkan ve insanların duyu organlarıyla algıladıkları mu'cizelerdir. Bu mu'cizeler bir defa vukû' bulur, tekerrür etmez.³⁴ Bunlara “kevni mu'cizeler” de denilir. Hissi mu'cizeler, inanmak isteyenlerin imanını arttırırken, inanmak istemeyenlerin de küfrünü güçlendirir. Bunda Allah'ın her vakit varlık alemine müdahale ettiğine dair bir delil bulunmaktadır.³⁵

Kur'ân-ı Ker'im'deki beyanlardan hissi mu'cizelerin bazen hidâyet, bazen nusret ve bazen de helâk mu'cizeleri olmak üzere vukû' bulunduğunu anlıyoruz. Hz. Mûsâ'nın asasının yılanı dönüşmesi,³⁶ yed-ı beyza mu'cizesi,³⁷ Hz. Salih'in devesi,³⁸ Hz. İsâ'nın isteği üzerine Allah'ın ölüleri diriltmesi, anadan doğma körleri ve alacalı hastaları iyileştirmesi, çamurdan yaptığı kuşlara hayat vermesi,³⁹ gibi olağanüstü olaylar Kur'ân'da bize haber verilen hissi hidâyet mu'cizeleridir. Ateşe atılan Hz. İbrahim'in yanmaması,⁴⁰ havariler tarafından istenilen sofranın Allah tarafından gökten indirilmesi,⁴¹ İsrailoğullarına bildircin eti ve kudret helvası yedirilmesi,⁴² gibi hadiseler de hissi nusret mu'cizelerinin Kur'ân'daki misallerindendir. Nûh kavminin tûfân ile yok edilmesi,⁴³ Lût kavminin zelzele ile helâki,⁴⁴ Firavun ve ordusunun denizde boğulması,⁴⁵ ve Semûd,⁴⁶ Âd⁴⁷ ve Medyen⁴⁸ ahâlilerinin yok edilmesi de Kur'ân'da haber verilen hissi helâk mu'cizelerindendir.

Peygamberimiz Hz. Muhammed'in Kur'ân'da bildirilen hissi mu'cizelerine, ayın yarılması⁴⁹ ve isra⁵⁰ hadiseleri örnek olarak gösterilebilir. Bunların haricinde hadislerde

---

34 Eren, *a.g.e.*, 24.

35 Bulut, *a.g.e.*, 57.

36 A'raf, 7/107; Ta-Ha, 20/19-21; Şuara, 26/32.

37 A'raf, 7/108; Ta-Ha, 20/22; Neml, 27/12; Kasas, 28/32.

38 A'raf, 7/73; Hud, 11/64; Kamer, 54/27.

39 Al-i İmran, 3/49; Maide, 5/110.

40 Enbiya, 21/67-70; Ankebut, 29/24.

41 Maide, 5/112-115.

42 Bakara, 2/57; A'raf, 7/160.

43 A'raf, 7/59/64; Yunus, 10/71-73; Hud, 11/42-43; İsra, 17/17.

44 A'raf, 7/80-84; Hud, 11/81-83; Hicr, 15/61-66; Furkan, 25/40.

45 Bakara, 2/50; A'raf, 7/136-137; Enfal, 8/54; Yunus, 10/90.

46 A'raf, 7/78; Hud, 11/65-67; Hicr, 15/83; Furkan, 25/18.

47 A'raf, 7/72; Furkan, 25/38; Şuara, 26/139-140; Ankebut, 29/38.

48 A'raf, 7/85-93; Hicr, 15/78-79; Furkan, 25/38; Şuara, 26/189-191.

49 Kamer, 54/1.

geçen ağaçların yürüyüp gelmesi, taşların konuşması, kütüğün inlemesi ve devenin halinden şikayette bulunması gibi harikalar da hissi mu'cizelerine misâl olarak verilebilir.⁵¹ Peygamberimize verilen bu mu'cizeler, muayyen vakitlerde, özel hallerde ve belli şahıslara gösterilmiştir. Fakat Kur'ân ise, umumi bir mu'cizedir. Bütün cin ve inse hitap eder. Hükmü bütün zamanlarda devam eder. O, Hz. Peygamber'in ebedi ve en büyük mu'cizesidir.⁵²

2. Haberî Mu'cizeler

Peygamberlerin kahinlik ve benzeri herhangi bir başka yönleme ihtiyaç duymadan doğrudan vahiy ile Allah veya melek aracılığıyla kendilerine aktarılan haberlere haberî mu'cizeler denir.⁵³ Peygamberler ancak Allah'ın verdiği bilgilerle ve Kur'ân-ı Kerîm gibi sahih bir metnin varlığıyla haberî mu'cizeleri ortaya koyarlar.⁵⁴ Bu türden haberler de ikiye ayrılır. Geçmişe dair haberler ve geleceğe dair haberler.⁵⁵ Geleceğe dair haberî mu'cizeye örnek için Peygamberlerin kendilerine inanmayanların iman etmemede ısrar ederek Allah'ın öfkesine müstehak olan toplulukların helâk olacaklarını haber vermelerini verebiliriz. Bu hususta Kur'ân-ı Kerîm'de Sasanîlerin (İranlıların) Bizanslılar tarafından mağlup edileceğinin⁵⁶ önceden haber verilmesi, bu konunun güzel örneklerindendir. Maziye dair haberî mu'cizelere ise Kur'ân'da anlatılan, önceden yaşamış olan kavimlerin halleri ve peygamberlerin kıssaları misâl olarak verilebilir.⁵⁷ Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan bu haberî mu'cizeler, İslâm peygamberi Hz. Muhammed için birer nübüvvet delilidir. Zira ümmi olan bu zatın vahiy olmaksızın bunları bilmesi mümkün değildir. Kur'ân'da geçen *“İşte bu, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. (Yoksa) “Meryem'i kim himayesine alıp koruyacak?” diye kalemlerini (kur'a için) atarlarken sen yanlarında değildin. (Bu hususta) Tartışırken de yanlarında*

---

50 İsra, 17/1.

51 Sabuni, *a.g.e.*, 110.

52 Şadi Eren, *a.g.e.*, 24.

53 Bulut, *a.g.e.*, 59.

54 Ebu Mansur b. Muhammed b. Muhammed b. Muhmud Maturidi, *Te'vilatu'l- Kur'ân*, (thk.: Bekir Topaloğlu), Mizan Yay., İstanbul, 2005, XI, 45.

55 Sabuni, *a.g.e.*, 111.

56 Rum, 30/1-4.

57 Sabuni, *a.g.e.*, 111.

bulunmadın.”⁵⁸ âyeti bu gerçeği ifade etmektedir. Bu ve benzeri âyetler peygamberimizin hak bir peygamber olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

3. Aklî Mu’cizeler

Aklî mu’cizeler, insanların akıl ve idraklerine hitap eden, onları düşünmeye ve gerçekleri kavramaya sevk eden ve bu şekilde peygamberliğin doğruluğunu kanıtlayan en güçlü delillerdir. Kelâm kaynaklarında hissi mu’cizelerin haricindeki bütün deliller genel olarak aklî mu’cizeler olarak kabul edilmiştir. Hissi mu’cizeler belirli bir zaman ve mekana hitap ederken aklî mu’cizeler ise her asra ve her asırdaki bütün insanlara hitap etmektedir.⁵⁹ Elmalılı’ya göre aklî mu’cizeler, Hissi mu’cizeler gibi sadece duylara hitap etmez. Üzerinde düşünme gerektiren mu’cizelerdendir. Kafirler, aklî mu’cizeleri görmek istemezler, görseler bile bunu kabul etmezler. Çünkü onların kalpleri mühürlenmiştir. Elmalılı, aklî mu’cizelerden etkilenecek imân edenin imanının daha sağlam olacağını vurgulamaktadır.⁶⁰ En büyük aklî mu’cize Hz. Muhammed’e verilen Kur’ân-ı Kerîm’dir. Elmalılı, buna “tehatti mu’cizesi” adını vermektedir.⁶¹

İmam Süyûtî (1445-1505) şöyle der: “Akıllarının zayıf, basiretlerinin az olmasından dolayı İsrâiloğullarına verilen mu’cizelerin çoğu Hissi mu’cizelerdendir. Oysa zekasının üstün ve anlayışının tam olmasından dolayı İslâm ümmetine verilen mu’cizelerin çoğu aklî mu’cize türündendir. Bunun diğer sebebi ise basiret sahipleri, bu aklî mu’cizeleri idrak etsin diye kıyamete kadar devam eden bu dinin inananlarına aklî mu’cizeler tahsis edilmiştir.”⁶²

Peygamberimizin Kur’ân’la birlikte ortaya koyduğu bilgiler, daha sonraki âlimleri ve bilim adamlarını hayrete düşürecek bir mahiyete sahiptir. O dönemin ilim ve bilgi birikimini göz önünde bulundurduğumuzda bu tarz bilgilerin ilahî bir bilgi olmadan bilinebilmesi mümkün değildir. Ancak vahiyle bilinebilecek bu bilgilerin

---

58 Al-i İmran, 3/44.

59 Bulut, *a.g.e.*, 60.

60 Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979, I, 410.

61 Elmalılı Hamdi Yazır, *a.g.e.*, I, 267.

62 Abdulkerim el-Hatib, *el-İ’caz fi Dirasati’s-Sabikin*, Daru’l-Fikri’l-Arabi, ysz.1974, 88.

peygamberimiz tarafından on dört kûsür asır öncesinden haber verilmesi aklî delillerden biridir.⁶³

Menâr Tefsiri'nin müellifi Reşîd Rızâ ise, Hz. Peygamber'in Kur'ân'ın dışında başka herhangi bir mu'cizesinin olmadığını iddia ederek bu konuda özetle şöyle demektedir: Hz. Peygamberin Allah tarafından gönderildiğine dair delil, sadece Kur'ân ve onun ümmî oluşudur. Bu delil, akıl, his ve vicdan ile idrak edilebilen ilmî bir kanıttır. Mu'cize diye anlatılan olağanüstü hususların ise, sıhhatları konusunda kuşkular vardır. Bu tür şeyler Tevrat, İncîl, ruhân menkıbelerinden ve bunlardan daha fazla da Hind ve Müslüman sūflerden nakledilmektedir. Günümüz aydınlarının dinden nefret etmelerinin nedenlerinden birisi de bu gibi şeylerdir.⁶⁴

Reşîd Rızâ, Hz. Peygamber'in Kur'ân dışında herhangi bir mu'cizesinin olmadığını öne sürmekle birlikte, Allah'ın kendisine bağışladığı birtakım kevnî âyetlerin de olduğunu kabul etmekte, fakat bunların, onun peygamberliğini isbat için olmadıklarını, bunların sadece çok güçlü orduları yenmeleri gibi Yüce Allah'ın sıkıntı anında Hz. Peygamber ve sahabesine yaptığı kerem ve inâyeti olduğunu söylemektedir.⁶⁵

b) Gayesi Açısından

Gayesine göre mu'cizeler hidâyet, nusret, ikram ve helâk mu'cizeleri olarak ele alıp inceleyeceğiz.

1. Hidâyet Mu'cizeleri

Hidâyet mu'cizelerinin hedefi, peygamberlik iddiasında bulunan nebînin doğruluğunu ispat etmek ve insanları ikna etmek suretiyle inanmaya teşvik etmektir. Bu tür mu'cizeler, insanların yakîn ve kanaatları üzerinde etkili olur; doğruları kabule meyilli, önyargıdan uzak, akıllı, mantıklı ve sağduyu sahibi kimselere tesir eder. Bunlara inanmayanların hemen helâk edilmeleri söz konusu olmayıp inkârcılara düşünme ve ibret almaları için mühlet verilir. Hidâyet mu'cizeleri, peygamberin

---

63 Gölcük -Toprak, *a.g.e.*, 377.

64 Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsiru'l- Kur'âni'l-Hekîm (Tefsîrû'l-Menâr)*, Daru'l-Fikr li't-tibaa'ti ve'n-neşr ve't-Tevz'i, Beyrut, trz, XI, 155.

65 Rızâ, *a.g.e.*, XI, 159.

yaşadığı dönem ve toplumun ilgi alanıyla alakalıdır. Allah bütün elçilerini toplumlarında yaygın olan fikir, fen ve sanat türünden harikalarla desteklemiş ve onlara peygamberliğini bu şekilde teyit etmiştir. Bunun sebebi ise insanların dikkatini çekmek suretiyle mu'cizelerin yeterince ilgi görmesini sağlamak ve onların gündemine oturtmaktır. Ayrıca insanları en iyi bildikleri bir konuda âciz bırakılmaları mu'cizenin ilahî bir fiil olduğunu anlamalarına yardımcı olması açısından önemli kabul edilmiştir.

Kur'ân'da bildirildiği kadarıyla hidâyet mu'cizeleri hissî, aklî ve haberî olmak üzere üç şekilde zuhur etmiştir. Hz. Salih'in devesi⁶⁶, Hz. Mûsâ'nın asâsının ejderhaya dönüşmesi⁶⁷, elinin beyaz bir ışık vermesi⁶⁸, Hz. Îsâ'nın çamurdan yaptığı kuşu canlandırması, anadan doğma körlerle alacalı hastaları iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi⁶⁹ Kur'ân'da zikredilen Hissi hidâyet mu'cizeleridir. Hz. İbrahim'in hücceti ve Hz. Muhammed'in Kur'ân mu'cizesi⁷⁰ ise aklî hidâyet mu'cizelerine örnek teşkil eder. Diğer taraftan Hz. Îsâ'nın evlerde biriktirilen her şeyi bileceğini söylemesi, Hz. Muhammed'in Rumların galibiyetini bildirmesi haberî hidâyet mu'cizelerindedir.⁷¹

2. Nusret Mu'cizeleri

Peygamberlerin kendilerine imân edenlerin maddî ve mânevî birtakım ihtiyaçlarını karşılamak için göstermiş oldukları mu'cizelere Nusret Mu'cizeleri denir. Bu mu'cize türünde meydan okuma özelliği yoktur. Bu açıdan hidâyet mu'cizelerinden ayrılmaktadır. İlahî bir lütuf ve ikram olarak tezahür eden bu hadiseler peygamberler tarafından vukû' bulacağı ile ilgili önceden herhangi bir haber verilmemiştir. Olay gerçekleşikten sonra da bu hadise nübüvveti destekleyecek bir delil olarak takdim edilemez. Bu mu'cizelere kendi kavminin su ihtiyacını karşılamak için Hz. Mûsâ'nın kayadan su çıkarması,⁷² karınlarını doyurmak için gökten kudret helvası ve bildircin indirmesi,⁷³ havariler için Hz. Îsâ'nın isteğine binaen Allah'ın gökten mâide (sofra)

---

66 A'raf, 7/73; Hud, 11/64; Şu'ara, 26/155; Kamer, 54/27.

67 A'raf, 7/107, 117-118; Ta-Ha, 19-20, 65-69; Şu'ara, 26/32-45; Naml, 27/10; Kasas, 28/31.

68 A'raf, 7/108; Ta-Ha 20/22; Şu'ara, 26/33; Naml, 27/12; Kasas, 28/32.

69 Al-i İmran 3/49; Mâide 5/110.

70 el-Bakara 2/23-24; Hud 11/13-14; el-İsra 17/88; et-Tur 52/33-34.

71 Halil İbrahim Bulut, *Nübüvveti İspat Açısından Hissi Mu'cizeler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri (Yayınlanmamış Doktora Tezi) 2001, 34.

72 Bakara 2/60.

73 Bakara 2/57.

indirmesi,⁷⁴ meleklerin Bedir savaşında Müslümanların imdadına gelmeleri,⁷⁵ örnek olarak verilebilir.⁷⁶

3. İkrâm Mu'cizeleri

Bu mu'cize türü ise daha fazla peygamberler ve onlara tâbi olarak inananların imanlarını arttırmak için onlara iltifat etmek gayesiyle ortaya çıkan hârikulâde olaylardır. Haşre olan inançlarını güçlendirmek için Allah'ın ölüleri nasıl dirilttiğini görmek isteyen Hz. İbrahim'e parçalara bölünmüş kuşların nasıl hayata döndürüldüğünün gösterilmesi,⁷⁷ denize atılan Hz. Yûnus'un bir balık tarafından yutulmaktan kurtarılması ve balık tarafından yutulmasına rağmen ölmemesi⁷⁸ ikram mu'cizelerinin Kur'ân-ı Kerîm'de geçen örneklerindedir.⁷⁹ Peygamberimizin hicret edeceğini duyan Mekkeli müşrik bazı gençlerin Peygamberimizi öldürmek niyetiyle evininin etrafını kuşattığı esnada peygamberimizin onların gözleri önünde evinden ayrılırken “*Hem önlerinden bir sed, arkalarından bir sed çekmişiz, kendilerini sarmışızdır. Baksalar da görmezler.*”⁸⁰ âyetini okuyarak çıkıp gitmesi ve yine Peygamberimizin Hz. Ebubekir ile beraber hicret yolunda kaldıkları sevr mağarasının kapısına kadar gelen müşriklerden korumak amacıyla mağaranın bir örümcek ve iki yabani güvercin tarafından adeta korunmaları da bu mu'cize türünün iki örneği olarak zikredebiliriz.⁸¹

4. Helâk Mu'cizeleri

Peygamberler, öncelikle aklî delillere dayanarak kendi toplumlarını imana davet etmiş ve bu süreç içerisinde hidâyet/irşat mu'cizelerini de göstermişlerdir. Buna rağmen peygamberlere ısrarla inanmayan, onları inkâr edip aşağılayan ve eziyet edip öldürmeye teşebbüs edenler, kendilerini yok edecek helâk mu'cizeleri talep etmişlerdir.⁸² İman etmeye meyilli olan bütün insanlar inandıktan sonra, geriye küfürde ısrar edip bu

74 Mâide 5/112-115.

75 Al-i İmran 3/123-128.

76 Bulut, a.g.e., 63-64.

77 Bakara 2/260.

78 Enbiya, 21/87-88.

79 Bulut, a.g.e., 64-65.

80 Yasin, 36/9.

81 Ebubekir Cafer b. Yûnus Şibli, *Peygamberimizin Rûhânî Hayatı ve Mu'cizeleri*, (çev: Ahmet Karataş), Timaş Yay., İstanbul, 2006, 231.

82 En'am 6/57-58; A'raf 7770, 77; Hud 11/8, 32; 'Ankebut 29/29; Yasin 36/48.

tutumlarını hiçbir şekilde değiştirmeyeceğini açıklayan inkârcılar kalmış ve peygamberler son seçenek olarak onların helâk edilmesini temenni etmişlerdir.⁸³ Örneğin Hz. Nûh, bütün gayretlerine rağmen kafirlerin ıslah olmayacağına kanaat getirdiğinde “*Ey Rabbim! Yeryüzünde bacası tüten tek bir kafir bırakma...*”⁸⁴ diye duâ etmiştir. Hz. Mûsâ da Firavun ve taraftarlarından ümidini kestiğinde “...*Ey Rabbim! Onların servetlerini yok et ve kalplerini körelt ki acı azabı görmeden imân etmesinler*”⁸⁵ diye Allah’a yakarmış ve inkârcıların yok olmasını dilemiştir.

Helâk mu’cizesi, çoğu defa fırtına, yıldırım, korkunç bir çığlık, tufan, zelzele ve benzeri tabii afetler cinsinden gerçekleştiği gibi⁸⁶ düşmanlar tarafından katledilmek şeklinde de tezahür etmiştir. Nûh kavminin tufânla,⁸⁷ Semûd,⁸⁸ Ad⁸⁹ ve Medyen⁹⁰ halkının korkunç bir gürültüyle, Lût kavminin zelzeleyle,⁹¹ Firavun ve ordusunun denizde boğulmak suretiyle yok edilmesi⁹² gibi hadiseler Kur’ân’da zikredilen bazı helâk mu’cizeleridir. Son peygamber Hz. Muhammed’in helâk mu’cizesi -önceki peygamberlerde görüldüğü gibi toplumsal bir cezalandırma değil- Kureyşin ileri gelen azılı kafirlerin Bedir savaşında katledilmesi şeklinde olduğu kabul edilir.

D) Mu’cizenin Kur’ân’da ve Hadislerde Kullanılışı

a) Kur’ân’da Mu’cize İle Aynı Anlamda Kullanılan Kelimeler

Kur’ân-ı Kerîm, peygamberlerin doğruluğunu ispat eden mu’cize için özel bir kavram kullanmaz. Kelamcıların peygamberlerin doğruluğunu kanıtlayan fiiller manasında kullandıkları “mu’cize” kavramı ise, bu anlamda hiç kullanılmaz.⁹³ Kur’ân-ı Kerîm’de peygamberlerin Allah tarafından gönderilmiş gerçek elçiler olduğunu kanıtlayan hârikulâde olaylar çok defa âyet (âyât) kelimesiyle ifade edilmiştir. Hz.

83 Afif Abdulfettah Tabbara, , *Ma’a’l-enbiya fi’l- Kur’âni’l-Kerîm*, Derseadet, İstanbul, tsz., 252.

84 Nûh 71/26.

85 Yûnus 10/58.

86 Ankebut 29/40.

87 A’raf 7/59-64; Yûnus 10/71-73; Hud 11/42-43; İsrâ 17/17.

88 A’raf 7/78; Hud 11/65-67; Hicr 15/83.

89 A’raf 7/72; Hud 11/59-60.

90 A’raf 7/85-93; Hud 11/94-95; Hicr 15/78-79.

91 A’raf 7/80-84; Hud 11/81-83; Hicr 15/61-66, 72-73.

92 Bakara 2/50; A’raf 7/136-137; Enfâl 8/54; Yûnus 10/90; İsrâ 17/103-104.

93 Betül Arslanoğlu, *Elmalılı ve Muhammed Esed’in Tefsirlerinde Mu’cize ile İlgili Âyetlerin Mukayesesi*, Marmara Üniv. Sosyal Bil. Enst. Temel İslâm Bilimleri (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi) 2014, 44.

Sâlih'in dişi devesi⁹⁴, Hz. Mûsâ'nın asâsı ile parıltılı eli⁹⁵, Hz. İsâ'nın gösterdiği olağanüstü hadiseler⁹⁶ ve inkârcıların peygamberlerden mu'cize talepleri genellikle bu kelime ile anlatılmıştır. Ayrıca beyyine⁹⁷, burhân, sultân⁹⁸, hak⁹⁹ ve furkân¹⁰⁰ da Kur'ân'da yer yer mu'cize anlamında kullanılmıştır. Hadislerde de peygamberlik delilleri umumiyetle âyet kelimesiyle ifade edilmiştir.¹⁰¹

Şimdi Kur'ân-ı Kerîm'de “mu'cize” anlamında kullanılan kelimeleri îzâh etmeye çalışalım.

1. Âyet

Peygamberlerin Allah tarafından görevlendirilmiş elçiler olduklarını ispat eden hârikulâde olaylar demek olan “Mu'cize” kavramı, Kur'ân-ı Kerîm'de ifade edildiği kelimelerden biri de “âyet” kavramıdır. Ancak müfessirler mu'cize anlamındaki bu kullanımı diğer âyetlerden ayırdetmek için bunlara “hissi âyetler” demeyi tercih etmişlerdir.¹⁰² Peygamberlerin davetine muhatap olan bütün milletler, davet sahibinin doğruluğundan emin olmak düşüncesiyle, ondan tabiat kanunlarını aşan ve ancak ilâhî bir kudret sayesinde gerçekleşebilen gözle görülebilir bir alâmet (âyet) göstermesini istemişlerdir. İnanmak arzusunda olanların imanını, inkârcıların da bir anlamda inadını kuvvetlendiren bu âyetler pek çok defa vukû' bulmuştur. Hz. Nûh'un tûfanı, Hz. Sâlih'in devesi, Hz. Mûsâ'nın asâsı ve diğer mu'cizeleri, Hz. İsâ'nın babasız olarak dünyaya gelişi, çamurdan yapılmış bir kuşa can verışı, ölüleri diriltişi, evlerde saklanan yiyecekleri haber verışı gibi hârikulâde olaylar Kur'ân'da söz konusu edilen âyetlerden bazılarıdır.¹⁰³ Hz. Muhammed'e ise nübüvvetini belgeleyecek maddî bir âyet indirilmesi teklifleri karşısında ilim, hukûk, ahlâk vb. beşerî bilgiler açısından erişilmez bir mu'cize olan Kur'ân-ı Kerîm verilmiştir. Okuma yazma bilmeyen bir insanın elinde ortaya çıkan Kur'ân'ın geçmiş milletlere dair kıssaları ihtiva edişinde, yahudi âlimlerinin ona ait

94 A'râf 7/73.

95 A'râf 7/106-108; Hûd 11/96; Kasas 28/31-32, 35.

96 Âl-i İmrân 3/49-50.

97 A'râf 7/73.

98 Kasas 28/32; Nisâ 4/153; Hûd 11/96.

99 Yûnus 10/76.

100 Bakara 2/53.

101 Yusuf Şevki Yavuz, Abdurrahman Çetin, “Âyet” md, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, TDV Yay., 1991, IV, 242- 244.

102 Zeki Tan, *Kur'ân-ı Kerîmde Müşrik Dindarlığı*, Özgü yay., İstanbul 2016, 294.

103 A'râf 7/73, 106; Âl-i İmrân 3/49; Mâide 5/114; Tâhâ 20/22; Meryem 19/17-21; İsrâ 17/59.

vasıfları Kitâb-ı Mukaddes'ten öğrendikleri bilgilere dayanarak bilişlerinde, insanların özellikle sosyal ve manevî alanda ihtiyaç duyduğu kuralların ayrıntılı olarak açıklanışında inanmak isteyen kimseler için yeterli delillerin saklı bulunduğu bildirilmiş, talep edilen her türlü maddî âyet (mu'cize) gösterilse bile inkârcıların yine imân etmeyecekleri¹⁰⁴ haber verilmiştir.¹⁰⁵

2. Burhan

Arapça'da “berraklaştırmak, açıklığa kavuşturmak; delil getirmek” anlamındaki “b-r-h” (بره) kökünden türediği kabul edilir. Bir Kur'ân âyetinde, “*Elini koynuna sok: kusursuz bembeyaz çıkacaktır. Korkudan (açılan) kollarını kendine çek. İşte bu ikisi Firavun ve adamlarına karşı Rabbin tarafından iki kesin delildir (burhan). Çünkü onlar yoldan çıkan bir kavim olmuşlardır.*”¹⁰⁶ buyurulmak suretiyle, Hz. Mûsâ'nın asâsı ve yine onun elinin bir meş'ale gibi parlaması (yed-i beyzâ) olarak meydana gelen iki hissi mu'cizeye burhan ifadesiyle işâret edilmektedir.¹⁰⁷

3. Furkan

Sözlükte “iki şeyin arasını ayırmak” manasına gelen fark kökünden masdar olup “hakla bâtili, imanla küfrü, helâl ile haramı... ayırıp belirlemek” anlamında kullanıldığı gibi zıt değerlere sahip olan şeylerin birbirinden seçilip ayrılmasını sağlayan ölçüyü de ifade eder. Bu genel anlamından sonra, “Furkan” kavramı, iki âyette¹⁰⁸ Allah'ın Hz. Mûsâ'ya verdiği bir özellik olarak tanıtılmakla birlikte bunun ne olduğu açık değildir. Bu hususta birçok görüş ileri sürülmesine karşın İmam Şevkânî Fethu'l-Kadîr adlı eserinde farklı açıklamaları sıraladıktan sonra bunların içinde, “Mûsâ'ya mu'cize olarak verilen deliller” şeklindeki yorumu tercih eder.¹⁰⁹

4. Hak

Sözlükte “gerçek, sâbit ve doğru olmak, gerekmek; bir şeyi gerçekleştirmek; bir şeye yakînen muttali olmak” anlamlarında masdar ve “gerçek, sâbit, doğru, varlığı kesin

104 Bakara 2/118, 145, 248; Şuarâ 26/197; Ankebût 29/50-51.

105 Yavuz – Çetin, “Âyet” md, *a.g.e.*, IV, 244.

106 Kasas 28/32.

107 Yavuz, “Burhan” md, *a.g.e.*, 1992, VI, 229.

108 Bakara 2/53; Enbiyâ 21/48.

109 İbrahim Çelik, “Furkan” md., *a.g.e.*, 1996, XIII, 220.

olan şey” anlamlarında isim olan hak kelimesi (çoğulu hukûk) genellikle bâtılın zıddı olarak gösterilir.¹¹⁰ Kur’ân-ı Kerîm’de 247 âyette geçen “Hak” kelimesi,¹¹¹ çoğunlukla bâtılın zıddı anlamında kullanılır.¹¹² Hak kelimesinin Kur’ân’daki diğer anlamları arasında “gerçeğe uygun söz”,¹¹³ “doğru haber”,¹¹⁴ “doğru yol”,¹¹⁵ “delil”,¹¹⁶, “adalet”,¹¹⁷, “görev, hüküm”,¹¹⁸ ve benzerleri sayılabilir. Bu kelimenin açıklanan anlamlarının yanı sıra başka manalara da geldiği belirtilir.¹¹⁹ Fakat kelimenin etimolojisini ve Kur’ân’da hangi anlamda geldiğini araştıran kaynaklar, bunun mu’cize anlamına gelebileceğine değinmezler. Kur’ân incelendiği takdirde bazı âyetlerde geçen hak kelimesinin Allah elçilerinin doğruluklarını gösteren mu’cizeler anlamında kullanıldığı görülür. Örneğin Yûnus sûresinde¹²⁰ Hz. Nûh ve ona inananların kurtarıldığı, inkârcıların ise cezalandırıldığı bildirildikten sonra Allah’ın Nûh’tan sonra birçok peygamber gönderdiği ve bunların mu’cizelerle desteklendiği açıklanır. Bu çerçevede Hz. Mûsâ ile Hz. Harûun’un da Firavun ve kavmine gönderildiği belirtilir ve Hz. Mûsâ ile inkârcılar arasında geçen şu diyaloga yer verilir: “*Katımızdan onlara hak (mu’cize) gelince: “Bu elbette apaçık bir sihirdir.” dediler. Mûsâ: “Size hak geldiğinde onun için hep öyle mi dersiniz? Bu bir sihir midir? Halbuki sihirbazlar iflah bulmazlar*”¹²¹ dedi. Bu âyette geçen “Hak” kelimesinin Mûsâ’ya verilen mu’cizeler anlamında kullanıldığı hususu açıktır.¹²² Zira Kur’ân’da, Mûsâ’ya verilen asâ¹²³ ve pırlıtlı el¹²⁴ mu’cizelerine Firavun ve kavminin sihir diye tepkide buldukları başka âyetlerde zikredilir.¹²⁵ Nitekim Firavun, peygamberliğini ilan eden Hz. Mûsâ’dan delil getirmesini istemişti. Bunun üzerine Mûsâ, nübüvvetinin temel delili olarak asâ ve parlayan el mu’cizelerini göstermişti. Kur’ân’da birçok vesileyle Mûsâ’ya verilen bu

110 Mustafa Çağrı, “Hak” md., *a.g.e.*, 1997, XV, 151.

111 Abdulkâki, Muhammed Fuad, “Hak” md., *el-Mu’cemu’l-mufehres li-elfazi’l-Kur’ân*, İstanbul, 1990.

112 Bakara 2/47; Nisa 4/105; Mâide 5/77.

113 A’raf 7/169; Sad 38/84.

114 Müminun 26/62.

115 Yûnus 10/35.

116 Yûnus 10/76.

117 A’raf 7/89; Enbiya 21/112; Zümer 39/69.

118 Bakara 2/180, 241; Rum 30/47.

119 İbnü’l-Cevzi, Ebu’l-Ferac, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Nüzhetü’l-A’yüni’n-nevazir fi ‘ilmi’l-vücuhi ve’n-nezair*, (nşr. abdulkerim Kazim er-Râzî), Beyrut 1984, 266-269.

120 Yûnus 10/73-82.

121 Yûnus 10/76-77.

122 Rızâ, a.g.e., XI, 466.

123 A’raf 7/107, 117-118; Ta Ha 20/19-21, 65-69; Şu’ara 26/32-45; Neml 27/10; Kasas 28/31.

124 A’raf 7/18; Ta-Ha 20/22; Şu’ara 26/33; Neml 27/12; Kasas 28/32.

125 A’raf 7/109-110; Yûnus 10/76; İsrâ 17/101; Ta-Ha 20/57, 63; Şu’ara 26/34; Neml 27/13; Kasas 28/36; Müminun 40/23-24.

hissi mu'cizelere sihir diye itiraz edildiğinden söz edilir ancak Mûsâ'ya verilen Tevrat'a sihir dendiğinden söz edilmez. Şu halde yukarıdaki âyette geçen hak kelimesinden Mûsâ'ya verilen olağanüstü delillerin, yani hissi mu'cizelerin kastedildiğini söylemek mümkündür.¹²⁶

5. Sultan

Sözlükte “kandili tutuşturmak için kullanılan zeytinyağı” anlamındaki selîl kelimesinden veya “karşı konulamayacak bir güce sahip olmak, mutlak üstünlük sağlamak” mânasına gelen selâta masdarından türeyen sultân kelimesi “hüccet, delil, kahr, kudret, satvet ve bu sayılanlara sahip olan kimse” demektir.

Sultan kelimesi Kur'ân'da otuz yedi yerde geçer.¹²⁷ Ayrıca iki âyette¹²⁸ aynı kökten türeyen ve masdarı “musallat etmek” anlamına gelen fiiller yer alır. İkrime'ye göre Sultan kelimesi zikredildiği âyetlerin tamamında “hüccet” anlamında kullanılmıştır. Taberî de ilgili âyetlerin tefsirinde çoğunlukla bu manayı tercih eder.¹²⁹ “Sultan” kelimesi, mu'cize, istila ve âyet gibi anlamlarda kullanılmıştır. Nitekim “Mûsâ'da da ibret vardır: Hani onu açık bir mu'cize ile Firavun'a gönderdik.”¹³⁰ âyetinde mu'cize, “Gerçek şu ki: İman edip de yalnız Rablerine tevekkül edenler üzerinde onun (şeytanın) bir hakimiyeti yoktur.”¹³¹ âyetinde ise “İstila” anlamındadır. “Bunlar sizin babalarınızın verdiği isimlerden başka bir şey değildir. Allah bu konuda Kur'ân'dan bir âyet indirmemiştir.”¹³² âyetinde ise “Kur'ân'dan âyet” manasında kullanıldığına dikkat çekmiştir.¹³³

6. Beyyine

Beyyine “ayrılmak, uzaklaşmak ve ayırmak, uzaklaştırmak” manasındaki beyn veya “açık seçik olmak, açık seçik hale getirmek” anlamındaki beyân kökünden sıfat olup “apaçık delil, hüccet, kesin belge” demektir. Kelimenin kökünde bulunan

126 Bulut, *a.g.e.*, (doktora tezi), 82-84.

127 M.F. Abdalbaki, “sultan” md., *a.g.e.*,

128 Nisâ 4/90; Haşr 59/6.

129 Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et- Taberî, *Taberi Tefsiri*, Hisar Yay. Trs., 3/57; a.y., 8/229.

130 Zariyat 51/38;

131 Nahl 16/99.

132 Necm 53/23.

133 Mecduddin Ebu Tahir, Muhammed b. Yakup el-Firuzabadi, *Besairu zevi't-Temyiz fi Letaifi Kitabi'l-'Aziz*, (thk. Muhammed Ali Neccar), Lecnetu İhyai't-Turasi'l-İslamiyye, Kahire 1973, III, 247.

“ayrılmak” ve “açık seçik olmak” manaları birbirini tamamlayıcı bir nitelik taşır. Şöyle ki: Tamamen meçhul veya az çok kapalı olan bir bilgi konusu önce benzerleri arasından tefrik edilir, sonra da rahatlıkla bilinebilecek açık ve seçik hale gelir veya getirilir. Bu niteliği taşıyan bir husus tamamen veya kısmen bilinmeyen başka hususlara da kılavuzluk yaparak onların bilinmesini sağlar ve bu sebeple ona “doğruyu yanlıştan, hakkı bâtıldan ayıran belge” anlamında beyyine denir.

Beyyine Kur’ân-ı Kerîm’de biri müzekker (beyyin) olmak üzere yirmi defa geçmekte ve daha çok “aklî ve naklî delil, hüccet, açık belge, herkesçe bilinen tarihî olaylar, bu olaylara tanıklık eden harabeler, vahiy ve özellikle “Kur’ân-ı Kerîm, nübüvvet müessesesi, son peygamber Hz. Muhammed, mu’cize, Hz. Sâlih’in mu’cizesi olan deve”¹³⁴ manalarında açıklanmaktadır. Aynı kelimenin çoğulu olan beyyinât ise elli iki yerde tekrarlanmakta ve genellikle “âyetler” manasına gelmekte veya âyât kelimesini nitelemektedir. “Âyâtün beyyinât” (apaçık âyetler, belgeler) terkihi bir yerde¹³⁵, makâm-ı İbrâhim başta olmak üzere Kâbe’de bulunan ve “ibret verici hâtıralar taşıyan tarihî belgeler” mânasında kullanılmıştır. Hz. Mûsâ’ya verilen “dokuz açık belge”den bahseden âyette ise¹³⁶ dokuz beyyinenin Hz. Mûsâ’ya ait mu’cizeler veya ona verilen dokuz emir manasına geldiği kabul edilmiştir.¹³⁷

b) Hadislerde Mu’cize Anlamında Kullanılan Kelimeler

Hadis-i Şerif’lerin bir çoğunda, mu’cizeye delâlet eden kelimeler “âyet” lafzı ile ifade edilmektedir.¹³⁸ Bu şekilde kullanıldığına birkaç örnek verecek olursak; “Hiçbir peygamber yoktur ki kendisine beşerin inanacağı kadar bir âyet (mu’cize) verilmiş olmasın. Mekke ahali, Resulullah’tan kendilerine bir âyet (mu’cize) göstermesini istediler. O da ayın ikiye yarıldığını gösterdi.”¹³⁹

Âyet kelimesi, Kur’ân’da olduğu gibi hadislerde de mücmel anlamda kullanılmıştır. Hz. Peygamber, “Her peygambere kitleleri etkileyip iman etmelerine

---

134 A’raf 7/73.

135 Âl-i İmrân 3/97.

136 İsrâ 17/101.

137 Bekir Topaloğlu, “Beyyine” md., *a.g.e.*, VI, 1992, 97.

138 Osman Karadeniz, *İlim ve Din Açısından Mu’cize*, İstanbul, 1999, 30.

139 Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Camiu’s-Sahih*, Darul fikr, Beyrut, 2010, Menakıb, 28; Muslim, Ebu’l-Hüseyn Muslim b. Haccac, *el-Camu’s-Sahih*, Riyad, Daru’s-Selam Yayınları, 2000, Munafikun, 46.

vesile olan mu'cizeler verilmiştir. Bana verilen mu'cize (âyet) ise Allah'ın gönderdiği vahiyden ibarettir.” buyururken bunu âyet kelimesiyle ifade etmiştir. Yine birgün Hz. Peygamber, müşriklerin baskılarından bunalmış olarak mahzûn bir şekilde dururken Cebrail (a.s) ona gelir ve “Sana bir âyet (mu'cize) getireyim mi?” diye sorar Hz. Peygamber evet deyince Cebrail, vadînin uzak tarafında bulunan bir ağacı kendisine çağırmasını söyler. Hz.Peygamber söyleneni yapar ve ağaç ayaklarının dibine kadar yürüyerek gelir. Bunun üzerine Allah Resulü “Bu bana âyettir” der.¹⁴⁰ Sahabe de Hz. Peygamberden gördükleri olağandışı hadiseleri âyet diye isimlendirmiştir. Nitekim Abdullah b. Mes'ud Hz. Peygamberden zuhur eden harikaları “âyet” diye nakletmiştir.¹⁴¹

Sahih rivayetlerle peygamberimizden bize kadar ulaşan ve hârikulade olarak değerlendirilebilecek birçok mu'cize vardır. Bunlar, muteber hadis kitaplarında dağınık yerlerde çeşitli vesilelerle zikredilmiştir. Binaenaleyh, sahih olan hadislerin bu konuda verdikleri haberler, tarîhî olaylardan ibarettir ve bu mu'cizelere inanmak mecburiyeti vardır.¹⁴² Bu rivayetlerin hepsi ayrı ayrı mütalaa edildiklerinde âhâd yollarla nakledilmiş olarak karşımıza çıkarlar. Yalnız bu mu'cizelerin, âhâd yollarla rivayet edilmiş olmaları, onların kesinlikle sahih olmadıklarına delâlet etmez. Zira bu rivayet yoluyla tespit edilen aynı veya farklı cinsten rivayetler, bir araya getirildikleri ve bütünüyle değerlendirildikleri zaman, mutlak manada mu'cizelerin vukû' bulması açısından meşhur, hatta tevatür derecesine ulaşabilmektedir.¹⁴³

Peygamberimizin nübüvvet öncesi alametlerine gelince, onların sağlam bir rivayet zinciri ile tespiti güç, hatta imkansız gibidir. Buna sebep olarak, rivayetlerin toplanmaya başladığı devirlerde, o hadiseleri gören şahısların bizzat hayatta olmamaları gösterilebilir. Elimizdeki sahih hadis kitaplarında peygamberimizin, nübüvvet sonrası mu'cizeleri çokça yer alması yanında, nübüvvet öncesi alametlerin bulunmayışı hep bu rivayet silsilesinin kesikliğinden ileri gelmektedir. Fakat bu arada, mu'cizelerden çok meşhur olmuş rivayetler de yok değildir. Bunlar sonradan, daha çok delail ve sîret

---

140 İbn Maceh, Ebu Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *Sünenü İbn Mace*, Daru'l- Kutubu'l-İmiyye Yay., Beyrut, 2008, Fiten 23; Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Müsned*, İstanbul, 1982, III, 113.

141 Buhari, Menakıb, 25; Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa Sevra, *es-Sünen*, (Thk. A. Muhammed Şakir-M. Fuad Abdalbaki-İbrahim Adve Avad), Kahire, 1937, Menakıb, 6.

142 Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, (Çev.: Salih Tuğ), İrfan Yay., İstanbul, 2001, I, 125.

143 Karadeniz , *a. g. e.*, 224.

yazarları tarafından eserlerine alınmış ve böylece zamanımıza kadar meşhur olarak nakledilegelmiştir. Bu arada, peygamberimizin bizzat kendisinden anlatılmış irhâsları da unutmamak gerekir. Mesela, annesi Âmine'nin rüyası olduğunu,¹⁴⁴ süt kardeşleriyle beraber hayvan otlatırken, beyaz elbiseli iki adamın (melek) gelerek göğsünü yarıp kalbini temizlediklerini¹⁴⁵ bildirmişlerdir.

E) Peygamberlerin Mu'cizeye Olan İhtiyacı

Kelamcılara göre insanlar, bir kimsenin Allah'ın elçisi olduğunu ancak mu'cize vasıtasıyla bilebilirler.¹⁴⁶ Dolayısıyla her peygamberin, peygamberliğini tasdik edecek ve Allah tarafından gönderildiğini ortaya koyacak mu'cizeye ihtiyacı vardır.¹⁴⁷ Peygamberlik iddiasında bulunan yalancı peygamberlerin gerçek peygamberlerden ayırt edilebilmeleri için bu gereklidir. Aksi halde kimin Allah tarafından gönderilen gerçek peygamber olduğunu insanların anlaması zorlaşır.¹⁴⁸ İşte bu sebeple kelamcılar, “mu'cize olmaksızın bir peygamberin sözünü tasdik etmek vacip değildir.”¹⁴⁹ hükmüne varmışlardır. Nitekim her peygambere, kendisine inansınlar diye mu'cizeler verilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu hususa işâret eden âyet vardır.¹⁵⁰ Ayrıca Peygamberimiz de konuya dair bir sözünde şöyle buyurmuştur: “Hiçbir peygamber yoktur ki, kendisine insanların inanacağı kadar âyet (mu'cize) verilmemiş olsun.”¹⁵¹ Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, her peygamber, iddiasında doğru olduğunu hal ve hareketleriyle olduğu gibi diğer çeşitli mu'cizelerle de ortaya koymuştur.

Diğer taraftan nübüvvetin ispatı bağlamında mu'cizeye gerek olmadığı görüşünde olanlar da vardır. Peygamberliğin, mu'cize olmadan da kabul edilebileceğini iddia eden bu kimselere göre “Nebînin, kendi şerîatının doğruluğundan başka bir mu'cizeye

---

144 Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, Daru'l-kitabi'l-arabi yay., Beyrut 1990, I, 180-181.

145 İbn Hişâm, *a.g.e.*, 189-190.

146 Râzî, Fahrüddîn, *Risaletun fi'n-Nübüvvat*, Beyrut, 1986, 144.

147 Nisaburî, Ebû Said Abdurrahman, *el-Gunye fi Usulî'd-Din*, Beyrut-1987, 150; Ebü'l-Feth Tâcüddîn Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed eş-Şehristânî, *Nihayetü'l-İkdam*, 422-423

148 Zübeyir Bulut, “Peygamberleri Tasdik Aracı Olarak Mucizeler”, *Abant İzzet Baysal Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, Bahar 2015, Cilt:3, Yıl:3, Sayı:5, 3:1-31.

149 Bakıllani, *İ'cazu'l-Kur'ân*, (thk. Ahmed Haydar), Beyrut, 1986, 258.

150 Hud 57/25; Zuhruf 43/46.

151 Buhari, Fedailü'l-Kur'ân, *el-İ'tisam*; Müslim, el-İtminan, 239; Ahmed b. Hanbel, II, 341, 451.

ihtiyacı yoktur".¹⁵² Ancak bu görüşe katılmak mümkün değildir. Aslında peygambere mu'cize verilmesi aklın bir gereğidir. Mu'cize yoluyla insanların dikkati çekilip düşünmelerine yardımcı olunacaktır. Peygambere mu'cize verilmesinin sebeplerinden biri de, insana aklını kullanması öğütlenerek tabiat kanunlarına aykırı bir şeyin ancak Allah'ın doğrudan müdahalesiyle olacağını öğretmektir.¹⁵³

Peygamberlerin kendileri için mu'cize isteyip istemedikleri meselesi bazı zihinleri kurcalayabilir diye ele almamız gereken bir husustur. Bu hususla ilgili şunu diyebiliriz:

Hadis kitaplarında şöyle bir rivayet nakledilir: "Bir gün, peygamberimiz (s.a.v), Mekkeli Kureş'in kötülükleri sebebiyle kana boyanmış olarak ve hüzünlü bir vaziyette otururlarken Cebrâil (a.s.) kendisine geldi ve: "Yâ Resûlullah! Sana bir âyet (mu'cize) göstermemi ister misin?" dedi. Bunun üzerine peygamberimiz: "Evet, göster!" diyerek vadinin ötesinde bir ağaca baktı. Bunun üzerine Cebrâil: "Haydi, o ağacı çağır" deyince peygamberimiz de onu çağırdı ve ağaç yürüyerek önüne geldi, durdu. Sonra Cebrâil: "Ağaca dönmesini söyle" dedi. Peygamberimiz de öyle yaptı ve ağaç yerine döndü. Bunun üzerine peygamberimiz: "Bu, bana yeter (hasbî)" diye buyurmuştur.¹⁵⁴

Kâdî 'Iyad (v. 544/114), bu hadisi ve Hz. Ali'den nakledilen benzer diğer bir hadisi daha zikrettikten sonra, "Peygamberin hüznü, kavminin kendisini yalanlamasından dolayıdır; dolayısıyla mu'cize istemesi de kendisi için değil, aksine onlar içindi" diye ilâve ediyor. Yalnız, hadiste geçen "hasbî (bana yeter)" sözünü kaydetmemiştir.¹⁵⁵

Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki, peygamberlerin ilk görevlendirilmeleri anında, kendilerinden şüpheleri izale için Allah tarafından görevlendirildiklerinin bir alâmeti olsun diye bazı işaretlere ihtiyaç duyulabilir. Peygamberimiz, kendisine ilk vahiy geldikten sonra korkmuş ve Hz. Hatice'ye, başında geçenleri anlatmış ve "Şüphesiz ben, kâhin olmaktan korkuyorum" diye buyurmuştu. Bu konuda, M. Hamidullah, şunları kaydeder: "Bütün hürmetimle, Hz. peygamber, peygamberliğinin

---

152 Abdulkahir b. Tahir b. Muhammed b. Abdullah el-Bağdâdî, *el-Ferk Beyne'l-Firak*, Daru'l-Afak el-Cedide, 1977, 334.

153 Ahmet Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, Ankara 1992, 19.

154 İbn Mâce, el-Fiten, 23; Ahmed b. Hanbel, III, 113.

155 Kâdî 'Iyâd, Ebu'l Fadl 'Iyad b. Mûsâ, *eş-Şifâ bi-Ta'rif-i Hukuk-i Mustafa*, Halil Efendi mtb. (Baskı yeri yok.), 1290, I, 255-256.

başlangıcında mu'cizeye ihtiyaç duymuş olabilir, fakat peygamberliğinin kemalinde böyle bir ihtiyaç duymamıştır, diyebilirim.”¹⁵⁶

F) Mu'cize ve Tebliğdeki Rolü

İslâm, maddî harikalar göstermek ve öne sürmek suretiyle kendini kabul ettirmeye yönelmemiştir. O, mu'cizeler sebebiyle imân telkin etmez; yalnızca insan aklını düşünmeye ve bu sayede hakikatleri kabule davet eder. Her şeyi kapsayan Allah'ın âyetlerini düşünmeye çağırır. Allah'ın kudretine delâlet eden âyetleri üç kısımda toplayabiliriz:

1. Her şeyi kapsayan âyetler. “Her şeyde O'nun bir âyeti vardır ki bir olduğuna delâlet eder.”¹⁵⁷ sözü bunu güzel bir şekilde ifade etmektedir. Şüphesiz bu alâmetleri ancak âlim olanlar idrak eder ve üzerinde düşünür.

2. Ay, güneş tutulmaları ve (şimşek) gibi tabii hâdiseler. Cahiller bunlara ilgi duyarlar. Dikkatlerini bu tip hâdiseler celp eder.

3. Hârikulâde olaylar. Bunlar, peygamber ve velilerde müşahede edilen mu'cize ve keramet gibi olaylardır. Mu'cizeler arasında, inatçı inkârcıların aşırı isteklerine binaen izhar olunan birtakım hâdiseler de vardır ki bunlara “âyât-ı mukteraha” adı verilir. Bu tip mu'cizeler ortaya çıkınca, inanmayanlar Semûd kavmi gibi helâk edilirler.¹⁵⁸

G) Müşriklerin Mu'cize İstekleri

Kur'ân-ı Kerîm, apaçık aklî âyetlerle inanmayanlara seslenirken, müşrikler, akılları ermediği, daha doğrusu düşünemedikleri veya düşünmek istemedikleri için hâlâ hislerine hitap edecek mu'cizeler bekliyorlardı. Bekledikleri gerçekleşince de kimisi uyanıyor, kimisi de inadında ısrar ederek, “sihir” deyip geçiyorlardı. Şüphesiz onlar, sihirden de habersiz bulunuyorlardı; ama bu yakıştırmaya yine saptanabiliyorlardı. İnkârcıların bu mu'cizelere inanmayacakları bilindiği için, “*Sana indirdiğimiz o kitap ki*

156 Hamidullah *İslâm Peygamberi*, (Trc. Salih Tuğ), I-II, İstanbul, 1993. 13-14.

157 Said Nursi, *İşârâtü'l-i'câz fi mazânni'l-îcâz*, (Thk.: İhsan Salih el-Kasimi), Şirketu Sözlür li'n-Neşr, Kahire 2002, 154.

158 Yazır Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Ensar Yayınları, İstanbul, 1993, VI, 395-396.

(müstemirren) karşılarında okunup duruyor, onlara kâfi gelmedi mi? Onda imân edecek bir kavim için elbette (büyük) bir rahmet ve (nimet) ve bir öğüt vardır.”¹⁵⁹ diye buyrularak insanları imana çağırmada yeni bir kanal açtı. Bu kanal da inancın rasyonel temellere dayanması¹⁶⁰ ve müşriklerden inanmak isteyenlerin imanlarını harikalara değil, hakikatlere dayandırmaları, gerçek imanın da ancak bu olduğu ihtar ediliyordu.

Bütün bunlar bir yana, aslında mu’cize göstermek Allah için zor ve imkansız değildir. Allah isterse her kuluna her an mu’cize gösterebilir.¹⁶¹ Nitekim geçmişte insanlar mu’cize istedi, Allah da verdi. Fakat imanları değil azgınlıkları arttı.¹⁶² Nitekim inanmayanlar peygamberin mu’cizesini görünce kendisine “sihirbaz”;¹⁶³ gaipten haber verdiği şey ortaya çıkınca da bu sefer de “kâhin”¹⁶⁴ dediler. Bu sebeple Kur’ân şöyle der: “*Sen Rabbinin nimeti sayesinde ne bir kâhin, ne de bir mecnun değilsin.*”¹⁶⁵

H) Mu’cize Vasıtasıyla İman

Peygamberler zamanında mu’cizelere ihtiyaç duymadan imân edenler olduğu gibi, ancak onları müşahede ettikten sonra imân edebilenler de vardır. Bunun yanında birçok mu’cizeyi gördüğü halde inanmayanlar da az değildir. Bütün bunlar, farklı yaratılış ve kabiliyetlerin bir neticesi olsa gerektir.

Hakikati görenler, her türlü âyeti, peygamberlerin şahsında görür, hiçbir zaman maddî mu’cize istemezler. Çünkü onlar için, hakikate mu’cizeler vasıtasıyla varılamaz. Nitekim Hz. Hatice, mu’cizeyi peygamberin şahsında görüyor ve: “Allah’a yemin ederim ki O, seni hiçbir vakit mahzun etmez; vallahi sen, akrabanı gözetir, doğru söyler, herkesin mesuliyetini taşır, yoksula bakar, misafirini ağırlar ve hak yolda olanlara yardım edersin,” diyordu.¹⁶⁶

Hz. Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali gibi ilk nesil ashâb-ı kiramdan hiçbiri peygamberin (s.a.v) doğruluğuna inanmak için hârikulâde bir hâdise görmek

---

159 Ankebût: 29/51; Şu’arâ’: 26/197.

160 Tan, *a.g.e.*, 295.

161 Ankebut, 29/50.

162 Bkz. Araf, 7/73, 106; Al-i İmran, 3/49; Maide, 5/114; Taha, 20/22; Meryem, 19/17-21; İsra, 17/59.

163 Zariyat 51/52.

164 Tur 52/29.

165 Tur 52/29.

166 Buhârî, Bed’u’l-vahy, 3; et-Tefsîr: 96/1; Menâkıbu’l-ensâr, 45; Müslim, el-İtmân, 252.

istememediler. Onlar, daha çok ilahi mesajın içeriğinden hareketle¹⁶⁷ veya müminlerin annesi Hz. Hatice gibi peygamberin söylediklerinin gerçekliğini gördüğü karakter üzerinden test ederek¹⁶⁸ peygamberi doğrulamışlar ve şirki bırakıp iman etmişlerdir. Herakleios bile, Ebû Sufyân'dan peygamberimizin doğruluğu, ibadeti ve dine daveti hakkında bilgi alınca¹⁶⁹ bu, kendisi için nübüvvetini tasdikte yeterli bir delil olmuştu. O, mu'cizeye ihtiyaç duymadı ve öğrendiklerinin hepsinin peygamberlik alâmetlerinden olduğunu bilmiş oldu.¹⁷⁰ Necâşî'nin¹⁷¹ (ö. 630) durumu da bundan farksızdır.

Mu'cizeye ihtiyaç duymadan imân edenlerin yanında, mu'cize sebebiyle imân edenler de yok değildir. Bunlar ancak mu'cizeler sebebiyle peygamberlerini tasdik edebilmişlerdir. Onlar için bu mu'cizeler, hakikate ulaşma yolunda bir vasıta olmuştu.

Bir gün kadının biri seyahatinde, peygamberimizin parmaklarından su aktığını görmüş ve bu hâdiseyi kavmine haber vermişti. Bunun üzerine kabilesi müslüman olmuştu.¹⁷² İranlılar tarafından mağlup edilen Bizansların (Rumlar) birkaç sene zarfında galip geleceklerini haber veren âyet¹⁷³ tebliğ edilip de bu geleceğe ait hâdiseler gerçekleşince birçoklar Müslüman olmuştu.¹⁷⁴ Diğer taraftan, gösterilen mu'cizeler, imana istidadı olanların dışında diğer inkârcılar için dünyada ve ahirette Allah'ın azabını tatmalarına bir vesile olmaktadır. Zira müşahade ettikleri mu'cizeleri inkâr etmek suretiyle Allah'ın îkazına aldırış etmezler.

İsrâiloğullarının çoğu gösterilen mu'cizelere inanmadılar; Sâmirînin yaptığı buzağıya taptılar.¹⁷⁵ Münafıklar ise, peygamberimizin duası ile bir bulutun sadece

---

167 Yusuf Macit, *Cahiliyeden İslama İhtida Psiko-Sosyal Yaklaşım*, İstanbul 2015, 199, 293.

168 Buhârî, Bed'u'l-vahy, 3.

169 Buhârî, a.y., 6; el-Cihâd, 102; Müslim, el-Cihâd, 73.

170 İbn Haldûn, Veliyuddin 'Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan, İstanbul, 1997, II/ 525.

171 Kayıtlarda adının Ashame (أصحة), ölüm tarihinin hicri 9/630 olan, peygamberimizin yaşadığı dönemde Habeşistan krallığı yapan ve ilk hicret eden müsümanları yanında barındıran adil yönetici olarak geçmektedir. Bkz.TDV. İslâm Ansiklopedisi, 32/ 476-477.

172 Buhârî, el-Menâkıb, 25; Nedvî, *a.g.e.*, III, 1197.

173 Rûm 30/47.

174 Süleyman Nedvi, *Asr-ı Saadet*, (İslâm Tarihi), (Trc. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul, 1347/1928, III, 1197.

175 Taha 20/85-97.

müslüman askerler üzerine yağdığını gözleriyle görüp dururlarken, “yağmur, O’nun duâsı ile yağmadı; onu yıldızların tesiriyle biz yağdırdık.”¹⁷⁶

II. MODERN DÖNEMDE BAZI MÜFESSİRLERİN MU’CİZEYE BAKIŞI

Çalışmamızın esası olan Kur’ân Mu’cizelerine Bakış konusu, son bölümde Menâr Tefsiri ekseninde detaylarıyla işlenecektir. Fakat tezin isminden de hareketle mu’cize konusunun Menâr Tefsir’i bağlamında incelenmeden önce bazı modern dönem tefsirleri çerçevesinde de ele alınmasının uygun olacağı kanaatine varıldı. Ama şu var ki modern dönem tefsirlerinin bütünü bu bölümde işlenmesinin kapsam olarak hem zor hem de gereksiz olacağı düşüncesinden hareketle bu başlık altındaki konu sınırlı tutuldu. Ele alınan tefsirlerin seçilmesinde farklı bölgeler ve değişik görüşlerden olunmasına dikkat edildi. Örnek olarak Türkiye’den Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın, Hint altkıtasından Mevdûdî’nin, Kuzey Afrika’dan İbn Âşûr’un, Mısır’dan Merağî ve Şa’râvî’nin tefsirleri seçildi. Bunların dışında Şîa tefsirlerinden Tabâtabâî’nin tefsiri de tercih edilme yoluna gidildi.¹⁷⁷

a) Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’a Göre Mu’cize

Cumhuriyet döneminin önemli tefsir âlimlerinden Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Hak Dini Kur’ân Dili adlı tefsiri incelendiğinde müfessir Yazır’ın da bir çok müfessir gibi mu’cizeleri iki kısımda değerlendirdiği görülmektedir. Genellikle hissi ya da kevnî mu’cize olarak isimlendirilen birinci gruptaki mu’cizeleri, mâddî ve zamanî olarak nitelendiren Yazır’a göre bu tür mu’cizelerin etki ve yararları sınırlı olmaktadır. Çünkü belli bir zaman ve mekana bağlı olduğundan bu çeşit mu’cizelere şahit olmayanların, onları akıl dışı bularak inkâr etmeleri olasıdır. Nitekim Hz. Peygamber’in Kur’ân dışında bu türden çok sayıda mu’cizesinin olduğunu ifade eden Yazır, dinî ritüellerin öğrenilmesinde mu’cizelerin temel parametreler olarak değerlendirilmesine karşıdır. Çünkü ona göre mu’cizeler, zor durumlarda Yüce Allah’ın kullarına bir yardımcı olarak görülmelidir. Hidâyetin gayesiyle daha uyumlu olacağını belirterek,

176 Rızâ, a.g.e., XI, 160.

177 Bu konuda bkz. Mehmet Salmazzem, *Modern Dönem Tefsirlerde Kur’ân İ’cazı Menâr Örneği*, Y.Y. Üniv. Sos. Bil. Enst. Temel İslâm Bilimleri, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2015, 77-130.

dinden istifade edilmesinde belirleyici olanın mu'cize değil, ilim ve sünnetullah olması gerektiğini düşünmektedir. Çünkü Yazır'a göre hidâyetteki amaç insanları zor durumdan kurtarmaktır. Bunun ise ancak, mu'cizenin diğer bir çeşidi olarak ele aldığı ve ebedî, aklî, ilmî olarak nitelendirdiği Kur'ân mu'cizesi ile mümkün olabileceğini düşünmektedir.¹⁷⁸

Bu yaklaşımından anlaşıldığı kadarıyla Yazır, dinî konuların pratize edilmesinde, hissi mu'cizelerden çok aklî ve ilmî niteliği bulunan, yani realiteyle uyumlu olan mu'cizeyi önemsemektedir. Tefsiri incelendiğinde Yazır'ın gerçekçi görünen bu bakış açısını birçok değerlendirmesinde bulmak mümkündür. Kanaatimizce yaptığı yorumlarda Yazır'ı özgün kılan niteliklerinden biri de bu özelliği olmalıdır.

Öte yandan Yazır, bazı hissi mu'cizeleri teknolojik gelişmeler ışığında îzâh etmeye çalışmaktadır. Örneğin; bilge birinin Saba Kraliçesi Belkıs'ın tahtını kısa bir sürede Hz. Süleyman'ın yanına getirdiğini ifade eden "...Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm..."¹⁷⁹ âyetiyle ilgili şunları söylemektedir: "Bir saniyede binlerce kilometre hız, zamanımızın bilimsel düşünce yapısının alışmış olduğu konulardan biridir. Önemli olan ise bu eylemi yapmak için uygulanacak gücü bilmektir. Bir şimşekte, bir telgrafta görülen bu hız bir kütlede de görülebilir."¹⁸⁰ Bize göre Yazır'ın bir takım hissi mu'cizeleri teknolojik gelişmelerle îzâh etmeye çalışması, mu'cizelerin anlamlandırılmasında önemli bir ayrıntıdır. Fakat bu durum, O'nun mu'cizelerin olağanüstü niteliklerini inkâr ettiği manasına gelmemelidir. Çünkü Yazır, mu'cizeleri yalnızca bilimsel açıdan îzâh etmeye çalışmamaktadır.¹⁸¹ Esasen mu'cizelerin bilimsel gelişmeler ışığında açıklanmaya çalışılması, sadece modern dönem müfessirlerine özgü bir durum değildir. Klasik dönem müfessirlerinden Râzî gibi bazı müfessirler de, hissi mu'cizeleri dönemin bilimsel verileri ışığında izah etmeye çalıştıkları bilinmektedir. Râzî, yukarıdaki âyette bahsedilen "tahtın" kısa bir sürede uzak bir mekana intikâl etmesini, dönemin mühendislik hesaplamalarına işâret etmiş ve güneş ışınlarının hızlı

---

178 Elmalılı, *a.g.e.*, I, 267.

179 Neml, 27/40.

180 Elmalılı, *a.g.e.*, V, 3681.

181 Recep Orhan Özel, "Elmalılı Hamdi Yazır'ın Bilimsel Tefsir Anlayışı", *Osmanlı Toplumunda Kur'ân Kültürü ve Tefsir Çalışmaları*, II, İlim Yayma Vakfı Kur'ân ve Tefsir Akademisi, tsz., 568.

bir şekilde birbirinden uzak mesafelere geçişini örnek vererek, bu hususu aklî delillerle açıklamaya çalışmaktadır.¹⁸²

Yazır, hissi mu'cizeler dışında ikinci grupta ele aldığı Kur'ân mu'cizesinin nitelikleri hakkında şunları ifade etmektedir. “Kur'ân, gerek Arapça olan açık nazmı, gerekse içerdiği gayba ait haberleri, emirleri ve yasakları, müjdeleri ve uyarıları ile bütün akılların ve anlayışların üstünde Yüce Allah'ın bilgisiyle indirilmiş olan¹⁸³ mu'cizesidir. Ona göre Kur'ân mu'cizesinin anlamlandırılmasında yanılığa düşen inkârcıların, onu sihir, Hz. Peygamberi'ni de sihirbaz olarak değerlendirmeleri gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü Yazır'ın da ifade ettiği üzere sihir, eğitim yoluyla geliştirilebilen ve yetenekle elde edilebilen bir sanat olduğu halde mu'cize, Yüce Allah'ın vergisi olup, bir çabanın sonucu veya benzer yollarla elde edilmesi mümkün değildir. Fakat Yazır'ın bilimsel gelişmelerle beraber sihrin farklı isim ve şekillerde yaygınlık kazandığını ve bazı çeşitlerinin halen doğal kanunlarla izâh edilemediğini düşünmesi¹⁸⁴ kanaatimizce sihre olağanüstü bir nitelik atfetmesi anlamına geldiğinden yanlış bir yargı olmuştur.

b) Mustafa Meraği'ye Göre Mu'cize

Mustafa Meraği'ye göre bütün mu'cizeler, Allah'ın doğrudan yaratmasının sonucudurlar. Meraği, doğma, büyüme gibi her gün karşılaşılan hadiseleri de mu'cize olarak görmekle beraber, peygamberlere verilen mu'cizelerin bunlardan farklı olduğunu ifade etmektedir. Ona göre evrenin işleyişinde her gün karşılaştığımız sıradan hadiseler, gerçekte mu'cize olmakla beraber, Yüce Allah'ın evrendeki yasa ve düzenine uygun cereyan etmektedir. Örneğin; güneşin hareket etmesi, esasen büyük bir olgu olmakla beraber, ilahî yasalar çerçevesinde hareket ettiğinden insanlar için mu'cize olmamaktadır.¹⁸⁵

Meraği'ye göre mu'cizeler, sadece peygamberlerin eliyle gerçekleşebilir.¹⁸⁶ Bilimsel gelişmelerle elde edilen imkanlar ise, asla mu'cize olarak değerlendirilemez.

---

182 Râzî, *a.g.e.*, XXIV, 198.

183 Elmalılı, *a.g.e.*, IV, 2770.

184 Elmalılı, *a.g.e.*, IX, 6365.

185 Meraği, *a.g.e.*, I-3, 160-161.

186 Bu hususta benzer görüşler için bkz.: Taberî, *a.g.e.*, II, 261.

Çünkü bu anlamda hiçbir gelişme evrene yerleştirilen ilâhî yasaların çerçevesinin dışına çıkmamaktadır. Fakat mu'cize, bütün gelişmelere rağmen, insan gücünü aşma niteliğini kaybetmez. Misâl olarak Hz. İsa'nın kör birinin gözünü iyileştirmesi ile görme bozukluğu olan birinin doktor tarafından tedavi edilerek iyileştirilmesi arasında fark vardır. Çünkü Hz. İsa, görme özelliğini tamamen yitirmiş ve işlevsiz hale gelen bir organa görme özelliğini verirken, doktorlar ise görebilme imkanı olan bir organa görme niteliğini kazandırabilmektedirler.¹⁸⁷

Meraği, mu'cizelerin neticelerinden çok, oluşum şekillerinin önemli olduğunu ifade etmektedir. Çünkü ona göre mu'cizeler için yeni bir ilahî kanun yaratılmaktadır. Nitekim evren açısından etkilenmelerin aza indirilmesi için, Cenab-ı Hak tarafından uygun ortam hazırlanmaktadır. Aynı şekilde mu'cizeyi gösteren peygamber ve mu'cizeyi müşahade edenler de buna hazırlanmaktadır.¹⁸⁸ Kısacası Meraği'ye göre mu'cizeyi farklı ve önemli kılan sonuçları ve alışılmamış bir olgu olmasından çok, onun gerçekleşme şeklidir. Örneğin ilk bakışta radyo dinleme olayı, bir dilsizin konuşmasından daha büyük görülebilir. Yalnız Hz. İsa'nın dilsiz birini konuşturması, olağan kanunların ötesinde bir gelişmedir.¹⁸⁹ Fakat bu hususta farklı düşünenler de yok değildir. Örneğin; Mûsâ Cârullah (ö. 1368/1949), mu'cizeleri sıradışı olaylar olarak görmekle birlikte, tabiat kanunlarına aykırı bulmamaktadır. Ona göre ağırlığı olan bir ağacın büyüme kuvvetiyle, gelişme sürecinde, yukarı doğru çıkması, çekim kanununu geçersiz kılmadığı gibi mu'cizeler de olağan kanunları geçersiz kılmaz. Ateş, tabiatı gereği insan vücudunu yaktığından, Hz. İbrahim'i yakmaması için ateşten yakma özelliği, geçici olarak, kaldırılmıştır.¹⁹⁰ Kanaatimizce gerçekleşme şekli nasıl olursa olsun mu'cizelerin bize yansımaları, bilinen tabiat kanunlarıyla örtüşmemektedir.

Meraği'ye göre mu'cizeler, doğal kanunların dışında bir yolla gerçekleştiğinden, Allah'ın izni olmaksızın tekrarı asla mümkün değildir. Yalnız yeni icatlar, doğal

---

187 Meraği, *a.g.e.*, I-3, 161.

188 Meraği, *a.g.e.*, I-3, 160-163.

189 Meraği, *a.g.e.*, I-3, 162-163.

190 Mûsâ Carullah, *Büyük Mevzularda Ufak Fikirler*, (Yayına hazırlayan: Musa Bilgiz), Kitabiyat Yayınları, Ankara, 2001, 68-69.

kanunlara ve ilmî esaslara uygun gerçekleştiğinden, bunların her zaman aynı şartlar içinde tekrarlanmaları mümkündür.¹⁹¹

Mu'cizelerin gösterilmesinin nedeni nedir? Meraği, Allah'ın kudreti sayesinde, insanların imân etmesi için gerçekleşen mu'cizelerin varlığını, zaruri bir olgu olarak değerlendirmektedir. Ona göre şayet mu'cizeler olmasaydı materyalistler, insanların imân etmesine engel olurlardı.¹⁹² Fakat Meraği'nin bu görüşü çeşitli tartışmalara kapı aralamaktadır. Onun ileri sürdüğü mantık üzerinden hareket edildiğinde, mu'cize görme imkanına sahip olamayanların imân etmeleri pek mümkün görünmemektedir. Halbuki imân etmenin gereği olarak sunulan mu'cizelere herkesin erişebilmesine imkan yoktur.

c) İbn Âşûr'a Göre Mu'cize

İbn Âşûr, Kur'ân'ın mu'cize özelliğinin nakli tevatürle kanıtlandığını belirtmekte, buna karşın diğer peygamberlerin mu'cizelerinin Hz. Peygamber'in Kur'ân dışındaki mu'cizeleri gibi mânevî tevatüre¹⁹³ dayandığını ifade etmektedir.¹⁹⁴

Geçmiş peygamberlerin mu'cizeleri, somut olgulara dayandığından İbn Âşûr'a göre bu türden mu'cizelere şahit olanlar, o an için benzerini getirmekten âciz oldukları için, bu mu'cizelere inanmışlardır. Dalayısıyla Hz. Muhammed'den önceki peygamberlerin mu'cizelerine belli zaman diliminde sınırlı sayıda insan inanmıştır. Buna karşın insanlar, gerek lafız gerekse mana açısından Hz. Peygamber'in mu'cizesinin benzerini getirmede âciz kalmaktadırlar. Başka bir ifadeyle, Kur'ân'ın mu'cize özelliği, zaman ve mekanla sınırlı olmadığından, benzerini getirmede aciz kalanlar da sayısal olarak bir çoğunluğu teşkil etmektedirler. Getirdiği mu'cizenin özelliğinden dolayı, Hz. Peygamber'e tâbi olanların sayısının diğer

191 Meraği, *a.g.e.*, V-11, 108; bezer görüşler için bkz.: Râzî, *a.g.e.*, II, 131-132.

192 Meraği, *a.g.e.*, I-3, 163-164; a.y., *a.g.e.*, I-1, 128.

193 Mânevî tevatür, aralarında ortak noktaların olduğu muhtelif hükümleri ravilerin ayrı lafızlarla nakletmeleriyle sâbit olan müşterek manaya denir. Örneğin; duâ ederken ellerin kaldırılmasıyla ilgili Hz. Peygamber'den yüze yakın hadis rivayet edilmiştir. Fakat bu hadislerin hepsi farklı olaylar hakkında olduğu halde hepsindeki ortak nokta duâ ederken ellerin kaldırılmasıdır. Kısacası farklı nakillerle aynı husus ifade edilmese de mânevî tevatürde bir konu üzerinde ittifak vardır. Bkz.: İbn Hacer el-Askalani, *Nuhbetu'l-Fiker fi Mustelahi Ehli'l-Eser*, (Thk.: Abdulhamid b. Salih b. Kasım), Daru İbn Hazm, Lübnan, 2006, 198; Nureddin İtr, *Menhecû'n-Nakd fi Ulumi'l-Hadis*, Daru'l-Fikr, Dimeşk, 1997, 406; Babanzade, Ahmed Naim Bey, *Hadis Usulü ve İstılahları*, (Yayına Hazırlayan: Hasan Karayığit), Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2010, 103.

194 İbn Âşûr, Muhammed Tahir, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, Daru's-Sahnun li'n-Neşri ve't-Tevz'i, Tunus, tsz., II-1, 346.

peygamberlerinkinden genel anlamda daha fazla olamsı tabiidir. Nitekim İbn Âşûr, “Peygamberlerden her birine bazı mu’cizeler verilmiştir. Benim mu’cizem ise vahiydir. (Kur’ân’dır) umuyorum ki kıyamet günü en çok tâbisi olan ben olurum.”¹⁹⁵ hadisinin de bu sayısal çoğunluğun kaynağına işâret ettiğini belirtmektedir.¹⁹⁶ Bu hadisle ilgili İbn Kesîr’in yaptığı yorumlar, İbn Âşûr’un yukardaki görüşüyle paralellik arz etmektedir. İbn Kesîr’e göre önceki peygamberlere verilen mu’cizeler, peygamberlerin vefatıyla son bulmuş ve kendilerine verilen mu’cizelere inananların sayısı da gittikçe azalmıştır. Ne var ki, Hz. Peygamber’in kıyamete kadar sürecek olan ve evrensel niteliği bulunan risaletine uygun olarak kendisine verilen Kur’ân ise, sürekli mu’cize olma özelliğini sürdürmektedir. Kısacası bu noktadan hareketle İbn Kesîr, Hz. Peygamber’e tâbi olanların sayı olarak önceki ümmetlere oranla daha fazla olacağını ileri sürmektedir.¹⁹⁷

d) Ebü'l-A'la el-Mevdûdî'ye Göre Mu'cize

Mevdûdî, mu’cize hakkında net bir tanım yapmasa da, mu’cizeyi olağanüstü bir olgu olarak görmektedir. Mu’cizenin fizik kanunları çerçevesinde olağan gelişmeler olarak açıklanmasına şiddetle karşı çıkan Mevdûdî’ye göre Kur’ân, mu’cizeyi olağanüstü bir olay olarak ortaya koyarken, birilerinin onu tabii/doğal bir olay olarak îzâh etmeye çalışması, en başında Kur’ân’a karşı inançsızlıktır.¹⁹⁸

Mu’cizeyi inkâr edenler genellikle evrendeki fonksiyonel sistemi örnek vermektedirler. Onlara göre mu’cizeler, işleyen sistemin askıya alınması anlamına gelir ki bu da kabul edilemez. Bu noktada Yüce Allah’ın mülkünde tasarruf yetkisine sahip olduğunu hatırlatan Mevdûdî, işleyen sistemin Yüce Allah’ın iradesiyle kısmen ya da tamamen değişikliğe uğrayabileceğini belirtmektedir. Bu hususu bazı örneklerle daha anlaşılır kılan Mevdûdî, şunları söylemektedir: “Bir yılanın yaratılmasının, sadece biyolojik süreçle olabileceğine ve Allah’ın başka herhangi bir şekilde onu yaratmasının mümkün olamayacağına inanan kimse şüphesiz, asânın yılan şekline dönüşmesini ve tekrar eski haline dönmesini de aslı esası olmayan bir olay olarak düşünecektir. Şayet biri, dilediği eşyaya can verme kudretine sahip Allah’ın emri ile cansız bir varlığın canlanabileceğine inanırsa, tıpkı cansız bir yumurtadan canlı bir civcivin çıkmasına

195 Buhari, *Kutubu Fezailu'l-Kur'ân*, 1.

196 İbn Âşûr, *a.g.e.*, II-1, 128-129.

197 İbn Kesîr, *a.g.e.*, I, 25-26.

198 Mevdûdî, *a.g.e.*, II, 77.

inandığı gibi asanın da canlı bir yılan dönüşebileceğine rahatlıkla inanacaktır. Böyle bir kimse için nasıl ki civcivin yumurtadan defalarca çıkmasında şaşılacak bir şey yoksa, aynı şekilde, asânın üç defa yılan dönüşmesinde de bir olağanüstülük yoktur.”¹⁹⁹ Kanaatimizce de Yüce Allah’ın evrende muntazaman işleyen sistemi değiştirmesine engel bir durum yoktur. Çünkü evrende fonksiyonel olan sistemi oluşturan birinin var olan sistemi değiştirmeyeceğini ileri sürmek mantık açısından da güçtür. Aksi halde mülkünde tasarruf yetkisine sahip olan Allah’ın kudretine zayıflık, uluhiyetinde acizlik söz konusu olur.²⁰⁰

Mu’cizelerin peygamberler tarafından gösterilmesindeki amaca değinen Mevdûdî, bu noktada iki hususa değinmektedir. Birincisi; peygamberlerin Yüce Allah’tan yardım aldıkları, mu’cizeler aracılığıyla insanlara gösterilmekte, ikincisi; itaatsizlikleri sonucunda karşılaşacakları azabın farkında olmaları için, insanların uyarılması amaçlanmaktadır.²⁰¹ Esasen Mevdûdî, “*Kafirler diyorlar ki: Ona Rabbinden bir mu’cize indirilseydi ya! (Halbuki) sen ancak bir uyarıcısın ve her toplumun bir rehberi vardır.*”²⁰² âyetini delil göstererek Hz. Muhammed örneğinde tüm peygamberlerin mu’cize göstermek veya böyle bir çabanın içerisine girmek gibi bir görevlerinin olmadığını ifade etmektedir.²⁰³ Çünkü ona göre insanların sapkın bir yola girmeleri, mu’cize eksikliğinden değil, doğru yolu bulma isteklerinin olmamasından kaynaklanmaktadır.²⁰⁴ Nitekim, inkârcıların Hz. Peygamber’den Kur’ân dışında hissi mu’cize istekleri olumlu karşılanmamıştır. Çünkü onların mu’cize talebinde bulunmaları, hakikati öğrenme ve ona göre yaşamlarını düzenleme endişesine dayanmamaktaydı. İnanma niyetleri olmadıkları ve inkâra şartlanmış, yani ön yargı içinde oldukları için kendilerine mu’cize gösterilmesi durumunda Hz. Muhammed’in peygamberliğine yine inanmayacaklardı.²⁰⁵ Görüldüğü üzere Mevdûdî, inkârcıların Hz. Peygamber’den hissi mu’cize isteklerini inkâra şartlanmış psikolojileri dışında, aklî delilleri anlama yetersizliklerine de bağlamaktadır. Bununla beraber, inkârcıların,

---

199 Mevdûdî, *a.g.e.*, II, 78.

200 Carullah, *a.g.e.*, 67.

201 Mevdûdî, *a.g.e.*, III, 120.

202 Ra’d, 13/7.

203 Mevdûdî, *a.g.e.*, II, 512.

204 Mevdûdî, *a.g.e.*, II, 523.; bu hususta Merağî, Mevdûdî’den farklı düşünmektedir. Ona göre mu’cizeler olmasaydı inkârcı gruplar insanların imân etmesine engel olurlardı. Bkz.: Merağî, *a.g.e.*, I-3, 163.

205 Mevdûdî, *a.g.e.*, II, 324.

Kur'ân'ın Müslüman toplum üzerinde gerçekleştirdiği değişimi kavramadıklarını da eklemektedir.²⁰⁶ Dolayısıyla Mevdûdî, pratik yansıması olan Kur'ân'ın sosyal inkılabını anlamayanlara, duygusal niteliği olan mu'cizelerin etkili olamayacağını düşünmektedir.

Esasasen Mevdûdî, “*Bizi, âyetler (mu'cizeler) göndermekten alıkoyan tek şey, öncekilerin bu âyetleri yalanlamış olmasıdır. Nitekim Semûd kavmine, açık bir mu'cize olmak üzere bir dişi deve vermiştik. Onlar ise, (bu deveyi boğazladılar ve) bu yüzden zalim oldular. Oysa biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz.*”²⁰⁷ âyetine istinaden inkârcıların mu'cize isteklerinin karşılanmamasını onlar adına olumlu bir gelişme olarak değerlendirmektedir. Çünkü söz konusu âyette ifade edildiği üzere, geçmiş kavimlerin helâk olmalarının nedenlerinden biri de, istedikleri mu'cize gerçekleştiği halde onu inkâr etmeleridir.²⁰⁸ Ayrıca Mevdûdî'ye göre mu'cize isteğinin gerçekleşmemiş olması, hidâyetin gayesine daha uygundur. Çünkü hidâyette arzulanan, düşünerek ve hikmeti müşahade ederek hakikati bulmaktır. Bu anlamda mu'cizelerin hidayete zorlayıcı bir etken olması, hidâyetin doğasına aykırı olduğundan, istenilen bir durum değildir.²⁰⁹ Biz de hidâyette esas olanın kalıcılık ve etkili olması gerektiği kanaatindeyiz. Zira zorlayıcı bir unsur olarak hidâyete sebep olan mu'cizenin etkisi sınırlıdır.

Fakat burada Mevdûdî'nin Hz. Peygamber'in Kur'ân dışındaki mu'cizelerini inkâr ettiği anlamı çıkarılmamalıdır. Çünkü o, miraç ve ayın yarılması gibi mu'cizelerin gerçekleştiğine inanmaktadır.²¹⁰ Mevdûdî'nin karşı çıktığı şey, bir mu'cizenin inkârcıların isteği üzerine gerçekleştiği iddiasıdır. Ayın yarılması mu'cizesini değerlendiren Mevdûdî'ye göre, elimizde bu mu'cizenin gerçekleştiği açıkça anlaşılmalıydı. Ne var ki Hz. Enes'ten gelen rivâyet²¹¹ hariç, hiçbir rivâyette bu mu'cizenin inkârcıların isteği üzerine gerçekleştiği belirtilmemektedir.²¹² Dolayısıyla Mevdûdî, ayın yarılması gibi mu'cizelerin gerçekleştiğine kesin inanmakla beraber,

---

206 Mevdûdî, *a.g.e.*, II, 512.

207 İsrâ, 17/59.

208 Mevdûdî, *a.g.e.*, III, 120.

209 Mevdûdî, *a.g.e.*, II, 525.

210 Mevdûdî, *a.g.e.*, III, 121.

211 Buhari, *Kitabu't-Tefsir*, 54/1.

212 Mevdûdî, *a.g.e.*, VI, 46-47; Fakat İbnu'l-Cevzi “ayın yarılması mu'cizesi” nin müşriklerin isteği üzerine gerçekleştiğini Hz. Enes dışında İbn Abbaas'ın rivayetinde de yer vermektedir. Bkz.: Ebu'l-Ferec Cemaluddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zadu'l-Mesir*, el-Mektebetu'l-İslami, Beyrut, 1983, VIII, 87-88.

inkârcıların isteği üzerine herhangi bir mu'cizenin gerçekleşmiş olmasını ise mümkün görmemektedir.

e) Muhammed Hüseyin Tabâtabâî'ye Göre Mu'cize

Şîa müfessirlerinin modern dönemdeki önemli isimlerinden olan Tabâtabâî'nin, mu'cizeyi daha çok Kur'ân perspektifinde ele aldığı ve bu konuda önemli ve ayrıntılı bilgiler verdiği görülmektedir. Ona göre Kur'ân-ı Kerîm, olağan üstü bir olgu olarak mu'cizenin varlığını onaylar. Mu'cizenin bu özelliği ise olağanüstü bir güce işâret eder. Kur'ân'ın onayladığı mu'cize, sıra dışı özelliğiyle beraber aklın kesin hükümlerini de geçersiz kılmaz.²¹³

Mu'cizeleri iki kategoride değerlendiren Tabâtabâî'ye göre ilim ve bilgi türünden olmayan ve somut olgulardan oluşan mu'cizeler, zaman ve mekanla sınırlıdır. Buna karşın, söz konusu mu'cizenin bütün zamanlarda herkes için mu'cize özelliğine sahip olmasının tek yolu, ilim ve bilgi özelliğine sahip olmasıdır.²¹⁴ Tabâtabâî'nin bu açıklamalarından anlaşıldığı kadarıyla bahsedilen nitelikleri taşıyan tek mu'cize Kur'ân'dır.

Tabâtabâî, Kur'ân'ın mu'cize kavramıyla vurguladığı gerçek anlamla ilgili hususları ise şu şekilde açıklamaktadır:

a. Kur'ân, genel nedensellik kanununu uygular.

Tabâtabâî'ye göre Kur'ân-ı Kerîm'de ölüm, hayat, rızık, gök ve yer kaynaklı gelişmelerin belli sebeplere bağlanması, O'nun sebep-sonuç ilişkisini dolayısıyla da genel nedensellik kanununu onayladığını gösterir.²¹⁵ Fakat Kur'ân-ı Kerîm varlıklar arasında nedenselliği onaylamakla birlikte, sonunda her şeyi Allah'a dayandırmaktadır.²¹⁶ Dolayısıyla gerçek etkinlik ve otorite sahibi Yüce Allah'tır.²¹⁷

213 Seyyid Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *el-Mizan fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Müessesetu'l-Alemi li'l-Metbuat, Beyrut, 1997, I, 75;

214 Tabâtabâî, *el-Mizan fî Tefsîri'l-Kur'ân*, (Çev.: Vahdettin İnce), Kevser Yayınevi, İstanbul, tsz., I, 121. Tabâtabâî'ye ait tefsirin Türkçe tercümesi kaynak gösterildiği yerlerde, ilgili tefsirin Arapça nüshasıyla karışmaması için, Türkçe tercüme kısmı (çev.) notu ile belirtilecektir.

215 Tabâtabâî, *a.g.e.*, (çev.), I, 76.

216 Tabâtabâî, *a.g.e.*, I, 81.

217 Tabâtabâî, söz konusu iddialarına şu âyetleri delil olarak sunmaktadır: Araf, 7/54; Bakara, 2/2284; Hadid, 57/5; Nisa, 4/78.

Ayrıca Tabâtabâî'ye göre Allah'ın iznine bağlı olarak işlevsel hale gelen²¹⁸ ve peygamberlerin nefsinde bulunan bir etken de mu'cizelerin gerçekleşmesinde rol almaktadır.²¹⁹ Esasen Tabâtabâî'ye göre kerametten mu'cizeye, riyazetten sihre kadarki bütün olağanüstü işler, insanın içindeki bir takım etken ve irade gücüne dayanır.²²⁰ Kısacası, ister sihir, kehanet gibi kötülük yönünde, isterse duaların kabulü, keramet gibi iyilik yönünde gerçekleşen olağanüstü gelişmeler olsun, hepsinin gerçekleşmesi Allah'ın izni ve iradesiyle alışılmış sebeplerden olmayan gerçek nedenlere dayanır. Mu'cizelerin bunlardan farkı, Allah'a yönelik davetin doğruluğunu ispat etme amacını taşımalarıdır.²²¹ Fakat her ne kadar varlıklarını gerçek doğal sebeplere bağlasa da, Tebatebai'nin sihir ve kehanete olağanüstü niteliğini vermesi kanaatimizce yanlış bir yargı olmuştur. Çünkü bu tür gelişmeler, yalan ve yanılgı üzerine inşa edilmişlerdir. Kaldı ki eğitimini alan herkes sihir diye bilinen, daha çok iliziyona/duyu yanılmasına dayanan ve el çabukluğu gibi marifetlerle gerçekleştirilen davranışları ortaya koyabilir.²²² Buna karşın, gerek keramet gerekse mu'cizenin eğitim yoluyla öğrenilmesi veya öğretilmesi mümkün değildir. Bunların gerçekleşmesi, ilâhî ikrama bağlıdır.

b. Kur'ân, olağanüstü hadiselerin varlığını ispat eder.

Peygamberlere verilen mu'cizeler, her ne kadar gözlemlenen doğal yasalara uymasalar da, aklın kesin hükümlerinin reddettiği imkansız gelişmeler değildirler. Tabâtabâî, bu noktada bazı mantıksal önermeleri örnek vererek konuyu açıklamaya çalışmaktadır. Örneğin; rakamsal olarak bir, ikinin yarısı değildir veya çelişik önerme aynı anda doğru ya da yanlış olabilir gibi iddialar aklen imkansızdır. Şayet mu'cize de imkansız olsaydı, hiçbir akıl, onu kabul etmez ve bu nokta da delil istemeye gerek duymazdı. Ayrıca Tabâtabâî'ye göre mu'cizeler, esasen doğal sistem tarafından kabul edilemez olgular da değildir. Çünkü madde yasası statik bir yapıda değil, sürekli hareket halindedir. Normal gelişmelerle mu'cizeler arasındaki tek fark şudur; mu'cizeler, hususi sebeplerle beraber, zaman ve mekana bağlı özel koşulların ortaya çıkmasıyla

---

218 "...Hiçbir peygamber Allah'ın izni olmaksızın herhangi bir âyeti kendiliğinden getiremez. Allah'ın emri gelince de hak uygulanır ve o zaman batılı seçenler hüsrana uğrayacaklardır." Mümin, 40/78.

219 Tabâtabâî, *a.g.e.*, I, 81-82.

220 Tabâtabâî, *a.g.e.*, I, 82.

221 Tabâtabâî, *a.g.e.*, I, 84; krş. Carullah, *a.g.e.*, 68-69.

222 Bu husustaki benzer görüşler için bkz.: Sıddik Han, *a.g.e.*, IV, 428; Yazır, *a.g.e.*, IX, 6365; Merağî, *a.g.e.*, IV-11, 61

gerçekleşir.²²³ Başka bir ifadeyle Kur'ân'ın ifade ettiği mu'cizeler, normal koşullarda, nedensiz olarak veya isteğe bağlı olarak gerçekleşen gelişmeler değildirlir.²²⁴

Mu'cizelerle ilgili âyetlerle bilimsel araştırmalar arasında paralellik kurma çabalarını gereksiz gören Tabâtabâî,²²⁵ sadece sebep ve sonuçların gözlemlenebilen yönleriyle hareket eden doğa bilimleriyle, sıradan deneyimlerle ve duyu organlarıyla olayları algılamaya çalışan insanların mu'cizeleri kabullenmesinin güç olacağını düşünmektedir. Fakat ona göre bilimin olağanüstü olayları reddetmesine de imkan yoktur. Çünkü çeşitli riyâzet yollarıyla birçok olağanüstü gelişmelere tanıklık edilmektedir. Tabâtabâî, bilimin olağanüstü gelişmeleri yok saymadığına çağdaş psikologların bu gelişmeleri elektrik ve manyetik akım dalgalarıyla sebeplendirmelerini örnek vermektedir. Çünkü olağanüstü her şey doğal sistemin içindeki varoluşu itibariyle Yüce Allah'a dayanır.²²⁶ Nitekim, her şeyin Allah tarafından belirlenmiş bir ölçüsü ve başka varlıklarla bağlantıları vardır. Başka bir ifadeyle, bütün boyutlarıyla bilinmese de, varlıklar arasında nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Fakat bu nedensellik, Yüce Allah'ın kontrolündedir. Allah Teâlâ bunları dilediği şekilde harekete geçirir.²²⁷ Tabâtabâî'nin ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla mu'cizeler de, nedensellik yasasının dışında değildirlir. Fakat nedenselliğin farklı boyutları bulunur ki, sıradan insanların bunları bütün yönleriyle kavramalarına imkan yoktur.

Bilimsel gelişmelerle beraber mu'cizenin gerçek sebebinin bilinmesi durumunda, mu'cize sayılan bir şeyin olağanüstülük niteliğini, dolayısıyla da kanıtsal değerini yitireceğini iddia edenlere karşı çıkan Tabâtabâî'ye göre bu iddiaların tümü geçersizdir. Zira mu'cizenin mu'cizeliği, bilinmeyen doğal sebeplere dayanmasından kaynaklanmaktadır. Bu konuyla ilgili Tabâtabâî şunları söylemektedir: "...Mu'cizeyi mu'cize yapan; olağan dışı, aynı zamanda asla alt edilmeyen, daima üst olan bir sebebe,

---

223 Mu'cizelerin doğal kuralların dışında farklı bir şekilde gerçekleşmelerini Abduh da aklen imkansız görmektedir. Zira ona göre doğa kanunlarındaki sapmanın imkansız olduğunu ortaya koyan hiçbir delil yoktur. Bkz.: Muhammed Abduh, *Tevhid Risalesi*, (Çev.: Sabri Hizmetli), Fecr Yayınları, Ankara, a986, 133.

224 Tabâtabâî, *a.g.e.*, I, 76-77; Mahmut Nimetu'l-Ceyyaşi, *el-İ'caz beyne'n-Nezeriyyeti ve't-Tatbik*, Muessettü'l-İ'mari'l-Cevad li'l-Fikr ve's-Sekafe, y.y., tsz., 27-28.

225 Tabâtabâî, *a.g.e.*, I, 75.

226 Tabâtabâî, *a.g.e.*, I, 77-78. Tabâtabâî, bu hususta şu âyetleri delil olarak sunmaktadır: Talak, 65/2-3; Mü'min, 40/60; Zümer, 39/36; Yusuf, 12/21.

227 Tabâtabâî, *a.g.e.*, I, 79; Tabâtabâî, ifade ettiği hususlarda şu âyetleri delil getirmektedir: hicr, 15/21; Kamer, 54/49; Furkan, 25/2; A'la, 87/3.

bir nedene dayanıyor olmasıdır. Duanın kabulü sonucu hastanın şifa bulmasının keramet sayılması da, sebebinin alt edilemez olmasındandır. Yoksa böyle bir olay, ilaçla tedavi gibi başka türlü de gerçekleşebilir. Fakat bu durumda olay olağanlık niteliğini kazanır ve dayandığı sebep daha güçlü bir sebep tarafından alt edilebilir.”²²⁸ Kısacası Tabâtabâî, mu’cizenin sıra dışı niteliğini bilinmez olmasından ziyade kuşatılamayan bir sebebe dayandırmaktadır ki, bu da mu’cizenin olağanüstü özelliğinin asla kaybolmayacağı anlamına gelir. Bize göre de Tabâtabâî bu görüşünde isabet etmiştir. Çünkü mu’cizenin sıra dışı özelliği, sadece gerçek doğal sebebinin bilinmesine indirgenemez. Aksi durum, mu’cizenin belli dönemlere hasredilmesi anlamına gelir.

f) Muhammed Mütevellî eş-Şa’râvî’ye Göre Mu’cize

Şa’râvî, Allah’ın elçilerini tasdik etme amacı taşıyan mu’cizeyi “evrenin kanunlarını ihlal eden şey” olarak tanımlamaktadır. Ona göre mu’cize; göktekilerin, yeryüzündeki elçiyi desteklediklerini insanlara kanıtlar.²²⁹

Mu’cizenin iki özelliği üzerinde duran Şa’râvî’ye göre,

1. Mu’cize, doğa kanunlarını ihlal eden ve sadece Allah’ın gerçekleştirmeye güç yetirdiği özellikte olmalıdır.

2. Söz konusu mu’cizenin tehdidi bildirmesi için gönderdiği kavmin uzmanlık alanıyla ilgili olmalıdır.²³⁰

Şa’râvî, mu’cizelerle ilgili önemli bir detaya işâret etmektedir. Ona göre mu’cizelerin, evrenin kanunlarını ihlal etme ve tehdidi bildirmenin yanında, oluşan şartların uygun netice vermesinin ortadan kaldırılması gibi başka özellikleri de bulunmaktadır. Örneğin; Hz. İbrahim’in ateşe atılması meselesinde tüm şartlar oluşturulduğu halde ateş, yanma özelliğini göstermemştir. Ateşin yanma özelliği yağmur gibi tabii yollarla değil, ateşten bu özelliğin doğrudan alınmasıyla sağlanmıştır.

---

228 Tabâtabâî, *a.g.e.*, I, 84-85; a.y., *a.g.e.*, (çev.), I, 147-148.

229 Muhammed Mütevellî eş-Şa’râvî, *Mu’cizetu’l- Kur’ân*, Ahbaru’l-Yevm, İdaretu’l-Kitabi ve’l-Mektubat, Kahire, tsz. I, 6.

230 Şa’râvî, *Mu’cizetu’l- Kur’ân*, a.y. I, 7; *Tefsiru’s-Şa’râvî*, el-Ezher, Mecmeu’l-Buhusi’l-İslamiyye, el-İdaretu’l-Amme, el-Buhus ve’t-Telif ve’t-Tercüme, Ahbaru’l-Yevm, Kahire, X, 5938.

Çünkü bu mu'cize, yağmur yoluyla gerçekleştirilseydi olaya şahit olanlar, ateşin Hz. İbrahim'i yakmadığına inanmayabilirdi.²³¹

Mu'cize çeşitlerinden hissi mu'cizelere değinen Şa'râvî, bunların tekrar etme özelliklerinin bulunmadığını ifade ederek, zaman içerisinde bilimin ilerlemesiyle insanların hissi mu'cizelere erişebileceğini belirtenlere karşı çıkmaktadır. Örneğin birisi, suyu ayırma imkanını elde ettiğini ifade etse ve bunu gerçekleştirse de onun yaptığını mu'cize olarak değerlendirmek mümkün değildir. Çünkü Hz. Mûsâ dışında hiç kimse esasını denize vurup suyun ikiye ayrılmasını sağlayamaz.²³² Dolayısıyla Şa'râvî, sonuçları itibariyle mu'cizelere benzeyen gelişmeleri, mu'cize olarak gerçekleşmedikçe, bunların mu'cize olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Kanaatimize göre, Şa'râvî bu görüşünde haklıdır. Zira her ne kadar teknolojik imkanlarla beraber mu'cizelerin sonuçlarına benzer gelişmeler görülse de, esasen aynı şartlarda benzer sonuçların elde edilmesi imkansızdır. Örneğin; Hz. Süleyman rüzgara binerek kısa sürede uzun mesafeleri katedebiliyordu.²³³ Bu gün uçak gibi araçlarla benzer şekilde uzun mesafelere kısa bir sürede ulaşılsa da, aynı şartlarda gerçekleşmediği için, modern çağın hızlı ulaşım imkanlarını mu'cize olarak değerlendirmek mümkün değildir.

---

231 Şa'râvî, *Mu'cizetu'l- Kur'ân*, I, 7-8; Carullah, *a.g.e.*, 68-69.

232 Şa'râvî, *Mu'cizetu'l- Kur'ân*, I, 17.

233 Sebe, 34/12.

İKİNCİ BÖLÜM

MENÂR TEFSİRİ, MÜELLİFLERİ VE MU'ÇİZEYE BAKIŞLARI

I. MENÂR TEFSİRİ

A) Menâr Tefsiri:

Menâr Tefsiri'nin telif süreci, Muhammed Abduh'un 1899 senesi Mayıs ayında el-Ezher Üniversitesinden öğrencisi Muhamed Reşîd Rızâ'nın ısrarı üzerine başlattığı tefsir ders halkasıyla başlamıştır. Hocasının ders esnasında anlattıklarını not alan Reşîd Rızâ, bunları temize çektikten ve hocası Abduh'un onayından geçirdikten sonra Mecelletü'l- Menâr'da neşrediyordu. Menâr Tefsir'i bu metodla 1905 yılı Mart ayına kadar neşredilmeye devam edildi. Nisa sûresi 52. âyetine kadar olan bölüm, Abduh'un tefsir ders halkasından tutulan notlara dayanmaktadır. 1905 Temmuz'unda Abduh'un vefât etmesinden sonra Reşîd Rızâ, Yusuf sûresi, 52. âyetine kadar Menâr Tefsir'ini yazmaya devam etmiştir. 1935 Ağustos'unda Reşîd Rızâ'nın ölümüyle Menâr Tefsiri'nin yazım süreci -bütün sûrelerin tefsiri yapılmadan- sonlanmıştır. Menâr Tefsir'inin 12 cilt halinde ilk baskısı 1928 yılında yapılmıştır.²³⁴

Muhammed Abduh, Menâr Tefsiri'nde daha önceki tefsir âlimlerinin gerektiği kadar incelemediği konuları mufassal bir şekilde analiz ederek, gramer konularına çok fazla yer vermemektedir. Abduh, âyetle direkt ilişkisi bulunmayan rivâyetleri nakletmeyerek, tefsir derslerinde çoğunlukla Kur'ân-ı Kerîm'in hidâyet ve ibret alma

---

234 Şeyh Muhmmmed Abduh, Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsiru'l- Kur'âni'l-Hekîm (Tefsîrü'l-Menâr)*, (Çev.: Mehmet Erdoğan-Ali Rızâ Temel-Harun Ünal-Niyazi Beki-Nusret Bolelli), Ekin Yay., İstanbul, 2011, I, 24-29; Rızâ, *Gerçek İslam'da Birlik*, (Çev.: Hayreddin Karaman), İz yayıncılık, İstanbul, 2012, 164-165.; j.j.g. Jansen, *Kur'ân'a Yaklaşımlar*, Fecr yay., Ankara, 1999, 69-70.

boyutu üzerinde durmaktadır.²³⁵ Doğrusu bakılırsa Abduh'un bu yaklaşımı, onun genel olarak tefsir anlayışını da ifade etmektedir.

Reşîd Rızâ ise, hocası Muhammed Abduh'un aksine sahih sünnet nakillerine, gramer tahlillerine ve tartışmalı konulara daha çok yer ayırmaktadır.²³⁶ Reşîd Rızâ'nın hocasından ayrıldığı bir başka önemli husus da şu ki, Rızâ, kapalı zikredilen hususların zorlama yorumlarla bağlamından kopartılmasına karşı çıkmaktadır.²³⁷

Abduh ve Reşîd Rızâ'nın tefsir yönteminde dikkat çeken önemli ortak yönlerinin başında âyetlerin bağlam ve belağatlerine dikkat etmeleri²³⁸ sayılabilir. İsrâiliyat kaynaklı bilgilerden umumiyetle hem Muhammed Abduh hem de Reşîd Rızâ kaçınmışlardır. Ancak Reşîd Rızâ, ele alınan meselenin ehl-i kitap tarafından nasıl anlaşıldığını anlamak amacıyla İsraili kaynaklardan bazı bilgiler aktardığı görülmüştür.²³⁹

Menâr Tefsiri'nin ağırlıklı olarak ahlaki dersleri içermesi, esas ayırıcı özelliklerinden sayılsa da²⁴⁰ Kur'ân'ın anlaşılması, hidâyet özelliğinin ortaya çıkarılması amacıyla telif edilen²⁴¹ Menâr Tefsiri, ehl-i hadis ve tasavvuf çevrelerince yapılan bazı eleştirilere rağmen XIX. çağın özgün ve etkin çalışmalarından biri olmayı başarmıştır.

B) Menâr Tefsiri'nin Müellifleri

1) Muhammed Abduh

Menâr Tefsiri'nin iki müelliflerinden biri olan Muhammed Abduh, çiftçi bir ailenin çocuğu olarak 1849 yılında Mısır'ın bir köyünde dünyaya geldi. 13 yaşına kadar hafızlık dahil okuma yazmayı köyünde öğrendikten sonra, 1862 yılında tecvid ilmini

---

235 Şeyh Muhammed Abduh, Muhammed Reşîd Rızâ, *a.g.e.*, I, 27; Abdulkaki Güneş, *Aklî Tefsir Hareketi-Mutezile ve Menâr Ekolü*, Aheng Yay., İstanbul, 2003, 224.

236 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, I, 19; VII, 290-295.

237 A.e., I, 35.

238 A. e., I, 106, 308.

239 A. e., III, 388-389.

240 J.M.S., Baljon, *Kur'ân Yorumunda Çağdaş Yönelimler*, (Terc.: Şaban Ali Düzgün), Fecr Yay., Ankara, 1994, 18.

241 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, I, 19.

öğrenmek amacıyla Tanta'ya gitti.²⁴² Tanta yolu üzerinde bulunan Küneyse kasabasında Şeyh Derviş Hızır'la tanışması, Abduh'un ilme olan meylini artırdı. 1866 yılında Tanta'dan sonra el-Ezher Medresesi'nde öğrenim görmeye başladı.²⁴³ Abduh, Mısır'da öğrenim gördüğü sırada oraya gelen Cemâleddîn Efgâni'den (1838-1897)²⁴⁴ 1871 yılından itibaren bazı dersler almaya başladı.²⁴⁵ 1877 yılında Ezher'den mezun oldu. 1878 yılında ise Ezher'e hoca olarak tayin edildi. 1882 yılında üç yıl sürgün cezasına çarptırılarak Beyrut'a gönderildi. Hocası Efgâni'nin daveti üzerine 1883 yılında Paris'e gitti ve orada Efgâni ile beraber el-'Urvetü'l-Vüskâ dergisini çıkarmaya başladı.²⁴⁶ 1884 yılının sonlarında Tunus'a oradan da Beyrut'e geçti. Beyrut'taki evinde ve Mescidu'l-Ömeri'de siyer ve tefsir dersleri okuttu. 1889 yılında Mısır Müftülüğüne getirildi. Ömrünün sonuna kadar bu görevde kaldı. 1905 yılında Ezher idaresi üyeliğinden ayrıldı ve aynı yıl yani 11 Temmuz 1905 tarihinde vefât etti.²⁴⁷

Abduh, kısa ömrüne rağmen üstlendiği vazifeler, tefsirden felsefeye, tasavvuftan İslâm hukukuna kadar birçok alanda yazdığı onlarca kitap²⁴⁸ ve makalenin yanında, yetiştirdiği yüzlerce talebeyle XIX. yüzyılda yetişmiş modern dönem İslâmî düşünce hayatına damga vuran önemli İslâm alimlerinden biridir.²⁴⁹

Abduh, dinî düşüncesinde olduğu gibi tefsir anlayışında da taklide karşı çıkmıştır.²⁵⁰ Selefin anladığı metodla ilk kaynaklardan dinin anlaşılması gereğine vurgu

---

242 Muhammed Ammare, *el-A'malu'l-Kamile li'l-İmam eş-Şeyh Muhammed Abduhu*, Daru'ş-Şuruk, Beyrut, 1993, I, 23; Özervarlı M. Sait, "Muhammed Abduh", *DİA*, İstanbul, XXX, 482-483.

243 Muhammed Reşîd Rızâ Rızâ, *Tarihu'l-Üstazi'l-İmam eş-Şeyh Muhammed Abduh*, Daru'l-Fezile, Kahire, 2006, 21-22, ammare, *a.g.e.*, I, 24.

244 Nerede doğduğu ve hangi millete mensup olduğu hususunda tartışma bulunan Cemâleddîn Efgâni, 1838 yılında dünyaya gelmiştir. Efgâni, yaptığı seyahatlerden etkilediği siyaset ve düşünce dünyasına mensup şahıslara kadar birçok alanda, XIX. yüzyıl islâmî uyanışta rol sahibidir. 9 Mart 1897 yılında İstanbul'da vefât etmiştir. Bkz.: Rızâ, *Gerçek İslam'da Birlik*, s. 19-32; Hayreddin Karaman, "Efgâni, Cemâleddîn", *DİA*, İstanbul, X, 1994, 456; Mümtaze Türköne, *Cemâleddîn Efgâni*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, 10-11, 17.

245 Bazı kaynaklarda bu tarih 1872 olarak geçmektedir. Bkz: Halil Taşpınar, "Muhammed Abduhu Bibliyografisi Üzerine Bir Deneme", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Aralık/2003, VII/2, 263.

246 Ammare, *a.g.e.*, I, 24-28; Özervarlı, "Muhammed Abduh", *a.g.e.*, XXX, 482-483.

247 Rızâ, *Gerçek İslamda Birlik*, 77-85; Özervarlı, "Muhammed Abduh", *a.g.e.*, XXX, 482-483.

248 Abduh'un önemli bazı eserleri şunlardır: Tefsîrü'l-Menâr, Tefsîru Süreti'l-'Asr, Tefsîru Cüz'i 'Amme, Risaletü'l-Varidat, Risale fi Vahdeti'l-Vücûd, Felsefetü'l-İctima ve't-Tarih, Şerhu Nehci'l-Belâğa, Şerhu Mekâmâtî-Bedî'i'z-Zamân el-Hemedâni, Şerhu Besâiri'n-Nasiriyye, Risâletü't-Tevhîd, el-İztihad fi'n-Nasrâniyyeti ve'l-İslam, er-Reddu ala Hanoto, Tahrîru'l-Mer'e, Fetâvâ, Haşiye 'ala Şerhi'd-Devvâni li'l-'Adudiyye, Bkz.: Rızâ, *Gerçek İslam'da Birlik*, 91-96.

249 Taşpınar, *a.g.m.*, 226.

250 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1996, II, 412.

yapmıştır.²⁵¹ Abduh'un bahsettiği usül, ilk muhatapları gibi Kur'ân-ı Kerîm'in anlama zorunluluğu manasına gelmektedir. Aksi durumda böyle bir çaba, Abduh'un da karşı çıktığı taklit anlayışını yansıtmış olacaktır. Kısacası Abduh'a göre insanlar taklit etme yoluyla değil, kendi kapasitesine göre Kur'ân'dan anlamakla yükümlüdürler.²⁵² Esasen âyetleri taklitten uzak olarak akla yakınlaştırma çabası, modern çağın müfessirlerinin ortak yönlerinden sayılmaktadır.²⁵³

Diğer taraftan kelâmî tartışmaların insanların ihtiyacına bir katkısının olmadığını belirten Abduh, bu manada Kelâm ekolleri arasında yapılan tartışmaları dinin bir emri olarak görmemektedir. Ona göre asl olan Kur'ân'ın anlaşılması ve onun yolunda gidilmesidir.²⁵⁴ Abduh'un ihtilafli konulardan uzak durma çabasını Menâr Tefsiri'nde de görmek mümkündür. Örneğin; Abduh, Kur'ân ibaresinin delâlet etmediği ihtilafli konulardan uzak durmaktadır.²⁵⁵ Nitekim o, bazı müfessirlerin sırf nahiv ekollerinin görüşlerine uymak amacıyla yaptıkları zorlama yorumları yadırgamıştır. Ona göre kendi taraftarlarının görüşlerini Kur'ân'a hakim kılma gayreti, Allah'a karşı haddini aşmaktır.²⁵⁶

Abduh, İslamın asli kaynaklarından öğrenilmesini savunurken modern ilmî gelişmelere karşı çıkmamıştır. Ona göre çağdaş ilimlerle çatışma yerine uzlaşa sağlanmalıdır.²⁵⁷ Nitekim Abduh'un bazı âyetleri kendi dönemindeki bilimsel gelişmelere göre yorumlamaya çalışması,²⁵⁸ bu düşüncesinin bir sonucu olarak görülebilir. Fakat bunlardan öte Abduh, nefsin ıslah edilmesine önem vermiştir. O'na göre nefsin ıslahını ihmal eden ilim ve sanat, kişiyi yabancıların etkisinden kurtaramaz.²⁵⁹

Yeni bir tefsir ihtiyacının olmadığı düşüncesine karşı çıkan Abduh, tefsirde üst mertebeye ulaşmanın aşağıda belirtilen bazı hususlarla ancak mümkün olacağını düşünmektedir:

---

251 Özzervarlı, "Muhammed Abduh", XXX, 483.

252 Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, I, 23.

253 Baljon, *a.g.e.*, 51; Güneş, *a.g.e.*, 264.

254 Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, I, 12.

255 Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, II, 79.

256 Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, III, 41.

257 Taşpınar, *a.g.m.*, 264.

258 Özzervarlı, "Muhammed Abduh", *a.g.e.*, XXX, 484.

259 Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, I, 11-12.

1. Kur'ân lafızlarının anlaşılması için dil uzmanlarının bu husustaki kullanımları araştırılmalıdır.

2. İlahi murad tam olarak idrak edilmese de i'rab, me'ani gibi dil sanatlarına ilişkin ilimler sayesinde Kur'ân'ın üslubu hakkında bilgi sahibi olunmalıdır.

3. Evrendeki ilâhî yasanın bilinmesini sağlayan ilimler bilinmelidir.²⁶⁰

Tefsirde Kur'ân'ın hidâyet niteliğinin ön planda tutulmasını savunan Abduh, genel olarak tefsirleri iki kısma ayırmaktadır. Birincisi, gramer ağırlıklı tefsirlerdir. O'na göre bu tür tefsirler, insanları Allah'tan ve Kur'ân'dan uzaklaştırıcı mahiyettedir. İkincisi, yukarıdaki şartları taşıyan, Kur'ân hidayetini elde etmeyi merkeze alan, ruhları cezbeden ve anlamayı gaye edinen tefsirlerdir.²⁶¹

Geleneksel paradigmadan kopuş anlamında pasif modernizmin temsilcisi olarak görülse de²⁶² Abduh'un, dinî düşünceden tefsir anlayışına kadar bir çok alanda kendisinden sonraki kuşakları etkilediğinin inkâr edilmesi güçtür.

2) Muhammed Reşîd Rızâ

Menâr Tefsiri'nin müelliflerinden Reşîd Rızâ ise, Bağdat asıllı ve Hasani ailesine mensup olup 1865 yılında bugünkü Lübnan'a bağlı Kalemun kasabasında doğdu. Trablus'ta Osmanlı Rüşdiye mektebindeki eğitiminden bir yıl sonra 1883 yılında Hüseyin el-Cisr'in kurduğu ve eğitim programında dinî ilimlerin yanı sıra modern bilimlerin de yer aldığı el-Medresetü'l-Vataniyye'de farklı branşlardan önemli birçok hocadan ders aldı. Medrese eğitimi sırasında kendi başına birkaç kez okuduğu Gazali'nin (ö. 505/1111) "İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn" adlı eserinden çok etkilendi.²⁶³

Reşîd Rızâ, 1885 yılında medrese eğitimi sırasında tanıştığı "el-Urvetü'l-vüskâ" dergisinin²⁶⁴ her nüshasının kendisini "elektrik" çarpmış gibi etkilediğini ifade

260 Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, I, 22-24.

261 Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, I, 25-26.

262 Bedri Gencer, *İslam'da Modernleşme* 1839-1939, Lotus Yayınevi, Ankara, 2008, 17.

263 Rızâ, *Gerçek İslam'da Birlik*, 147-148; M. Sait Özervarlı, "Reşîd Rızâ", *DİA*, İstanbul, XXXIV, 14.

264 İlk sayısı 13 Mart 1884'te Paris'te çıkan Urvetü'l-Vuska dergisi sekiz ay sonra on sekizinci sayısıyla birlikte kapanmıştır. Siyasi liderlerin yardımıyla çıkarılan dergi, birçok İslâm ülkesine ücretsiz olarak gönderilmiştir. Bkz.: Cemâleddîn Efgâni ve Muhammed Abduh, *el-Urvetü'l-vüskâ (1884)*, (Terc.: İbrahim Aydın), Bir Yayıncılık, İstanbul, 25-28.

etmektedir.²⁶⁵ Kısacası bu dergi, Reşîd Rızâ'nın düşünce dünyasında önemli değişimlere neden olmuştur.²⁶⁶ Reşîd Rızâ, küçük yaşlarında, aile kültüründe bulunan tasavvufla da ilgilenmiş, bir dönem Nakşi bir şeyhe de intisap etmiştir.²⁶⁷

Efgâni ile görüşemeyen Reşîd Rızâ, 1882 yılında Urabi Paşa hareketinden sonra Lübnan'a sürgün edilen Abduh ile tanıştı. 1885'ten sonra 1889 yılına kadar Abduh'un Medresetu's-Sultaniyye'deki derslerine devam etti. Bu dönemde Abduh'un selefi ıslahat düşüncesinden etkilenen Reşîd Rızâ, hocasının Mısır'a dönmesinin ardından 1898 yılında kendisi de Mısır'a gitti.²⁶⁸

Reşîd Rızâ'nın, Kahire'de dergi çıkarma fikrine ilk başta Abduh karşı çıkırsa da o, ısrarlı çabalarıyla hocasını ikna ederek 15 Mart 1898 yılında Menâr Dergisi'ni çıkardı. Reşîd Rızâ, siyaset dışı, genellikle dinî ve sosyal konularda not aldığı Abduh'un ders ve konuşmalarını onun onayından geçirdikten sonra yayınlıyordu. Reşîd Rızâ'nın kendisi de Menâr Dergisi'nde birçok yazı kaleme alıyordu. Nitekim Menâr Dergisi, Reşîd Rızâ'nın vefatına (1935) kadar yayın hayatına devam etti.²⁶⁹

Abduh'un 1905'te vefâtının ardından Reşîd Rızâ, siyasi konularla daha çok ilgilenmeye başladı. 1904 yılında "ed-Da've ve'l-İrşâd" cemiyetini kıldı. Abduh'un vefâtından sonra Reşîd Rızâ, benimsediği ıslahat anlayışını yaymak için yurtiçi ve yurtdışı birçok seyahatler yaptı. 1908'de Suriye, 1909'da İstanbul ve 1912 yılında ise Hindistan'a gitti. 1916 yılında Hicaz'da Şerif Hüseyin ile görüştü. 1920 yılında Suriye'yi Fransızların mandasından kurtarmak amacıyla bir yıl orada kaldı. 1925'te çeşitli konferans ve çalışmalara katılmak amacıyla İsviçre ve Almanya'ya gitti. 1931 yılında Filistin Müftüsü Emin el-Hüseyini'nin daveti üzerine Kudüs'e gitti. Yaptığı yoğun seyahatlerine rağmen Menâr Dergisi'nin aksamaması için çaba gösterdi. Süveyş'ten Kahire'ye döndüğü sırada rahatsızlanan Reşîd Rızâ, 23 Ağustos 1935'te vefât etti.²⁷⁰

265, *Tarihu'l-Üstazi'l-İmam eş-Şeyh Muhammed Abduh*, I, 303.

266 Özerverli, "Reşîd Rızâ", XXXIV, 14.

267 Rızâ, *Gerçek İslam'da Birlik*, 149.

268 Rızâ, *Gerçek İslam'da Birlik*, 150-151; Özerverli, "Reşîd Rızâ", XXXIV, 14.

269 Rızâ, *Gerçek İslam'da Birlik*, 151-152; Özerverli, "Reşîd Rızâ", XXXIV, 14.

270 Reşîd Rızâ, *Gerçek İslam'da Birlik*, 155-158; Özerverli, "Reşîd Rızâ", XXXIV, 14-15.

İslam'ın şefaathler, hurafeler ya da sadece soyut bir inanç dinî olmadığını belirten²⁷¹ Reşîd Rızâ, ilk dönem Müslümanların taklitten uzak olarak Kur'ân ve sünneti nasıl anladıklarını ve İslâmiyet'i ne şekilde yaşadıklarını önemsemiştir.²⁷² "Yeni Selefilik" diye isimlendirilen Cemâleddîn Efgâni ile Muhammed Abduh'un başlattığı akımın önemli temsilcilerinden biridir. Taklit zincirinden kurtularak dinî ilimlerin yeniden canlandırılmasını savunmuştur. Batının sömürgeci anlayışına şiddetle karşı çıkan Reşîd Rızâ, batıdan teknoloji ve müsbet ilimlerin alınmasına ise karşı çıkmamıştır.²⁷³ Kur'ân nassına aykırı olduğu halde taklit yüzünden fıkıh ve benzeri alanlarda birçok yanlıgının sürdürülmesinden yakınmaktadır. Ona göre Müslümanların arasındaki ihtilafların çözümü için Allah'ın kitabına, Hz. Peygamber'in sünnetine, sahabe icmama ve diğer müctehidlerin görüşlerine müracaat edilmelidir.²⁷⁴

Tefsirden bibliyografyaya, fıkıhtan siyasi konulara kadar Reşîd Rızâ'nın birçok alanda eserleri bulunmaktadır.²⁷⁵ Özellikle İslâm hukuku ve sosyal ilimlerdeki hakimiyetini Menâr Tefsiri'nde bulmak mümkündür.²⁷⁶ Kur'ân âyetlerinin gerek bireysel gerekse grupsal anlayışlara indirgenmesinin yanlış olduğunu ve Kur'ân'ın evrensel yönüyle de çeliştiğini belirten²⁷⁷ Reşîd Rızâ'nın, eğitimden bilimsel konulara kadar farklı alanlarda bir çok değerlendirmesi bulunmaktadır.

II. MENÂR TEFSİRİNDE MU'CİZEYE BAKIŞ

Çalışmamızın ana konusu, "Menâr Tefsiri'nde Mu'cizeye Bakış" etrafında olduğu için öncelikle Muhammed Abduh ve Reşîd Rızâ'nın Menâr Tefsiri'nde genel anlamda

271 Reşîd Rızâ, *Muhammedi Vahiy*, (Terc.: Salih Özer), Fecr Yay., Ankara, 1991, 273.

272 Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, I, 108; a.y., *Tefsîrû'l-Menâr*, II, 65-66.

273 Rızâ, *Gerçek İslam'da Birlik*, 143; Özerverli, "Reşîd Rızâ", XXXIV, 14-15; Emad Eldin Shain, *Reşîd Rızâ ve Batı*, (Çev.: Erkan Saka), Ekin Yay., İstanbul, 2000, 57-58.

274 Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, II, 86-87.

275 Reşîd Rızâ'nın Menâr Tefsiri dışındaki eserleri şunlardır: Mecelletü'l-Menâr, el-Hikmetü's-Şer'iyye fî Muhakematî'l-Kadiriyye ve'r-Rifaiyye, el-Meksuratu'r-Raşidiyye, Tarihu'l-Üstazi'l-İmam eş-Şeyh Muhammed Abduh, Muhaveratu'l-Muslihi ve'l-Mukellid, el-Müslimün ve'l-Kıbt ve'l-Mu'temeru'l-Misri, Akidetu's-Selbi ve'l-Fida, Zikra'l-Mevlidi'n-Nebevi, Hulasatu'd-Da'veti'l-Muhammediyye, el-Hilafe evi'l-İmametü'l-Uzma, el-Vehhabiyyun ve'l-Hicaz, Tercemetü'l-Kur'ân, el-Vehdetü'l-İslamiyye ve'l-Uhuvvetü'd-Diniyye, es-Sunne ve's-Şia (el-Vehhabiyye ve'r-Rafida), Şubuhatu'n-Nesara ve Hucecu'l-İslam, Nidaun li'l-Cinsi'l-Latif, el-Vehyu'l-Muhammedi, er-Riba ve'l-Muamelat fi'l-İslam, el-Menâr ve'l-Ezher, Rihaletü'l-İmam Muhammed Reşîd Rızâ, Fetava; bu eserler ile ilgili tanıtıcı bilgiler için bkz.: Rızâ, *Gerçek İslam'da Birlik*, 160-167.; Özerverli, "Reşîd Rızâ", XXXIV, 17.

276 Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, II, 183-186; a.y., *Tefsîrû'l-Menâr*, VII, 292-293.

277 Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, VII, 185.

mu'cizeye nasıl yaklaştıklarına bakarak sonraki süreçte ise Kur'ân'da mu'cize olarak kabul edilegelen ve Menâr Tefsir Ekolü bakış açısıyla yorumlanan yaklaşık 15 konu tek tek değerlendirilecektir.

Menâr Tefsirinin kollektif yazarlarından Reşîd Rızâ, genel olarak olağanüstü gelişmeleri mu'cize olarak değerlendirirse de temelde iki türlü mu'cizeden bahsetmektedir. Birincisi, sayıları oldukça fazla olan ve Yüce Allah'ın evrendeki yasaları çerçevesinde gerçekleşen mu'cizelerdir. Buna göre kâinatta yaratılan her şey bu anlamda mu'cize sayılmaktadır. İkincisi ise, bilinen fizik yasalarının tersine gerçekleşen mu'cizelerdir.²⁷⁸

Peygamberlerin mu'cizelerini aklî ve kevnî (hissi) olarak ikiye ayıran Reşîd Rızâ, esasen hissi mu'cizeleri kastederek kevnî mu'cizeler dediği mu'cize türlerini peygamberlere özgü olarak görmemektedir.²⁷⁹ Ona göre mistizm dayanan bazı olaylar da mu'cize niteliğindedir. Nitekim Reşîd Rızâ, Hint mistisizminden bazı örnekler vererek bunların da riyâzet yoluyla elde edilen Allah'ın mu'cizeleri olduğunu kabul etmektedir. Hatta Reşîd Rızâ, kırk gün havasız ve gıdasız kapalı bir yerde kalmayı başaran Hintli bir fakirin olayını, Hz. İsa'nın gömüldükten dört gün sonra çıkarılan genci diriltmesi olayından²⁸⁰ ve bazı yönleriyle de Ashâb-ı Kehf meselesinden daha sıra dışı görmektedir. Çünkü Reşîd Rızâ, gerek bahsettiği Hintlinin durumunu, gerekse Ashâb-ı Kehf meselesini imkânsız görmemektedir. Reşîd Rızâ, özellikle Hintli fakirin yaşadıklarının insanların genel yaşam yasasına aykırı olduğunu kabul etmekle beraber, bu tür olayların riyâzî yollarla gerçekleştiğinin ispatı durumunda, genel yasaya uymayan her şeyin bir kâide olarak inkârının da gerekmeyeceğini düşünmektedir.²⁸¹

Reşîd Rızâ'ya göre Mesîh'in gösterdiği ile Müslüman, Hint mistiği ve rûhânîlerin gösterdikleri mu'cizeler arasındaki fark, mu'cizeden çok mu'cizenin oluşum şekliyle

---

278 Rızâ, *Muhammedi Vahiy*, 203-204; *Tefsîrû'l-Menâr*, XI, 199-200.

279 Abduh da, peygamberlerden başka insanların, olağanüstü olaylar gösterebileceğini belirtmektedir. Bkz.: Abduh, *Tevhid Risalesi*, (Çev.: Sabri Hizmetli), Fecr Yay., Ankara, 1986, 232.

280 Esasen Reşîd Rızâ'ya göre Hıristiyan dünyası tarafından rivayet edilen Hz. İsa'nın 27 mu'cizesi içerisinde en büyük olanı ölü bir genç ve kız çocuğunun diriltilmesi olayıdır. Fakat Rızâ, bunun gerçek anlamda büyütülecek bir şey olmadığını ifade etmektedir. Ona göre her dönemde benzer hadiseler yaşanabilmektedir. Kaldı ki bahsedilen gencin ve kız çocuğunun gerçekte ölmediği birçok kişi tarafından kabul edilmektedir. Otopsi raporu olmadan bu rivayetlerin pek bir gerçekliliği yoktur. Bkz.: Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, XI, 147.

281 Rızâ, *Muhammedi Vahiy*, 216-219; a.y., *Tefsîrû'l-Menâr*, XI, 205-207.

ilgilidir. Mesîh'in gösterdiği mu'cizelerde kişisel çabası bulunmamaktadır. Zira bu mu'cizeler doğrudan Allah'ın yaratmasıyla olmaktadır. Fakat rûhânîlerin bu noktada ciddi bir çabaları vardır.²⁸²

Kısacası kevnî mu'cizelerin (hissi mu'cizeler) benzerlerini her asır ve toplumda görmenin mümkün olduğunu belirten²⁸³ Reşîd Rızâ, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi hissi mu'cizeleri peygamberlere özel olağanüstü hadiseler olarak görmemektedir. Ayrıca ona göre geçmiş peygamberlerin hissi mu'cizeleri de aynı düzeyde kanıtsal değere sahip değildir. Hz. Mûsâ ve Hz. Îsâ'nın gösterdikleri mu'cizelerin çoğunun rûhânî bir takım sebeplerle gerçekleştirilmesinin imkânı yoktur. Ne var ki Reşîd Rızâ, Hz. Îsâ'nın hastaları iyileştirmesi gibi bazı mu'cizelerinin rûhânî bir takım çabalarla gerçekleştirilmesini mümkün görmektedir. Zira ona göre Hz. Mûsâ'nın mu'cizeleri salt Allah'ın kudretiyle gerçekleşirken, Hz. Îsâ'ya verilen mu'cizeler bunun tersinedir. Dolayısıyla insanlar nazarında Hz. Mûsâ'nın mu'cizeleri Allah'ın kudretini yansıtmada noktasında, Hz. Îsâ'nın mu'cizelerinden daha belirgindir.²⁸⁴ Klasik dönem müfessirlerinden Râzî de peygamberlerin mu'cizeleri arasında bir kategorilendirme yapmakla birlikte, hiçbirinin mu'cizelik özelliklerini inkâr etmemektedir. Ona göre Hz. Mûsâ'nın âsasının yılanı dönüşmesi, Hz. Îsâ'nın ölü birisini diriltmesinden daha sıra dışıdır. Hz. Sâlih'in devesinin bir kayadan çıkması, bu iki mu'cizeden de daha sıra dışı bir olaydır. Fakat onun iddiasına göre Hz. Peygamber'in "ay" gibi gökteki bir cismi yarması, bahsi geçen bütün mu'cizelerden daha sıra dışıdır.²⁸⁵

Kanaatimizce modern dönem müfessirlerin aksine Reşîd Rızâ'nın hem geçmiş peygamberlerin mu'cizelerini sınıflandırması hem de rivayetlere dayalı olarak aktarılan mistik hikayeleri, bazı peygamberlerin mu'cizeleriyle eş değer hatta daha üstün görmesi, ciddi tartışmalara kapı aralamaktadır. Öncelikle Reşîd Rızâ, Hz. Mûsâ'nın gösterdiği mu'cizelerin, Hz. Îsâ'nın gösterdiği mu'cizelerden daha üstün olduğunu

---

282 Rızâ, *Muhammedi Vahiy*, 221; a.y., *Tefsîrû'l-Menâr*, XI, 208.

283 Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, XI, 145.

284 Rızâ *Muhammedi Vahiy*, 220-223; a.y., *Tefsîrû'l-Menâr*, XI, 208-209; Fakat bu hususta müfessirlerin farklı düşündüğünü söylemek mümkündür. Örneğin Hint alt kıtası modern dönem müfessirlerinden Sıddık Han, Hz. Îsâ'nın beşikte konuşması, ölülere diriltmesi gibi bazı mu'cizelerinin büyük mu'cizeler olduğunu belirtmekle beraber bu tür mu'cizelerin Hz. Îsâ'dan önce kimseye verilmediğini ileri sürmektedir. Bkz.: Sıddık Han, Ebu't-Tayyib Muhammed Bahadır, b. Hasan b. Ali el-Kannevci, *Fethu'l-Beyân fî Mekasidi'l-Kur'ân*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 1992, IV, 83.

285 Ebu Abdullah, Fahrettin b. Ömer, er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1981, XXIX, 53.

ortaya koyan bir delil sunmamaktadır. Kaldı ki, Hz. İsa'nın gösterdiği mu'cizelerin benzerinin rûhânî çabayla yapılacağını kabul etmek, Hz. Mûsâ'nın gösterdiği mu'cizelerden bazılarının da benzer yollarla gerçekleşebileceğini kabul etmek anlamına gelir. Örneğin, bir insanın riyâzet yoluyla Hz. Mûsâ'nın yed-ı beyza mu'cizesinde olduğu gibi elinin rengini değiştirmesi pek zor görünmemektedir. Aynı şekilde rûhânî egzersizlerle suyun üstünde hâreket eden Hintli bir fakirin durumunu, Hz. Mûsâ'nın asâsıyla suyu yarmasına mukayese yapmak mümkündür. Kısacası mu'cizeler kıyaslanırken, sebep ve koşullar bir kenara bırakılarak sadece sonuçlar üzerinden değerlendirme yapılmasının hatalı olduğu söylenebilir. Ayrıca Râzî'nin peygamberlerin mu'cizeleri hakkında yaptığı kategori de Reşîd Rızâ'nın bu husustaki değerlendirmeleri gibi bazı açılardan tartışmalıdır. Çünkü Râzî, ölü bir insanın dirilmesi olayının, kuru bir ağacın yılanı dönüşmesinden daha az sıra dışı olduğunu ispatlamak için ikna edici bir delil sunmamaktadır.

Bazı rûhî mekanizmaların çalıştırılmasıyla gerçekleştirilen parapsikolojik²⁸⁶ olayların olağanüstü nitelikleri olsa da bunların mu'cize gibi değerlendirilmeleri kanaatimizce yanlıştır. Çünkü gerek gerçekleşme şekli gerekse gerçekleşme ortamları bakımından bunlar aynı değildir. Örneğin; hiçbir peygamber istediği zaman mu'cize gösteremezken, uygun koşullarda Hintli bir fakir benzer bir sıra dışı davranışı gerçekleştirebilir. Yani mu'cizeler peygamberlerin iradelerine ve şartlara bağlı gerçekleşen olaylar değildir. Ayrıca telepati gibi bazı parapsikolojik hadiseler zihinden zihine enerji akışıyla ve psikokinetik²⁸⁷ olayların da elektromanyetik güçle îzâh edildiği görülürken²⁸⁸ mu'cizelerin benzer gerekçelerle açıklanması zordur.

Esasen Reşîd Rızâ, parapsikolojik olayları mu'cize olarak görse de özel eğitimle elde edilebilen hipnotizma, illizyon gibi sanatların olağan üstü olaylarla karıştırılmaması gerektiğini belirtmektedir. Reşîd Rızâ, ancak bu sanatların hile ve illetini/sebebini kavramayan insanların bunlara kandığını ifade etmektedir. Reşîd Rızâ, mu'cizelerin bu türden sanatların çok ötesinde – peygamberler dahil hiç kimsenin bir

---

286 “Psikoloji ötesi” anlamına gelen parapsikoloji, bilinen tabiat kanunları ile açıklanamayan normal ötesi (paranormal) olayları inceler. Ali Köse, “Hârikulâde”, *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 187.

287 Psikokinetik olaylar, canlı bir bedeninin elektromanyetik güç alanına sahip bulunduğu ve bazı insanların bu güç alanının kuvvetli olduğu şeklinde açıklanmaktadır. Ali Köse, “Hârikulâde”, *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 187.

288 Ali Köse, “Hârikulâde”, *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 187.

etkisinin olmadığı- olağanüstü olaylar olarak nitelendirmektedir. Peygamberlerin mu'cizelerde bir müdahalelerinin olmadığını çeşitli âyetlerle²⁸⁹ belirtmeye çalışmaktadır.²⁹⁰

Ayrıca gerek Abduh gerekse Reşîd Rızâ, mu'cize ile sihrin hatta kerametın aynı şeyler olmadığını düşünmektedirler. Örneğin; Abduh, sihir ve benzeri hadiseleri mu'cizeler gibi olağanüstü olgular olarak görmenin mümkün olmadığını belirtmektedir.²⁹¹ Diğer taraftan Reşîd Rızâ'ya göre sihir eğitim-öğretim yoluyla öğrenilebilen bir sanattır. Bu noktada eski Mısırlılarda yüksek okullarda kevnî ilimlerle beraber sihrin de öğretilmesini örnek vermektedir.²⁹² Birbirinden mâhiyet ve oluşum şekli bakımından tamamen farklı olan mu'cize ve sihri, gerçek mâhiyetini kavramadıkları için ancak bilgisiz toplumların karıştırdığını ifade eden Reşîd Rızâ, sihrin genellikle cahil toplumlarda rağbet gördüğünü düşünmektedir. İlim ve irfanın geliştiği toplumlarda sihre ilgi düzeyi düşüktür.²⁹³

Bunun dışında mu'cize ile kerametın farklılığına da değinen Reşîd Rızâ, kerametlerin gizli kalması gerektiğini ve sınırlı bir takım olağanüstü olaylar olduğunu belirtmektedir.²⁹⁴ Kerametın varlığını inkâr etmeyen Reşîd Rızâ, bu konuda ileri sürülen bir takım abartılı iddialara karşı çıkmayı da ihmal etmemektedir. Örneğin; kerametın öldükten sonra da devam ettiğini iddia edenleri ukala olarak niteleyen Reşîd Rızâ, bu tür yollarla halktan alınan malların da haram olduğunu belirtmektedir.²⁹⁵ Kısacası Reşîd Rızâ, Kur'ân mu'cizesi dururken, kerametlerin peşinden gidenleri yadırgamaktadır. Hatta ona göre Kur'ân ve Hz. Peygamber'den sonra mu'cize arayışında olanın haklı bir gerekçesi yoktur. Böyle bir arayış içinde olanlar, sahte peygamberlik iddiası peşindedirler.²⁹⁶

Kevnî mu'cizeler (hissi mu'cizeler) konusuna tekrar dönersek Reşîd Rızâ'nın hocası olan Muhammed Abduh'un ileride değineceğimiz üzere; Fil sûresinde adı geçen

---

289 En'am, 6/109; Enfâl, 8/17; İsrâ, 17/93.

290 Rızâ, *Muhammedi Vahiy*, 207-209; a.y., *Tefsîrû'l-Menâr*, XI, 201-202.

291 Abduh, *Tevhid Risalesi*, 134; Sıddık Han, *a.g.e.*, IV, 428.

292 Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, IX, 38-51; a.y., *Menâr Tefsiri*, IX, 485-498.

293 Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, IX, 39; a.y., *Tefsîrû'l-Menâr*, XI, 201-201; a.y., *Menâr Tefsiri*, IX, 482; a.y., *Muhammedi Vahiy*, 207-208.

294 Rızâ, *Muhammedi Vahiy*, 209-210; a.y., *Tefsîrû'l-Menâr*, XI, 202-203.

295 Rızâ, *Muhammedi Vahiy*, 212; a.y., *Tefsîrû'l-Menâr*, XI, 203-204.

296 Rızâ, *Muhammedi Vahiy*, 228; a.y., *Tefsîrû'l-Menâr*, XI, 212.

Tayr/kuşları, çiçek ve kızamık hastalığını taşıyan mikroplar olarak yorumlaması gibi Kur'ân'da bazı olağanüstü olayları tabiileştirmeye çalışması, Reşîd Rızâ'nın hissi mu'cizeler noktasında yukarıda anlatılan görüşlere sahip olmasında etkili olabilir. Zira Reşîd Rızâ, kesbî mu'cizeleri zamanın ilmî düzeyine göre değerlendirmektedir. Ona göre bilim ve teknolojinin ilerlemesiyle geçmişte mu'cize olarak görülen şeyler zaman içerisinde sıradanlaşabilir.²⁹⁷ Fakat kanaatimizce bilimsel gelişmeler, mu'cizelerin anlaşılmasına katkıda bulursa da ontolojik olarak mu'cizelerin sıradanlaşmasına neden olamazlar. Çünkü yukarıda ifade ettiğimiz gibi sonuçlardan hareketle böyle bir yargıya varmak doğru değildir. Burada önemli olan aynı şartlarda mu'cizelerin benzerini ortaya koymaktır. Örneğin; büyük setlerle baraj kurularak bir nehrin önüne geçilebilir ve Hz. Mûsâ'nın asâsıyla kızıl denizi yarması mu'cizesinde olduğu gibi akan suyun ikiye yarılmaya sağlanabilir. Fakat burada önemli olan Hz. Mûsâ'nın içinde bulunduğu koşullarda ve bir asâ ile bunu gerçekleştirmesidir. Nitekim bu hususta Mustafa el-Merağî de benzer şeyler söylemektedir.²⁹⁸

Doğrusu, tezimizin son konusunda sebepleri üzerinde duracağımız bu hususta Abduh'tan önce 17. yüzyılda yaşamış olan Hindistanlı Şah Veliyyullah (1703-1762) da mu'cizeleri şahısların psikolojisiyle açıklamaya çalışmıştır. Nitekim Veliyyullah, gerek mu'cizeyi gerekse kerameti peygamberler dışındaki insanların da gösterebilecekleri fiiller olarak tanımlamaktadır.²⁹⁹ Dolayısıyla Abduh ve Reşîd Rızâ'dan bir asır önce yaşamış olan Şah Veliyyullah'ın mu'cizeleri psikolojik durumun yansıması olarak değerlendirmesi ile Abduh'un kevnî mu'cizeleri (hissi mu'cizeleri) tabiileştirmesi/olağanlaştırması, Reşîd Rızâ'nın hissi mu'cizeleri herkes için mümkün görmesi ve Hindistan'daki mistik eylemleri de mu'cize olarak nitelendirmesi arasında paralel bir anlayışın olduğu söylenebilir. Başka bir ifade ile Şah Veliyyullah'ın bu noktada Abduh ve Reşîd Rızâ'yı etkilemiş olabileceği ihtimal dışı değildir.

Muhammed Abduh ve Reşîd Rızâ'nın kevnî mu'cizeler (hissi mu'cizeler) dışında üzerinde durdukları bir diğer mu'cize çeşidi ise, ilmî olarak nitelendirdikleri Kur'ân mu'cizeleridir. Bu iki müellif Kur'ân'ın benzersiz bir mu'cize olduğu noktasında hem

---

297 Rızâ, *Muhammedi Vahiy*, 212; a.y., *Tefsîrû'l-Menâr*, XI, 207.

298 Ahmed Mustafa, el-Merağî, *Tefsîru'l-Merağî*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, 1985, I-3, 161-163.

299 Baljon, *a.g.e.*, 15.

fikir oldukları kadar, bunu delillendirmede de önemli gerekçeler sunmaktadırlar. Burada şöyle bir soru akla gelebilir, Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'i neden ilmî nitelikli bir mu'cize kılmıştır? Reşîd Rızâ'nın samimi Müslümanlar'ın şüpheye düşmemeleri için, Allah Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'i ilmî bir mu'cize kıldığını ifade ederek bu soruyu cevaplamaya çalıştığını görmekteyiz. Dolayısıyla ona göre ihlaslı Müslümanlar'ın yekînî bir imana erişmelerinde, Kur'ân'ın ilmî mu'cize olmasının büyük katkısı bulunmaktadır.³⁰⁰ Fakat bu hususta Abduh'un verdiği cevabın daha kapsamlı ve iddialı olduğunu söyleyebiliriz. Zira Abduh'a göre "toplumlar için dinî teşri, insan türünün idrak ve aklî gelişmesiyle paralel olmuştur." Dolayısıyla bir insanın çocukluk, gençlik ve oradan da olgunluğa ve rüşde doğru bir gelişimi ile dinî normların gelişimi de aynıdır. Başka bir ifadeyle Abduh, insanlığın gelişimini insanın biyolojik gelişimine benzetmektedir. Nasıl ki insan çocukluğunda görselliğe dayalı unsurlardan daha çok etkileniyorsa, insanlık da çocukluk evresinde hissi, somuta dayalı mu'cizelerden daha çok etkilenmiştir. Olgunluk çağında insanların soyuta dayalı algıları geliştiğinden, insanlığın da olgunluk evresinde akli, soyuta dayalı mu'cizelerden etkilenmesi tabiidir.³⁰¹ Bu hususta Abduh ile benzer görüşlere sahip olan modern dönem düşünürlerinden Bedüzzaman Said Nursi'ye (1878-1960) göre de Hz. Muhammed'den (s.a.v.) önceki paygamberlerin ümmetleri, beşeriyetin çocukluk döneminde olduklarından kendilerine aklî mu'cize verilmemiştir.³⁰²

Menâr'ın yazarlarından Muhammed Abduh, mu'cizeleri peygamberleri tasdik eden deliller olarak görse de,³⁰³ muhatapların inançları üzerinde mu'cizelerin yetersiz kaldığını düşünmektedir. Çünkü ona göre mu'cizeler, ne kadar çok ve büyük olursa olsunlar, her zaman kesin bir imân sonucunu doğurmazlar.³⁰⁴ İmanın varlığı için sadece mu'cizeler yeterli değildir. Davet edilen toplumun buna hazır olması ve davetin de güzel yapılması gerekir.³⁰⁵ Kanaatimizce Abduh, bu hususta isabetli bir yargıda bulunmuştur. Zira Kur'ân-ı Kerîm'de geçmiş peygamberlere atfedilen mu'cizelerin her

---

300 Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, VII, 211; a.y., *Menâr Tefsiri*, VII, 384-385.

301 Rızâ, *Muhammedi Vahiy*, 228-229; bu husustaki benzer görüşler için Aîşe abdurrahman bint eş-Şatî, *el-İ'cazu'l-Beyani li'l-Kur'ân*, Daru'l-Me'arif, Kahire, tsz., 55-56.

302 Bediuzzaman, Said Nursi, *Şu'alar*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 1999, 226.

303 abduh, *Tevhid Risalesi*, s. 133.

304 Bu hususta Abduh, şu âyeti delil olarak sunmaktadır: "İsa, onlardaki inkârcılığı sezince: Allah yolunda bana yardımcı olacaklar kimlerdir? dedi. Havariler: Biz Allah yolunun yardımcılarıyız: Allah'a inandık, şahit ol ki bizler Müslümanlarız, cevabını verdiler." Al-i İmran, 3/52.

305 Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, III, 258; a.y., *Menâr Tefsiri*, III, 433.

zaman kesin imân sonucunu vermediği anlaşılmaktadır.³⁰⁶ Reşîd Rızâ da bu düşünceye katılmaktadır. Ona göre imana hazır olanlar, mu'cizelere inanır. Örneğin; Hz. Mûsâ'nın gösterdiği mu'cizelere Firavunla beraber kavminin de inanmadığı, hatta Hz. Mûsâ'nın kendi kavminden buzağıya tapanların da inanmadığı anlaşılmaktadır. Reşîd Rızâ'ya göre bunlar mu'cizelerin mahiyetini tam anlamamışlardır.³⁰⁷ Dolayısıyla mu'cizelerin mahiyetini anlamayanlara ve inkâra şartlanmış insanlara mu'cizelerin etkisinin zayıf olduğu söylenilir.

Reşîd Rızâ, İslam'ın vahiy mahsulü bir din olmasında hissi mu'cizelerden çok Kur'ân'ın mu'cizeliğini ve Hz. Peygamber'in ümmiliğini delil göstermektedir. Ona göre bu iki mu'cize akıl, duyu ve vicdanla kavranabilmektedir. Buna karşın hissi mu'cizelerin oluşumu ile ilgili şüpheler bulunmakta, rivayet, sıhhat ve delâletleri hakkında da te'viller yapılmaktadır. Ayrıca Reşîd Rızâ, hissi mu'cizeler ile ilgili haberlerin Müslümanlara özgü olmadığını, yukarıda değindiğimiz gibi Hint mistisizminde de benzer rivayetlerin bulunduğunu ifade etmekte ve hissi mu'cizelerle ilgili nakillerin –pozitivizmin hakim olduğu- çağımızda ilim adamlarının dinden uzaklaşmalarına neden olduğunu belirtmektedir.³⁰⁸ Bundan anlaşıldığı kadarıyla Reşîd Rızâ, Hz. Muhammed'den (s.a.v.) önceki peygamberlerin hissi mu'cizelerini aktaran rivayetlerin zayıflığına dikkat çekerek, bu anlamda aktarılan mu'cize haberlerinin faydadan çok zarara neden olduklarını düşünmektedir. Reşîd Rızâ bu konuda bir noktaya kadar haklı görülse de, söylediklerinin tümüyle isabetli olduğu söylenemez. Zira geçmiş peygamberlerin hissi mu'cizeleri hakkındaki bilgilerin tümü asılsız iddialara dayanmamaktadır. Kur'ân tartışmasız doğruları içerdiğine göre, geçmiş peygamberlerin hissi mu'cizeleri hakkında verdiği bilgiler de aynı oranda doğru kabul edilmelidir.

Her ne kadar geçmiş peygamberlerin hissi mu'cizeleri hakkındaki bilgileri zayıf görse de, Reşîd Rızâ'nın, bunların varlığını reddettiği anlaşılmamalıdır. Hatta Reşîd Rızâ, Hz. Peygamber ile ilgili hissi mu'cizelerin varlığını da inkâr etmemektedir. Ne var ki Hz. Muhammed'in gösterdiği hissi mu'cizelerin peygamberliğine delil olmadığını, zor durumlarda kendisine ve inanalara Allah'ın bir lütfü ve rahmeti olduğunu

---

306 Bakara, 2/92; A'raf, 7/103, 133; Tevbe, 9/70; Yunus, 10/74.

307 Rızâ, *Muhammedi Vahiy*, 61-62; *Tefsîrü'l-Menâr*, XI, 149.

308 Rızâ, *Muhammedi Vahiy*, 51-52.

belirtmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in gösterdiği hissi mu'cizelerle ilgili haberlerde, Hz. İsa'nın gösterdiği hissi mu'cizelere ilişkin haberler kadar te'vil ve şüphe yoktur.³⁰⁹ Reşîd Rızâ, Kur'an'da da zikredildiği üzere müşriklerin Hz. Peygamber'den hissi mu'cizeler göstermesini istediklerini, yalnız onlara karşı Allah Teâlâ'nın kendisine i'caz özellikleri olan Kur'an mu'cizesini verdiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla Reşîd Rızâ esas olarak Hz. Muhammed'in peygamberliğine delil olarak i'caz özelliklerini göstermektedir.³¹⁰ O, "*Bizi, âyetler (mu'cizeler) göndermekten alıkayan tek şey, öncekilerin bu âyetleri yalanlamış olmasıdır...*"³¹¹ âyetini delil göstererek, Hz. Peygamber'in inkârcılara hissi mu'cize isteklerine olumlu karşılık vermediğini belirtmektedir. Çünkü ona göre âyette işâret edildiği üzere teklif edilen hissi mu'cizelere cevap verilmesi durumunda, ona inanmayanlar helâk olacaktı. Diğer taraftan Reşîd Rızâ, ayın ikiye yarılmasıyla ilgili rivâyetleri metin ve senet açısından zayıf; bilimsel ve tarîhî açıdan zor görmekle beraber, esasen bu rivayetlerin yukarıdaki âyetle de çeliştiğini iddia etmektedir.³¹² İnkârcıların isteği üzerine, Hz. Peygamber'in hissi mu'cize göstermediği hususunda Mevdûdî gibi modern dönem bazı müfessirler de, Reşîd Rızâ ile benzer görüşler paylaşmaktadır.³¹³ Fakat bu hususta farklı düşünceler de yok değildir. Örneğin; Bediüzzaman Said Nûrsî, Hz. Peygamber'in, ayın ikiye yarılması dahil, bir çok hissi mu'cizeyi, muaraza sırasında gösterdiğini belirtmektedir.³¹⁴ Biraz daha yakından incelendiğinde "ayın yarılması", mu'cizesinin gerçekleştiğini kabul edenlerin iki temel argüman ileri sürdükleri görülmektedir. Bunlardan biri Kamer sûresindeki "*Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı, onlar bir mu'cize görürlerse hemen yüz çevirirler ve bu 'eskiden beri devam edegelen bir büyüdür, derler...*"³¹⁵ âyettir. Diğer

---

309 Mesih'in en büyük mu'cizesi olarak kabul edilen ölülerini diriltmesi hakkında bile bir takım te'vil ve tereddütler bulunmaktadır. Örneğin; Luka 7: 11-16 ile Matta 9: 18-25 bölümlerinde geçen oğlan ve kızın gerçekte ölmediği iddia edilmektedir. Bayıldıklarından, çevresindekiler tarafından ölü sanıldıkları ileri sürülmektedir. Râzî, *Muhammedi Vahiy*, 54-57; Hz. Peygamber'in hissi mu'cizelerini diğer peygamberlerin mu'cizeleriyle karşılaştıran klasik dönem müfessirlerinden Râzî ise hissi mu'cizeleri rivayet açısından çok olağanüstülük düzeylerine dikkat çekerek kategorize etmektedir. O, Hz. Muhammed'in parmaklarından suyun akması mu'cizesini Hz. Mûsâ'nın asasıyla taştan suyu çıkarması mu'cizesine göre daha sıra dışı bir hadise olarak değerlendirmekte ve bu anlamda Hz. Peygamber'in hissi mu'cizelerini daha güçlü mu'cizeler olarak nitelendirmektedir. Bkz.: Râzî, *a.g.e.*, III, 104; Benzer görüşler için bkz.: Sıddık Han, *a.g.e.*, I, 180.

310 Rızâ, *Muhammedi Vahiy*, 59-61.

311 İsrâ, 17/59.

312 Rızâ, *Tefsîrî'l-Menâr*, XI, 285-287.

313 Ebü'l-A'la el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, (Terc.: Komisyon), İnsan yayınları, İstanbul, 1995, III, 120.

314 Nursi, *İşârâtü'l-i'câz*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 1990, 193-194.

315 Kamer, 54/1-2.

ise Sahih-i Buhari ve Sahih-i Müslim³¹⁶ gibi hadis kaynaklarında yer alan rivayetlerdir. “Şakk-ı kamer” mu’cizesinin gerçekleşmediğini ileri sürenler ise bu husustaki rivâyetleri reddetmekte ve kamer sûresinde yer alan yukarıdaki âyeti ise te’vil etmektedirler. Bunlara göre ayın yarılması mu’cizesi kıyamette gerçekleşecektir.³¹⁷ Nitekim kıyamette ayın yarılmasının kesin gerçekleşeceğini ifade etmek üzere âyette mazi sığası kullanılmıştır. İddia edildiği üzere ayın yarılması mu’cizesi inkârcıların isteği üzerine gerçekleşmiş olsaydı, “*Bizi âyetler (mu’cizeler) göndermekten alıkoyan tek şey, öncekilerin bu âyetleri yalanlamış olmasıdır...*”³¹⁸ âyetinde ifade edildiği gibi buna inanmayanların helâk olması gerekirdi. Diğer taraftan ayın yarılması ile ilgili hadis kaynaklarındaki rivâyetlerin hiçbiri mütevâtir değil, hatta Cübeyr rivayeti gibi bazı rivâyetler munkatı’, Mesud’un rivayeti ise mevkûftur.³¹⁹ Ayrıca hadis kaynaklarında bu olayı nakleden ravilerin, genellikle Mekke dönemindeki sahabilerin içinde yer almadıkları görülmektedir.³²⁰ Herkesi ilgilendiren böyle önemli bir hadisenin tarih kitaplarında yer almaması da, bu noktada ileri sürülen gerekçelerdendir. Kanaatimizce “ayın yarılması” mu’cizesi ile ilgili hadisler – Reşîd Rızâ’nın da yukarıda belirttiği üzere- senet gibi bazı açılardan tartışmalı olsa da, bu husus “ayın yarılması” mu’cizesinin kesin bir şekilde gerçekleşmediğini kanıtlamaz. Çünkü kural olarak “mevkûf” ya da “munkatı” hadislerin içeriklerinin reddedilmesi mümkün değildir. Söz konusu mu’cizeyi rivayet edenlerin Mekke döneminde yaşamamaları da, bu mu’cizenin zorunlu olarak inkâr edilmesini gerektirmez. Nitekim klasik dönem müfessirlerin çoğu, bu mu’cizenin Hz. Peygamber döneminde gerçekleştiğini aktarmaktadırlar.³²¹ Fakat “ayın yarılması” mu’cizesinin inkârcıların isteği üzerine gerçekleştiğini söylemek güçtür. Kaldı ki, Enes b. Malik rivâyeti dışındaki hiçbir rivayet, bu husustan bahsetmemektedir.³²² Mekkeli müşriklerin isteği üzere bu mu’cizenin gerçekleştiğinin

---

316 Buhari, Menakıb, 27, Tefsir, 54/1; Müslim, Sıfatu’l-Kiyame ve’l-Cenneti ve’n-Nar, 43-48.

317 Müfessirlerden Sa’lebi (ö. 427/1035) ve İbn Atiyye (ö. 541/1147) bu görüşü zayıf bulmakla beraber bazıları tarafından benimsendiğini belirtmektedirler. Bkz.: Ebu İshak es-Sa’lebi, *el-Kesf ve’l-Beyan*, (Thk.: Ebu Muhammed b. Âşûr), Daru İhyai’t-Turasi’l-‘Arabi, Beyrut, 2002, IX, 160.

318 İsrâ, 17/59; Ebu Muhammed Abdulhak b. Galib b. Atiyye el-Endelusi, *el-Muherreru’l-Veciz*, (Thk.: Abdu’s-Slam Abdu’s-Şafi Muhammed), Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 2001, V, 211.

319 İlyas Çelebi, “inşikaku’l-Kamer”, *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 344-345.

320 Mehmet Azimli, “Şakku’l-Kamer Çerçevesinde Bazı Tahliller”, *Hikmet Yurdu*, y.e.y., y.y., 2009/1, 98.

321 Taberî, *a.g.e.*, XXII, 103, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Ebi Zemenin, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azîm*, (Thk.: Ebu Abdillâh Hüseyin b. Ukaşe ve bşk.), el-Faruku’l-Hadise li’t-Tibaati ve’n-Neşr, Kahire, 2002, IV, 315; Râzî, *a.g.e.*, XXIX, 29.

322 Buhari, *Tefsir*, 54/1; Müslim, *Sıfatu’l-Kiyame ve’l-Cenne ve’n-Nar*, 46.

kabul edilmesi, “Bizi âyetler (mu’cizeler) göndermekten alıkoyan tek şey, öncekilerin bu âyetleri yalanlamış olmasıdır.”³²³ âyetiyle çelişmektedir.

Çalışmanın asıl konusunu teşkil eden Menâr Tefisiri’nin Kur’ân mu’cizelerine bakışını tespit edebilmek amacıyla örnek olarak Kur’ân’da geçen bazı mu’cize âyetleri dikkate alınarak bu âyetlerin Menâr müellifleri tarafından nasıl yorumlandığının ele alınması önem arz etmektedir. Bu sebeple çalışmamızın bu bölümünde Muhammed Abduh ve Reşîd Rızâ’nın mu’cize içeren yaklaşık 15 Kur’ân âyetleri hakkındaki yorumlarına yer verilecektir. Bu âyetlere dair Menâr’da yapılan yorumlar verilirken, buradaki yorumun klasik tefsirlerde farklı olduğu hipotezinin de kanıtlanabilmesi açısından mümkün oranda klasik tefsirler arasında seçilen Taberî, Râzî ve İbn Kesîr gibi tefsirlerden mukayeseli bir metotla işleme yoluna gidilecektir.

A) Kızıldeniz’in Yarılması

Kur’ân-ı Kerîm’de geçen önemli bir mu’cize örneği, Kızıldeniz’in yarılması ile ilgili âyettir. Bu âyet şöyledir:

وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ

“Bir zamanlar biz sizin için denizi yarıdık, sizi kurtardık, Firavun’un adamlarını da gözünüzün önünde denizde boğduk”³²⁴

Konu ile ilgili başka bir âyet, şöyledir:

فَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطُّودِ الْعَظِيمِ

“Bunun Üzerine Mûsâ’ya ‘Asân ile denize vur!’ diye vahyettik. Deniz derhal yarıldı, her parça koca bir dağ gibi oldu”³²⁵

Bu âyette denizin yarıldığı ve İsrâiloğullarının kurtarıldığı, Allah’ın kendileri üzerindeki bir nimeti olarak ifade edilmiştir. Taberî, burada Hz. Mûsâ vasıtası ile açık bir mu’cizenin gerçekleştiğini ifade eder. Hz. Mûsâ, kavmi ile beraber Kızıldeniz’in kenarına geldiğinde, elindeki asâ ile denize vurur ve on iki yol açılır. Böylece Hz. Mûsâ

323 İsra, 17/59; İbn Atiyye, *a.g.e.*, V, 211.

324 Bakara, 2/50.

325 Şu’ara, 26/6.

ve kavmi geçtikten sonra yollar kapanır ve Firavun yanındakiler ile beraber boğulur.³²⁶ Râzî ise, burada Allah'ın İsrâiloğullarına verdiği nimeti vurguladığını ifade eder. bu vurgudan hareketle Râzî, denizin gerçek anlamda yarıldığını savunduğu anlaşılmaktadır.³²⁷ İbn Kesîr'de de Allah'ın İsrailoğulları üzerinde nimetini tamamlaması bağlamında benzer bir üslubun yer aldığı görülür.³²⁸ Nitekim nimetin tamamlanması ve bunun Kur'ân âyetlerine konu olması, sıradan bir olayın değil, olağanüstü bir durumun mevcut olması ile daha da makul ve uygun olmaktadır.

Abduh'a göre denizin yarılması ile ilgili olay, Hz. Mûsâ (a.s)'ın mu'cizelerindedir. Bu durum, o dönemin insanların kalplerini cezbetmek için önem taşımaktadır. Allah'ın kudreti ile olağanüstü bir olayın peygamberlerin elinde vuku bulması, aklen de caizdir ve buna inanmakta herhangi bir sıkıntı yoktur. Öte yandan bu durum, Allah'ın kanunlarının değişmez olduğuna inanılmasına da herhangi bir mani teşkil etmez.³²⁹

Abduh, denizin yarılması olayının med-cezir ile açıklanmasının da sağlıklı bir bakış açısı olmadığını savunmaktadır. Bu yorum şöyledir: Yılın belli zamanlarında denizin suyu çekilir ve deniz, içerisinde rahat bir şekilde yürünülebilecek bir hal alır. Böyle bir zamanda Hz. Mûsâ (a.s) kavmi ile beraber denizi geçmiştir. Firavun ve adamları geldiğinde ise med denilen suyun taşma durumu vuku bulmuş ve böylece hepsi boğulmuştur. Bu yorum, Menâr'da; “mu'cizelerden hoşlanmayan öfke ehli acelecilerin iddiası” diye nitelendirilmiştir. Bu yorum esasında söz konusu olayın sıradan bir olay gibi lanse edilmesi anlamına gelmektedir. Eğer olay böylesine basit ise, bu olayın Kur'ân-ı Kerîm'de İsrâiloğulları'na verilmiş bir nimet olarak anlatılmasının da bir anlamı kalmamaktadır. Dolayısıyla bu yorum, problem taşımaktadır.³³⁰

Muhammed Abduh, bu konuda Tevilciler diye ifade ettiği bir başka grubun da ilgili âyette geçen “وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ”³³¹ cümlesindeki (ب) harfinin tıpkı “قطعته بالسكين”

326 Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et- Taberî, *Taberi Tefsiri*, Hisar Yayınevi, 1/207- 211.

327 Fahrüddin er- Râzî, *Mefâtihu'l-gayb Tefsiri Kebir*, Akçağ Yayınları, 2/523- 524.

328 Ebu'l- Fida İsmail İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, (Çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), Çağrı Yayınları, 2/318- 321.

329 Şeyh Muhammed Abduh, Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsiru'l- Menâr*, Çev. Mehmet Erdoğan, Ekin Yayınları, İstanbul 2011, 1/437.

330 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 1/438.

331 Bakara, 2/50.

(Bıçakla kestim.) cümlesindeki (ب) harfi gibi alet anlamını ifade ettiğini bildirmektedir. Yani Allah, : "وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ " (Biz sizin için denizi yarıdık) buyurdu ve fakat "وَإِذْ فَرَقْنَا لَكُمْ " (Biz sizin için denizi yarıdık) buyurmadı. Bu şu demektir: "Ba" cer edatı yerine "Lam" cer edatını kullanmadı. Buna göre; İsrâiloğulları Kızıldeniz'den geçip karşıya çıkmak istediklerinde, aceleci davranmaları ve birbirlerinden ayrı düşmemek için peşe peşe gitmeleri nedeniyle sözkonusu derin olmayan o sular hemen anında iki büyük kocaman dağ misali ayrılıp iki yol haline geldiler. Abduh bu tevilci grubun görüşünü bu şekilde anlattıktan sonra buradaki (ب) harfinin alet anlamında olmadığını söylüyor. Devamında Kadı Beydavi, İsfahani ve Beğavi tefsirlerini referans göstererek kendi görüşünü şöyle ifade etmektedir: "بِكُمْ" sözündeki (Ba) cer edatı alet manasında değildir; ya sebebiyet bildiren veya münabeset bildiren manasında bir (Ba) edatıdır." Yani Abduh'a göre denizin yarılması olayı İsrâiloğullarının sadece oradan geçişi ile veya onlar sebebiyle meydana geldiği bildirilmiştir. Abduh, bu konunun başka bir yerinde ise kendileriyle bu yorumcular arasındaki farkın Allah'ın kudreti ve iradesi meselesi olduğunu, çünkü Allah'ın dilediğini, dosdoğru olan yola ileteceğini söylemektedir.³³²

Görüldüğü gibi Muhammed Abduh bu âyette tevilcilerle ihtilafa düşmekte ve İsrâiloğullarının Allah'ın hidâyeti, yol göstericiliği ve dilemesiyle kızıl denizi geçtiklerini ifade etmekle aslında diğer mu'cizevi âyetlere maddeci yaklaşımla yaklaştığı gibi bir yaklaşım göstermediğini ve olayın mu'cizevi bir şekilde cereyan ettiğine işâret etmektedir. Bu da onun mu'cizelere karşı tutarlı bir görüşü benimsemediğinin göstergesidir. Bazen tevilcileri geride bırakacak şekilde mu'cizevi âyetleri keskin yorumlarla yorumlamakta bazen de bu örnekte olduğu gibi asrî bir teville girişmediğini ve olayı çoğu zaman eleştirmekten ve ayrı düşmekten çekinmediği klasik tefsircilerin düşündüğü doğrultuda Allah'ın irade ve kudreti ile îzâh ettiğini görmekteyiz.

Reşîd Rızâ ise, bu mu'cizede geçen "asâ" ile ilgili yorum yapmaktadır. O'na göre denizin yarılmasının sebebi, Hz. Mûsâ'nın (a.s) asâsı ile denize vurması değildir. çünkü mantıksal açıdan düşünüldüğünde, bir insanın sudan geçmesi için elindeki asâ ile suya vurarak ilerlemesi mümkündür. Hz. Mûsâ'da kendisine verilen ilham ile bunu yapmıştır. Ardından kavmi kalabalıklar halinde ilerleyince su da yarılmış olur. Şu'ara

---

332 Abduh, Rızâ, a.g.e, 1/439-440.

sûresi'ndeki âyette geçen “كالطُّود” (dağlar gibi) ifadesi de bir abartı olarak yorumlanmaktadır. Reşîd Rızâ, bu türden abartıların başka konular için yine âyetlerde yer aldığından hareketle bu yorumu yaptığını ifade etmektedir. Örneğin “ وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي ” (Gemi, Dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu)³³³ ve “ وَمِنْ آيَاتِهِ ” (Denizde Dağlar gibi yüzenler de onun delillerindedir)³³⁴ âyetlerinde de böyle bir durum vardır. Kur'ân-ı Kerîm'deki bu tür ifadeler, belâğat türünden örnekler kategorisinde değerlendirilmektedir.³³⁵

B) İsrâiloğullarının Maymun ve Domuza Çevrilmesi

Kur'ân-ı Kerîm'de İsrâiloğullarının verdikleri sözde durmamalarından ötürü maymuna çevrilmiş olmaları ile ilgili âyetler bulunmaktadır. Bu âyetler, şöyledir:

وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدُوا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ

“İçinizden Cumartesi günü yasağını çiğneyenleri elbette bilirsiniz. Biz onlara ‘aşağılık maymunlar olun!’ dedik.”³³⁶

قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرِّ مِّنْ ذَلِكَ مُتُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مِنْ لَعْنَةِ اللَّهِ وَغَضَبِ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتِ أُولَئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ عَن سَوَاءِ السَّبِيلِ

“De ki: ‘Size Allah katında ceza bakımından ondan daha kötüsünü haber vereyim mi? Allah kimlere lanet etmiş ve gazabına uğratmışsa; kimlerden maymunlar, domuzlar ve şeytana tapanlar yapmışsa işte bunların makamı daha kötüdür ve bunlar dümdüz yoldan daha çok sapmışlardır.’”³³⁷

فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ

“Ne zaman ki o yasaklandıkları şeylerden dolayı kızıp haddi aşmaya da başladılar; biz de onlara ‘aşağılanmış maymun olun’ dedik.”³³⁸

333 Hud Sûresi, 11/42.

334 Şura Sûresi, 42/32.

335 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 1/439.

336 Bakara, 2/65.

337 Maide, 5/60.

338 Araf, 7/166.

Bu âyetlerde geçen ifadeler ile İsrâiloğullarının maymuna çevrilmeleri ile ilgili bir durumdan söz edilmektedir. Taberî, bu âyette Hz. Peygamber'in (sav) kendi döneminin Yahudilerini uyardığını, haddi aşarlarsa ataları gibi maymuna dönüşeceklerini ifade etmesi için bu âyetlerin nazil olduğunu ifade etmektedir.³³⁹ Bu durum, Taberî'nin söz konusu âyetlerde geçen maymuna dönüşme hadisesinin şeklen ve zahiren gerçekleştiğini savunduğu yorumunun yapılmasını mümkün kılmaktadır. Râzî de bu âyette maymuna dönüşmenin gerçekleştiğini savunmaktadır. Bu durumda sorulabilecek sorulara izahta bulunmuş ve maymuna dönüşmenin mecâzî olduğunu ifade eden Mücâhid'i tenkid etmiştir.³⁴⁰ İbn Kesîr de, maymuna dönüşmenin gerçek anlamda vukû bulduğunu savunmaktadır. Ona göre maymun, insana en çok benzeyen varlıktır; fakat insan değildir. İsrailoğullarının da Cumartesi günü ile alakalı amelleri sâlih amele benzemektedir; fakat asla sâlih amel değildir. Bu sebepten Allah, onları kendi yaptıklarının cinsinden bir cezaya çarptırarak maymuna çevirmiştir.³⁴¹

Menâr yazarlarının bu âyetlerde geçen maymun ve domuza çevrilme ile ilgili olaydaki görüşleri, şeklen ve sûreten bir dönüşmenin olmadığı yönündedir. Çünkü böyle bir durum, Allah'ın bütün âsi kullarına uyguladığı bir ceza değildir. dolayısıyla böyle bir ceza, sünnetullahı muhaliftir. Ancak bu âyet ile ilgili açıklamalarda, Menâr tefsiri, her üç âyette de Mücâhid'in yorumuna itibar ettiğini gösteren ifadeler kullanmıştır. Bu yoruma göre fiziksel olarak herhangi bir varlığa dönüşme veya dönüştürme söz konusu değildir. Burada verilmek istenen ilâhî mesaj, Allah'ın emirlerinin ve çizdiği yolun dışına çıkan her âsi kulun insanlık mertebesinde sükut edip hayvanların seviyesine alçalacağı yönündedir.³⁴²

Öte yandan Reşîd Rızâ, bu âyetlerde gerçek anlamıyla maymun veya domuza çevrilme ile ilgili Hz. Peygamber'den nakledilmiş bir rivayetin de bulunmadığına vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla burada Mücâhid'in yorumunun muteber olduğu yönündeki görüşünü yinelemektedir.³⁴³

---

339 Taberî, *a.g.e.*, 1/233- 238.

340 Râzî, *a.g.e.*, 3/66-67.

341 İbn Kesîr, *a.g.e.*, 2/367- 373.

342 Abduh, Rızâ, *a.g.e.* 1/ 480.

343 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 1/481.

Menâr tefsiri, başka bir yerde de maymun veya domuza dönüşmekten kastedilenin kalbin dönüşmesi olduğu yorumunu öne sürmektedir.³⁴⁴ Konunun değerlendirildiği başka bir bağlamda da buna benzer olarak Allah'ın onların nefislerini ve huylarını değiştirdiği görüşü ileri sürülmektedir. Bu değişiklikten kastedilen mânâ ise, bu insanların kötülük, istikrarsızlık ve ellerinin uzandığı herşeyi ifsad etmeleri ile maymun gibi olmalarıdır.³⁴⁵

C) Tûr'un İsrâiloğullarının Başına Kaldırılması

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen ve mu'cize olarak nitelendirilen başka bir olay, Tûr dağının İsrâiloğullarının başına kaldırılmasıdır. Bu olay, Kur'ân-ı Kerîm'de şu âyetlerde geçmektedir:

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

“Bir zaman da sizden sadık bir söz almıştık ve Tûr’u üstünüze kaldırıp demiştik ki: ‘Verdiğimiz kitabı kuvvetle tutun ve içinde olanlardan gafil olmayın! Umulur ki korunursunuz.’³⁴⁶

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ
قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

“Bir zamanlar ‘size verdiğimiz kitaba sınıksız sarılın ve onu dinleyin’ diye Tûr’u tepenize kaldırıp sizden sağlam bir söz almıştık. ‘Dinledik ve isyan ettik!’ dediler. İnkârları yüzünden buzağının sevgisi kalplerinin derinliklerine kadar işledi. De ki: Eğer siz inanan kimselerseniz, imanınız size ne çirkin şeyler emrediyor!”³⁴⁷

وَ رَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمْ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا

344 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 6/588.

345 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 10/316.

346 Bakara, 2/63.

347 Bakara, 2/93.

“*Ve verdikleri söze bağlı kalmaları için Tûr’u üstlerine kaldırdık da ‘Girin, secdelere kapanarak o kapıya’ dedik onlara. Hem ‘Cumartesi günü haddi aşmayın!’ dedik de onlara, kendilerinden ağır bir söz aldık.*”³⁴⁸

Allah’ın İsrâiloğullarından sağlam bir söz aldığı ve bu sözün de adı geçen Tûr dağının etrafında gerçekleştiği yönünde, bu dağın ismi pek çok âyette zikredilmiştir. Ayrıca bu dağ adına yemin içeren âyet de bulunmaktadır.³⁴⁹ Taberî, bu âyette ifade edilen zahiri anlamıyla Tûr ile kastedilen dağın İsrâiloğullarının başına kaldırıldığını ifade etmektedir.³⁵⁰ Râzî de aynı görüşü savunmaktadır ve dağın havada sâbit kalmasının nasıl mümkün olabileceği eleştirisini yapanlara Allah’ın her türlü mümkünata kadir olduğu cevabını vermektedir.³⁵¹ İbn Kesîr de bu görüşü savunmakla beraber dağın İsrâiloğullarının başına kaldırılması esnasında kendilerinin nasıl korkuya kapılıp secde ettiklerine dair tafsilatlı betimlemelere de yer vermektedir.³⁵²

Menâr tefsirinde, bu âyetlerde geçen Tûr dağının İsrâiloğullarının başına kaldırılması olayı, akıl açısından yorumlanmıştır. Nitekim Abduh’a göre eğer gerçek anlamda dağ kaldırılıp İsrâiloğullarının başına getirilse ve kendilerinden imân etmeleri istense, bu durum tekellüf esprisine ters düşer.³⁵³ Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de dinde zorlama olmadığına dair açık ifadeler mevcuttur.³⁵⁴ Dolayısıyla Menâr’a göre burada gerçek anlamıyla bir dağın başa kaldırılması söz konusu değildir. Bu durumda bu âyetler nasıl yorumlanabilir? Abduh, burada dağın kaldırılmasından maksadın şiddetli bir sarsıntı ve deprem hali olabileceği yorumunu tercih eder. Böylece imanın daha sâbit bir şekilde karar kılması da mümkün olabilir.³⁵⁵ Zira burada kendilerinden bekleneni samimiyetle bilmeleri ve yerine getirmeleri istenmektedir.³⁵⁶

---

348 Nisa, 4/154.

349 Bkz. 2/63; 2/93; 4/154; 19/52; 20/80; 28/44-46; 51/1; 95/2.

350 Taberî, *a.g.e.*, 1/231-232.

351 Râzî, *a.g.e.*, 3/60-63.

352 İbn Kesîr, *a.g.e.*, 2/366-367.

353 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 1/475.

354 Bakara, 2/256.

355 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 1/ 475.

356 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 6/26.

D) İneğin Bir Parçasıyla Kendisine Vurulan Adamın Dirilmesi

Bakara Sûresi'nde, cinayete kurban giden bir maktulün kesilen bir ineğin parçasıyla kendisine vurulmasından sonra dirilmesi ile ilgili bir âyet mevcuttur. Bu âyeti vermeden önce, âyetin geçtiği bağlamı ele almak uygun olacaktır.

Buna göre, Allah, İsrâiloğullarından bir ineği kurban etmelerini istemektedir. İsrâiloğulları, istenileni yapmamakta direnmek için Hz. Mûsâ'ya bu ineğin mahiyeti ile ilgili sorular sormuşlardır. Buna göre ineğin niteliğini, rengini ve daha başka özelliklerini ayrı ayrı sormuşlar, her seferinde cevap almışlardır. Nihayet istenen inek kurban edilmiştir. Bu bağlamın ardından, şu âyet eklenmiştir:

فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

“Onun için dedik: ‘O ineğin bir parçasıyla o öldürülene vurun!’ İşte böyle, Allah ölüleri diriltir ve size âyetlerini gösterir. Umulur ki akıllanasınız.”³⁵⁷

Bu âyette, ineğin kendisine vurulduğu maktulün dirildiği, ardından geçen ‘âyet’ ifadesi ile de burada bir mu’cizenin meydana geldiği anlamı sezilmektedir. Klasik tefsirlere bakıldığında, örneğin Taberî’de ineğin bir parçasıyla kendisine vurulan kişinin gerçekten diriltildiği vurgulanmaktadır.³⁵⁸ Râzî de söz konusu kişinin dirildiğini ve katilinin kim olduğunu söylediğini savunmaktadır.³⁵⁹ İbn Kesîr de burada her halükarda bir mu’cizenin gerçekleştiği konusunda açık fikirli bir yorum ileri sürmektedir.³⁶⁰ Ancak modern dönem tefsir kaynaklarında, gerek ineğin parçasıyla kendisine vurulan bir ölünün dirilmesinin aklen muhal olması ve gerekse âyette bunun açık ve net bir biçimde açıklanmamış olması gibi sebeplerle, bu âyet üzerine farklı düşüncelerin ifade edilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Menâr tefsirinde, bu âyet de gelenekten farklı olarak yorumlanmaktadır. Öncelikle farklı tefsirlerde bu âyet bağlamında ölünün dirildiği ve kendisini öldüren katilin kimliğini zikrettiğine dair ifadelere yer verilmiştir. Ardından, olayın böyle vuku bulmadığı üzerinde durulmuştur.

357 Bakara, 2/73

358 Taberî, *a.g.e.*, 1/247-248.

359 Râzî, *a.g.e.*, 3/73-74.

360 İbn Kesîr, *a.g.e.*, 2/387.

Reşîd Rızâ'ya göre, İsrâiloğullarında adet olduğu üzere bir yerde birisi öldürülür ve katilinin kim olduğu bilinmezse, bir hayvan kesilir ve bir merasim yapılır. Kim söz konusu merasimi hakkıyla yerine getirmezse, fâilin o olduğuna hükmedilir. Âyette geçen ölünün dirilmesi ile de Allah'ın emri ile böyle bir uygulamanın yapılmasının daha fazla cana kıyılmasına engel olduğu, dolayısıyla hayatta kalmanın daim olduğunun kastedildiği şeklinde bir yorum yapılmaktadır. Eğer böyle bir uygulama yapılmayıp, daha çok insan birbirini öldürecekti. Rızâ'ya göre böyle bir uygulama ile insanlar ölmemiş oldular.³⁶¹

Ancak âyetin devamında yer alan ve mu'cize anlamında da kullanılması muhtemel olan 'âyet' kavramının Rızâ tarafından ele alınmadığı, bu âyet bağlamında herhangi bir açıklama ve yorumlamanın yapılmadığı dikkatleri çekmektedir. Zira olay yukarıda ifade edildiği gibi basit bir merasimden ibaret ise, âyetin sonunda Allah'ın neden 'size âyetlerini gösterir' ifadesini kullandığı muallak kalmaktadır. Görülen o ki, bu âyet Menâr'da aklî bir çerçevede yorumlanma kaygısı taşımış, ancak ikna edici bir cevaba kavuşturulamamıştır.

E) Ölüm Korkusuyla Yurtlarından Çıkanların Öldürülüp Tekrar Diriltilmesi

Kur'ân'da zikredilen ve mu'cize olarak nitelendirilebilecek başka bir olay, ölüm korkusuyla yurtlarını terk eden binlerce kişinin öldürülüp tekrar diriltildiğini anlatan âyettir. Bu âyet, şöyledir:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ

“Kendileri binlerce oldukları halde, ölüm korkusuyla yurtlarından çıkanları görmedin mi? Bunun üzerine Allah onlara: ‘ölün’ (diye) buyurdu, sonra da onları diriltti. Şüphesiz ki Allah, insanlara karşı gerçekten büyük ihsan sahibidir. Fakat insanların çoğu şükretmezler.”³⁶²

361 Abduh, Rızâ, a.g.e, c. 1, 489.

362 Bakara, 2/243.

Âyetin meâli zahiri anlamı ile ele alındığında, toplu bir ölümün meydana geldiği, daha sonra da ölenlerin tekrar diriltildiği ifade edilmekte; dolayısıyla burada bir mu'cizenin mevcut bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Taberî, burada öldürülme ve tekrar diriltilmenin gerçekleştiğini savunmakla beraber, söz konusu insanların sayı bakımından çok olduklarına, hatta neden yurtlarını terkettiklerine varana kadar detaylı anlatımlara yer vermektedir.³⁶³ İbn Kesîr de bu olayın bir mu'cize olduğu üzerinde durmakta, bu detaylara inmekte ve söz konusu topluluğun nerede ve hangi kavim olduklarına da yer vermektedir.³⁶⁴ Râzî, böyle bir olayın mümkün olduğunu ileri sürerek söz konusu kavmin öldürülüp diriltildiğine kat'i surette inanmak gerektiğini savunmaktadır.³⁶⁵ Ancak Menâr tefsirinde, bu âyete bir mu'cize gözüyle değil; bir mesel gözüyle bakılmaktadır.

Bu âyetin yorumu, Menâr'da Reşîd Rızâ'nın anlatımıyla ve tamamen Abduh'un yorumlarıyla tefsir edilmektedir. Burada öncelikle dikkatleri çeken husus, bu âyet üzerinden klasik tefsirlerin birçoğunun Abduh tarafından ağır ithamlarla eleştirilmesidir. Müfessirlerin bu âyet ile ilgili, kaynağı İsrâiliyata dayanan pek çok bilgiyi tefsirlerine doldurdukları iddia edilmektedir. Muhtelif tefsirlerde verilen örneklerde, bu âyette öldürülenlerin ölüm sebeplerinde salgın hastalıklar ve savaşlar gibi farklı rivayetlerin mevcut olduğu, bu insanların Hizkil adında bir peygamberin ümmetinden olduğu gibi detaylara varan bilgiler ifade edilmektedir. Abduh'a göre bu denli detaylı yorumların hiçbirine gerek yoktur. Çünkü Allah, bu âyette herhangi bir zaman, mekan ve kavim isminden hiç söz etmemekte; sadece olayın kendisinin anlatımına yer vermektedir. Eğer farklı detayların bilinmesine ihtiyaç olsaydı, Kur'ân bunları zaten açıklardı. Dolayısıyla Abduh'a göre, müfessirlerin bu âyetle ilgili uzun uzadıya hikayeler anlatmalarına hiç gerek yoktur. Hatta bu yorumu yapanlardan Ebû Muhammed İsmâîl b. Abdirrahmân b. Ebî Kerîme el-A'ver es-Süddî (ö. 127/745) de yalancı olarak itham edilmektedir.³⁶⁶

Bu durumda bu âyet nasıl anlaşılmalıdır? Abduh, bu âyetteki maksud mananın bilinmesinin Kur'ân'daki sosyal bilimin gerçekleri ile mümkün olduğunu savunmaktadır. O'na göre burada tekvînî olarak bir ölümün söz konusu olduğu iddia

---

363 Taberî, *a.g.e.*, 2/78- 80.

364 İbn Kesîr, *a.g.e.*, 3/967-971.

365 Râzî, *a.g.e.*, 5/323- 324.

366 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 2/590-592.

edilemez. Yani buradaki öldürülme hadisesi gerçek değil, mecâz anlamdadır. Abduh'a göre savaştan korkarak kaçanlar, korkaklıklarından ötürü zillete düşmüşlerdir. Allah da bunların düşman eline düşmelerini, bağımsızlıklarını kaybetmelerini, düşmanın tahakkümü altında ezilmelerini murad etmiştir. Böyle bir durum da, yok olmak, yani ölmek ile eşdeğer olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla Allah, binlerce kişiyi öldürmemiş; onlara bağımsızlıklarını kaybettirerek kendilerine korkaklığın cezası olarak düşman tahakkümü altında yok olmayı vermiştir. Bu kavmin belli bir süre zillet halinde bulunmalarından sonra da Allah, tekrar eski bağımsızlıklarını kazanmalarını, cesaret ve dayanışmayı kendi aralarında düstur edinerek düşman işgalinden kurtulmalarını kendilerine bahşederek tekrar dirilmelerini lütfetmiştir. Buradaki dirilme de, yine mecâzî bir anlamda kullanılmış; bu insanların düşman elinden kurtularak özgürlüklerine kavuşmaları kastedilmiştir.³⁶⁷

Abduh'un bu yorumunda, modernizmden etkilenmenin belirtilerinin olduğu görülebilir. Nitekim kendisinin anladığı 'sosyal bilim' anlayışı; olayların somut, akla yakın ve yaşanabilecek tabii olaylara ters düşmeyen bir bilim anlayışıdır. Bu anlayış da, pozitivist çevrelerin bilim algıları ile benzerlik göstermektedir.

F) Yüz Yıl Sonra Diriltilen Kişi

Kur'ân-ı Kerîm'de ölümden sonraki dirilmeye inanmakta tereddüt eden bir adamın öldürülüp yüz yıl sonra diriltilmesine dair tek bir âyette ele alınmış bir kıssa mevcuttur. Bu kıssa, şöyledir:

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِئَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِئَةَ عَامٍ فَانظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانظُرْ إِلَى جَمْرِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Yahut o kimse gibisini (görmedin mi) ki bir şehre uğramıştı, altı üstüne gelmiş, ıssız yatıyordu. ‘Bunu bu ölümünden sonra Allah nereden diriltecek?’ dedi. Bunun üzerine Allah onu yüz sene öldürdü, sonra diriltti, ‘ne kadar kaldın?’ diye sordu, o da ‘bir gün yahut bir günden eksik kaldım’ dedi. Allah buyurdu ki; ‘Hayır, yüz sene kaldı,

367 Abduh, Rızâ, a.g.e, 2/ 594.

öyle iken bak yiyeceğine- içeceğine henüz bozulmamış, hele eşeğine bak, hem bunlar seni insanlara karşı kudretimizin bir işareti kılalım diyedir. Hele o kemiklere bak, onları nasıl birbirinin üzerine kaldırıyoruz? Sonra onlara nasıl et giydiriyoruz?’ Bu şekilde ne zaman ki ona gerçek apaçık belli oldu, ‘şimdi biliyorum, gerçekten Allah herşeye kadirdir’ dedi.”³⁶⁸

Bu âyette ölümden sonra dirilmenin hak ve gerçek olduğu vurgusu etrafında dönen, bir insanın öldürülmesinden yüz sene sonra dirilmesi kıssası ile örneklendirilen olağanüstü bir olaydan söz edilmektedir. Bu olağanüstülük hali, âyetin bir mu’cizeyi ihtiva ettiğini ortaya çıkarmaktadır. Taberî ve İbn Kesîr, tefsirlerinde burada bir mu’cizenin varlığını kabul etmekle beraber âyette anlatılan olay ile alakalı tafsilatlı bilgilere de yer vermektedirler. Bu bilgiler şehre uğrayan kişinin kim olduğundan bu şehrin neresi olduğuna kadar detaylandırılmıştır.³⁶⁹ Söz konusu detaylar Râzî’nin tefsirinde de yer almakla beraber Râzî, soru-cevap yöntemi ile bazı müphem hususları izah etmiştir.³⁷⁰

Abduh’un bu âyete yaklaşımı, öncelikli olarak bir önceki başlıkta ele alınan durumla uyuşmaktadır. Âyette söz konusu kişinin kim olduğu, olayın geçtiği yerin neresi olduğu ile alakalı herhangi bir bilgi mevcut değildir. Abduh, bu konuya dikkat çekerek, önceki müfessirlerin olayın kendisine değil de, âyette açıklanmayan hususlara çok fazla eğilmelerini eleştirmektedir. Ona göre müfessirlerin bu tutumu, gayba taş atmak demektir. Halbuki burada aslolan, olayın kahramının kim olduğu veya olayın nerede gerçekleştiğinden çok, içerdiği anlam ile mesajdır ve bu konuya odaklanılmalıdır.³⁷¹

Burada ölümden sonra dirilme hadisesi nasıl anlaşılmalıdır? Bu hadise gerçek anlamı ile yaşanmış bir mu’cize midir? Abduh’un bu konuya yaklaşımı da, diğer konularda olduğu gibi, aklî bir yorum üretmeye dayalıdır. O’na göre ölüm hali, ruh bedenden çıkmadan da mümkündür. Burada kastedilen, hareket ve idrak kabiliyetinin kaybedilmesidir. Abduh, bu görüşünü, daha önce Muktataf isimli bir dergide okuduğu bir olay ile temellendirmektedir. Buna göre dergideki bir yazıda akıl hastalığına tutulan

---

368 Bakara, 2/259.

369 Taberî, *a.g.e.*, 2/119-129; İbn Kesîr, *a.g.e.*, 3/1032,1034.

370 Râzî, *a.g.e.*, 5/456-457.

371 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 3/96.

veya buna benzer bir rahatsızlığı olan birilerinin uzun bir süre uyku hali yaşayabilecekleri konu edilmiştir. Abduh da, bu bilgilere dayanarak, bir insanın bu halde yüz yıl geçirmesinin Allah'ın kudreti ile mümkün olabileceğini savunmaktadır.³⁷² Ancak burada söz konusu durumun temellendirilmesi, Allah'ın kudretine bağlı ise, gerçek manada bir ölüm ve diriltiilenin mümkün olabileceği, Abduh tarafından görmezlikten gelinmiştir.

Reşîd Rızâ da, bu âyette vurgulanan hususun gerçek anlamda bir öldürme ve dirilme olabilmesine gerek bulunmadığını savunur. Allah'ın ölümden sonraki diriliş gerçeğini, burada temsili bir olay ile anlatmasının da mümkün olabileceğine dair yorumlarda bulunur.³⁷³

G) Kuşların Yeniden Dirilmesi

Kur'ân-ı Kerîm'de mu'cize olarak ele alınabilecek ve yorumlanabilecek âyetlerden biri de, Hz. İbrahim'in ölümlerini dirilmesi ile ilgili tahkiki anlamda imanını kuvvetlendirecek bir örnek istemesi ve bunun üzerine Allah'ın kendisinden istemiş olduğu dört kuşun öldürülmesi ve bunların tekrar dirilmesi ile ilgili âyettir. Bu âyet, şöyledir:

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى قَالَ أُولَئِمُّ نُوْمِنٌ قَالَ بَلَىٰ وَلَكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Bir zamanlar İbrahim de ‘Ey Rabbim! Ölümlerini nasıl dirittiğini bana göster!’ demişti. Allah, ‘inanmadın mı ki’ buyurdu. İbrahim; ‘İnandım, fakat kalbim iyice yatışsın diye istiyorum.’ Dedi. Allah buyurdu ki: ‘öyleyse kuşlardan dördünü tut da onları kendine çevir, iyice tanıdıktan sonra her dağın başına onlardan birer parça dağıt, sonra da onları çağır. Sana koşa koşa gelsinler. Ve bil ki Allah, gerçekten güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir’ buyurdu”³⁷⁴

Burada Hz. İbrahim'den kuşların her bir parçasını orada bulunan dağlara dağıtılmasının istenmesi, o kuşların öldürüldüğü anlamını çağrıştırmaktadır. Ardından

372 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 3/97.

373 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 3/100.

374 Bakara, 2/260.

Hız. İbrahim'in onları çağırması ve onların da gelmesi, tekrar diriltildiklerini göstermektedir. Bu durum, Hız. İbrahim'in özelinde gerçekleşmiş bir mu'cize âyeti olarak değerlendirilmiştir. Taberî, burada bir mu'cizenin vukû bulunduğunu desteklemektedir. Öte yandan söz konusu dört kuşun hangi tür kuşlar olduğu ile ilgili rivâyetlere de yer vermektedir.³⁷⁵ İbn Kesîr de benzer bir metotla tafsilatlı betimlemelere yer vermektedir. Ayrıca burada Hız. İbrahim'in şüphesinin imanını sağlam temellere oturtma amacına matuf olduğu bilgisi de ele alınmakta ve ispatlanmaktadır.³⁷⁶ Râzî de burada bir mu'cizenin varlığını kabul etmekle beraber, 'koşup gelme'den kastedilen 'uçarak çabucak gelme' anlamında mecâzî olarak kullanıldığını ileri sürer.³⁷⁷

Menâr Tefsirinde bu âyet müstakil olarak ele alınmış ve düşünsel arka planına uygun olarak uzun uzadıya yorumlanmıştır. Bu âyet ile alakalı Menâr tefsirinde öncelikle Allah'ın Hız. İbrahim'e 'inanmadın mı?' sorusunun taklidi ve tahkiki imân çerçevesinde yorumu ve tartışması, geleneksel müfessirlerin görüşleri de verilerek yapılmıştır. Ancak âyetin bu bölümü mu'cize konusu ile irtibatlı olmadığından, burada bu tartışmaya yer verilmeyecektir.³⁷⁸

Burada kuşlar gerçekten öldürölüp tekrar diriltilmiş midir? Bu âyetin Menâr tefsirindeki yorumu da benzer olarak yukarıda geçen diğer âyetlerde olduğu gibi gerçek manada bir öldürme ve tekrar diriltme eyleminin vukû bulmadığıdır. Peki bu âyet nasıl tevil edilmiştir? Abduh'a göre insanlardan en çok kaçan ve insanlarla ünsiyet peyda etmesi en zor olan hayvan, kuştur. Bir insanın böylesi özelliğe sahip hayvanları, yani kuşları kendisine alıştırmaması, sonra da onları uzak dağlara bırakıp tekrar yanına çağırması, kuşların da çağrıya kulak vererek gelmesi, oldukça zor bir iştir. Hız. İbrahim'in de böyle bir zorluğun üstesinden gelmesi gibi imkansız bir olay nasıl mümkün oluyorsa, Allah'ın öldükten sonra yeniden diriltme eylemini gerçekleştirmesi de böylece mümkündür. Reşîd Rızâ'ya gelince, bu âyetin yorumunda Ebu Müslim'in tevilini benimsediğini kendisi ifade etmektedir. Ebu Müslim'e göre, âyette emir olarak Allah'ın Hız. İbrahim'den dört kuşu tutmasını, onları kendisine alıştırmasını, sonra da

---

375 Taberî, *a.g.e.*, 2/129-136.

376 İbn Kesîr, *a.g.e.*, 3/1034- 1036.

377 Râzî, *a.g.e.*, 5/474.

378 Detaylı bilgi için bkz. Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 3/102.

parçalara ayırıp dağlara yerleştirmesini ve geri çağırmasını istemesi, bu olayı Hz. İbrahim'in birebir gerçekleştirmesini lüzumlu kılmaz. Bununla alakalı şöyle bir örnek verilmektedir: Mürekkep nasıl yapılır? Sorusunu soran birine 'şunu al, şöyle yap, mürekkep olur' cevabı, söz konusu kişinin emir kipiyle söylenenleri yapmasını gerektirmez. Bu ifadeler, soruya cevap olarak verilen açıklamadır. âyette geçen ifadeler de bu şekilde anlaşılmalıdır.³⁷⁹

Ğ) Hz. Meryem'in Hazır Rızıkla Rızıklandırılması

Kur'ân'da mu'cize olarak yorumlanan başka bir âyet de, Hz. Zekeriya ile Hz. Meryem'den bahseden ve Hz. Zekeriya'nın sürekli Hz. Meryem'i hazır rızık ile bulduğuna dair âyettir. Bu âyet, şöyledir:

فَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا
قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكَ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

“Bunun üzerine Rabbi O’nu güzel bir kabul ile kabul buyurdu ve güzel bir surette yetiştirdi. Zekeriya’nın himayesine verdi. Zekeriya, O’nun bulunduğu mihraba her girişinde, yanında yeni bir rızık bulur, ‘Ey Meryem, bu sana nereden?’ derdi. O da, ‘Allah tarafından’ derdi. Şüphe yok ki Allah, dilediğini hesapsız rızıklandırır.”³⁸⁰

Bu âyette mu'cize olarak dikkatleri çeken husus, Hz. Zekeriya'nın, Hz. Meryem'i sürekli rızıklandırılmış halde bulmasıdır. Ayrıca Hz. Meryem'in rızıkın Allah tarafından kendisine gönderildiğini söylemesi, burada mu'cizenin olması ihtimalini kuvvetlendiren bir söylem haline gelmektedir. Taberî, bu âyette açık bir şekilde mu'cizenin mevcut olduğunu ifade etmese de, Hz. Meryem'in yanında kışın yaz meyveleri, yazın da kış meyvelerinin bulunduğu düşüncesini öne sürerek burada bir mu'cizenin olduğundan yana tavrını ortaya koymaktadır.³⁸¹ Râzî, bu konu ile alakalı daha detaylı bir yorum yapar ve bu âyette mu'cizenin olmamasını savunmanın Hz. Meryem'in şanını tanımamakla eşdeğer olduğu düşüncesini ileri sürer.³⁸² İbn Kesîr de bu âyetin mu'cize oluşunu Hz. Fatıma'nın Hz. Peygamber için hazırladığı az bir yemeğin Allah'ın izni ile

379 Abduh, Rızâ, a.g.e, 3/104-105.

380 Ali İmran, 3/37.

381 Taberî, a.g.e, 2/249-252.

382 Râzî, a.g.e, 6/282.

bereketlenerek çoğaldığı ve bununla tüm hane halkının doyduğu ile ilgili rivayet ile açıklamaktadır. Bu rivayette Hz. Peygamber'in de söz konusu âyette geçen hususu tasdik eder mahiyette konuşmalar buyurduğu dikkatleri çekmektedir.³⁸³

Menâr Tefsiri müelliflerinin bu âyete yaklaşımı ve mu'cize olarak görülen hususu açıklamaları, diğer âyetlerde de olduğu gibi yine aklî bir yoruma dayanacaktır. Menâr tefsirinde, bu âyetin mu'cize olarak algılanmasında geleneksel tefsirlerin Hz. Meryem'e dair 'kışın yaz yiyecekleri, yazın da kış yiyecekleri' yediği yorumunun etkili olduğu söylenmektedir. Fakat Allah ve Resulu böyle bir şey dememişlerdir. Bu görüşü destekleyen tarihî bir delil de mevcut değildir. Öte yandan hem bu yorum ile ilgili rivayetler çelişkili, hem de bu rivayetlerde gariplikler mevcuttur. Dolayısıyla Menâr Tefsiri, böyle bir görüşü reddetmekte; âyetin mu'cize olan irtibatını da ortadan kaldırmaktadır.³⁸⁴

Bu durumda âyetteki 'Allah tarafından rızıklandırma' nasıl anlaşılmalıdır? Bu soru, Menâr'da İbn Cerîr'in rivayeti ile açıklanmaktadır. İbn Cerîr'e göre Hz. Meryem'e yiyecek getirme görevi bir marangoza verilmiştir. Marangoz, sürekli Hz. Meryem'in bulunduğu mihraba rızık bırakmaktadır. Hz. Zekeriya'nın sorusuna Hz. Meryem'in '*Allah tarafından*' cevabını vermesi, her rızık Allah'tan geldiği, aradaki marangozun sadece sebep ve aracı olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla burada herhangi bir mu'cize söz konusu değil; tamamen sıradan bir olay vukû bulmuştur. Abduh'un buradaki tutumu, Kur'ân'ın zahirinde görülen anlamının dışına çıkmaya gerek kalmadan anlaşılabilir tatlı bir üsluba sahip olduğu itikadına dayanmaktadır. Dolayısıyla burada farklı hikayelere başvurup olayı olağanüstü bir hale getirmeye çalışmak anlamsız bir girişimdir.³⁸⁵ Ancak bu âyette Menâr'ın benimsediği yorumda çelişkili bir durum ortaya çıkmaktadır. Menâr yazarları, Hz. Meryem'in yazın kış yiyecekleri, kışın da yaz yiyecekleri ile rızıklandırıldığı yorumunu güçlü eleştirilere tabi tutarken, İbn Cerîr'in yorumu ile ilgili herhangi bir kritik yapmadan kabul etmişlerdir. Bu tutumun benimsenmesinde, İbn Cerîr'in yorumunun daha aklî bir yorum olmasının etkili olduğu söylenebilir.

---

383 İbn Kesîr, *a.g.e.*, 3/1240.

384 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 3/407.

385 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 3/407-408.

H) Hz. İsa'nın Kuş Şeklini Verdiği Çamuru Üfleyerek Canlandırması, Kör ve Cüzzamlıyı İyileştirmesi, Ölülerini Diriltmesi

Hz. İsa'nın çamura kuş şeklini vererek o çamura üflemesi ve böylece çamurun canlanması, kör ve cüzzamlı olanları iyileştirmesi ve ölümleri diriltmesi olayı, Kur'an'da farklı yerlerde anlatılmaktadır. Bu konuyla ilgili âyetler, şöyledir:

وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِّن الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُنَبِّئُكُم بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ

“O’nu İsrailoğullarına elçi olarak gönderecek ve şöyle diyecek: Kuşkuya yer yok, işte size Rabbinizden bir mu’cize ile geldim; size çamurdan kuş biçiminde bir şey yapar ona üflerim, Allah’ın izni ile derhal kuş oluverir; yine Allah’ın izniyle körü ve cüzzamlıyı iyileştirir, ölümleri diriltir; ayrıca evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz elbette bunda sizin için bir ibret vardır.”³⁸⁶

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ إِذْ أَيَّدْتُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ

“İşte o zaman Allah şöyle diyecek: ‘Ey Meryemoğlu İsa! Sana ve annene lütfettiğim nimetleri hatırla! Seni Ruh-u’l-Kudüs’le desteklemiştin de hem beşikte iken hem de yetişkin halinde insanlarla konuşuyordun. Sana yazmayı, hikmeti, Tevrat’la İncil’i öğretmiştim. Benim iznimle çamurdan kuş biçiminde bir şey yapıp ona üflüyordun ve benim iznimle derhal kuş oluyordu. Benim iznimle körü ve cüzzamlıyı iyileştiriyordun. Onlara açık kanıtlar getirttiğin zaman buna karşı içlerinden inkâr edenler ‘Bu düpedüz bir büyü’ dediklerinde İsrailoğullarının sana zarar vermelerini önlemiştim.”³⁸⁷

386 Ali İmran, 3/49.

387 Maide, 5/110.

Âyetlerde Hz. İsa'nın çamurdan kuş biçiminde bir şekil yaptığını, ona üflediğini ve o çamurun Allah'ın izniyle kuş biçiminde canlandığını, kör ve cüzzamlı olanları iyileştirecek müdahaleler yaptığını ve ölüleri dirilttiğini beyân eden ifadeler vardır. Burada meydana gelen hadiselerin Allah'ın izniyle meydana geldiğinin vurgulanarak ifade edilmesi anlamlıdır. Ayrıca bu husus, açık bir şekilde mu'cize anlamına gelen 'âyet' ifadesi ile ortaya konulmuştur. Râzî de âyetteki bu ifadeye dayanarak söz konusu olağanüstü olayların birer mu'cize olduğunu kabul eder.³⁸⁸ Taberî, bu âyette Hz. İsa'nın birkaç mu'cizesinin yer aldığını savunmaktadır.³⁸⁹ İbn Kesîr de tüm bu olayların Allah'ın izniyle mu'cize olarak gerçekleştiği yorumunu yapmaktadır.³⁹⁰

Menâr Tefsirine bakıldığında, söz konusu olayda geçen 'âyet' kavramının 'işaret' olarak yorumlandığı görülür. Ayrıca Abduh'a göre âyetteki 'yaratmak' ifadesi; takdir ve tertip etmek anlamına gelmektedir. İnşa ve icâd anlamları burada yoktur. Öte yandan, sair tefsirlerde Hz. İsa'ya verilen bu meziyetler ile ilgili çok detayların mevcut olduğu dikkatleri çekmektedir. Bu detaylar çamurun yarası şekline girmesinden hayat bulmasına ve biraz uçtuktan sonra düşmesine kadar farklılaşabilmektedir. Abduh'a göre bu ayrıntıların tümü gereksizdir. Çünkü âyetin lafzının ötesine geçilemez. Ayrıca âyette bilfiil yaratmaya delâlet edecek açık bir anlam da mevcut değildir. Hem Hz. Peygamber'den bununla ilgili bir açıklama da gelmemiştir. Bütün bunların bir mu'cize olması, böyle bir olayın bilfiil gerçekleştirdiğini gösterecek açık bir nakil ile bilinebilir. Bu durum, sadece kuşun canlandırılması ile değil, kör ve cüzzamlının iyileştirilmesi ve ölülerin dirilmesi için de geçerlidir. Reşîd Rızâ da bu olayların vukû bulduğu ile ilgili Hıristiyan kaynaklarında da açık bir delilin olmamasından dolayı net bir yorum yapmaktan kaçınmıştır.³⁹¹

İ) Hz. İsa'nın Yaratılmasının Hz. Âdem'e Benzetilmesi

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İsa'nın yaratılışının Hz. Âdem'in yaratılmasına benzediğini ifade eden âyet, şöyledir:

إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

388 Râzî, *a.g.e.*, 6/325.

389 Taberî, *a.g.e.*, 2/ 265.

390 İbn Kesîr, *a.g.e.*, 3/1252.

391 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 3/439-440; Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 7/370.

“Doğrusu Allah katında İsa’nın durumu, Âdem’in durumu gibidir. O’nu topraktan yarattı. Sonra da O’na ‘ol!’ dedi ve oluverir.”³⁹²

Bilindiği üzere Hz. Âdem, babasız olarak yaratılmıştır. Bu âyette de Hz. İsa’nın Hz. Âdem gibi yaratılmasının ifade edilmesi, Hz. İsa’nın da babasız olarak yaratıldığına dair bir anlamı ortaya çıkarmaktadır. Böyle bir anlam, âyette bir mu’cizenin konu edildiği düşüncesini güçlendirmektedir. Dolayısıyla bu âyet de ele alınmış ve Menâr perspektifinden incelenmiştir.

Taberî, bu âyette maksud olan mananın Hz. İsa’nın da Hz. Âdem gibi babasız yaratılmasını savunmaktadır.³⁹³ Râzî de aynı görüşü desteklemektedir. Ona göre Hz. Âdem’in topraktan yaratılması caiz ise, Hz. İsa’nın da Hz. Meryem’in kanından yaratılması hadisesi de aklen caizdir.³⁹⁴ İbn Kesîr ise olayı Allah’ın kudreti ile açıklamaya çalışmakta ve Hz. Âdem’i yaratanın Hz. İsa’yı da yaratmaya pekala güç yetirebileceğini ileri sürmektedir.³⁹⁵

Menâr Tefsirinde Hz. İsa’nın babasız olarak yaratılması kabul edilmektedir. Bu yönüyle mu’cizenin var olduğunun aklî bir tevilinin Menâr’da mevcut olmadığı tespit edilmiştir. Menâr’da bu konu ile alakalı olarak üzerinde durulan hususun, Hz. İsa’nın yaratılmasındaki olağanüstülüğün O’nu Hıristiyanların iddia ettiği gibi bir ilâh olmadığının ispatı etrafında mihver çizdiği görülmektedir. Nitekim bu âyetin Menâr’da vurgulanan tefsiri şöyledir:

Bazı gruplar, ki bu gruplardan galataya sapmış Hıristiyanlar kastedilmektedir, Hz. İsa’nın Allah’tan bir kelime olarak doğmasının onu hem bir ilâh, hem de bir insan yaptığı inancına kapılmışlardır. Söz konusu âyet ise, bu inancı çürütmek için nâzil olmuştur. Çünkü Hz. İsa’nın yaratılışının Hz. Âdem’in yaratılışı ile aynı olması demek, Hz. Âdem’in Hz. İsa’dan daha önce yaratıldığı, dolayısıyla eğer ilahlık özelliği mevcut ise buna Hz. Âdem’in daha çok layık olacağı anlamına gelmektedir. Hz. İsa’nın ilahî bir yönü mevcut değildir. Çünkü onun yaratılışı, Hz. Âdem’in yaratılışı gibidir. Buradan hareketle, Hz. İsa’nın yaratılışının anne karnında vücut bulması, O’nun Kur’ân’ın başka

---

392 Ali İmran, 3/59.

393 Taberî, *a.g.e.*, 2/275.

394 Râzî, *a.g.e.*, 6/359.

395 İbn Kesîr, *a.g.e.*, 3/1264.

yerlerinde geçen nutfe, mudğa, alaka gibi aşamalardan geçtiğine olan inancı kuvvetlendirmektedir. Hz. Îsâ, babasız olarak yaratılmıştır. Zira O'nun yaratılışının Hz. Âdem'in yaratılışına benzer olmasının bu konuyla ilgisi görülmemektedir. Âyette vurgulanan temel husus, iki yaratmanın da her iki peygamberin ilahî bir özelliğe sahip olmadığıdır.³⁹⁶

J) Hz. Îsâ'nın Allah'ın Katına Yükseltilmesi

Hz. Îsâ'nın göğe, Allah'ın katına yükseltildiği ile ilgili, Kur'ân-ı Kerîm'deki iki âyet şöyledir:

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ إِنِّي فَتَىٰكَ وَرَافِعُكَ إِلَىٰ وَمَطَهَّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ

“Allah buyurmuştu ki: Ey Îsâ! Ben seni vefât ettireceğim, seni katıma yükselteceğim, seni o inkârcılardan arındıracağım ve sana tâbî olanları kıyamet gününe kadar inkâr edenlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte ayrılığa düşüp durduğunuz hususlarda aranızda hükmü o zaman ben vereceğim”³⁹⁷

وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا

“Allah elçisi Îsâ Mesîh'i öldürdük! demeleri yüzünden... Halbuki O'nu ne öldürdüler, ne e çarmıha gerdiler. Şüphe içine düşürüldüler. Onun hakkında ihtilafa düşenler tam bir kararsızlık içindedirler. Bu hususta zanna uyma dışında hiçbir bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmemişlerdir. Bilakis Allah onu kendine kaldırmıştır. Allah izzet ve hikmet sahibidir. Ehl-i kitaptan her biri ölümünden önce ona mutlaka iman edecektir, o da kıyamet gününde onlara şahit olacaktır.”³⁹⁸

Bu âyetlerin birinde Hz. Îsâ'nın vefât ettirilip Allah tarafından katına yükseltildiği, diğesinde ise ölmediği, çünkü ölümünden önce ehl-i kitabın kendisine iman edeceği yer almaktadır. Bu ifadelerle Hz. Îsâ'nın vefât mı ettiği, yoksa Allah'ın katına yükseltilip tekrar geri mi geleceği hususu yoğun tartışmalarla sürekli gündemde

396 Abduh, Rızâ, a.g.e, 3/452-454.

397 Ali İmran, 3/55.

398 Nisa, 4/157-159.

olan bir konu olmuştur. Taberî'ye göre bir insanın iki defa öldürüleceği söz konusu olmadığından, bu âyette bir mu'cize olarak Hz. İsa'nın Allah'ın katına yükseltilmiştir.³⁹⁹ Râzî de Hz. İsa'nın göğe yükseltildiği bilgisini desteklemekte ve tafsilatlı açıklamalar yapmaktadır.⁴⁰⁰ İbn Kesîr, Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesi hadisesini doğrular nitelikte yorumlar yapmaktadır. Âyette geçen “*Seni vefât ettireceğim!*” ifadesi de, İbn Kesîr'de uyku hali olarak yorum bulmuştur.⁴⁰¹

Bu âyetler ile ilgili Menâr Tefsirine bakıldığında, Muhammed Abduh ve öğrencisi Reşîd Rızâ'nın konu ile ilgili açık fikirlerinin mevcut olmadığı dikkatleri çekmiştir. Âyette geçen ‘*Teveffi*’ ifadesini Abduh, ‘*bir şeyi tastamam almak*’ olarak ele almıştır. Farklı âyetlerden verdiği örnekler ile bu ifadenin ‘Allah’ın Hz. İsa’yı kendi katına alması’ ifadesi de anlaşıldığı gibi ‘Hz. İsa'nın vefât ettirilmesi’ anlamı da mevcuttur. Son tahlilde bu anlamlardan hangisinin benimsendiği ile ilgili bir yorum yapılmamıştır.⁴⁰²

Abduh'un burada muhtelif tefsirlerdeki yorumları tahlil ettiği görülmektedir. O'na göre Hz. İsa'nın ölüp ölmediği ile ilgili iki tür görüş vardır:

1. Meşhur olan îzâh budur ki Hz. İsa ruhu ve cismi ile Allah katına yükseltimiştir ve kıyamete yakın yeryüzüne gelip bizim dinimize göre hükmedecektir.

2. Âyette zahiri manayı delil olarak alır ve Hz. İsa'nın vefât ettiğini söyler. Bu ikinci yorumu kabul edenlerin de iki delili vardır.

a. Konu ile ilgili ahad haberden öteye geçmeyen deliller vardır ve mütevâtir kaynaklardan gelen bir delil yoktur.

b. O'nun şahsının değil, risaletinin galip geleceği şeklindeki yorum daha kuvvetlidir.⁴⁰³

Menâr'ın konu ile ilgili görüşü net olmasa da, bazı ifadelerin Hz. İsa'nın geri gelmeyeceğini desteklediği yönünde bir yorum tarafımızca yapılabilir. Nitekim erken

---

399 Taberî, *a.g.e.*, 2/275.

400 Râzî, *a.g.e.*, 6/ 352-354.

401 İbn Kesîr, *a.g.e.*, 3/1258.

402 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 3/446

403 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 3/447-448.

dönem kaynaklarda Hz. İsa'nın geri geleceği şeklindeki haberler, Abduh'a göre isrâîliyat türündendir. Abduh, konu ile ilgili ehl-i kitabın kaynaklarına da yer vererek, söz konusu yorumu yapan müfessirlerin daha önce Hıristiyan yahut Yahudi olduğunu, dolayısıyla islam'ı benimsedikten sonra eski inançlarından getirdikleri kalıntıları burada kullandıklarını söyler.⁴⁰⁴ Öte yandan Nisa 159'da geçen 'Ehl-i Kitap'tan herkes O'na ölümünden önce kesinlikle imân edecek' ifadesinde de, ölümden kastedilenin Hz. İsa'nın değil, ehl-i kitabın ölümü olduğunu sezdirecek ifadeler mevcuttur.⁴⁰⁵

K) Allah'ın İnananlara Üç Bin Melek İle Yardım Etmesi

Kur'ân-ı Kerîm'de inanan müminlerin savaşlarda meleklerin yardımını ile desteklendiğini ifade eden âyet vardır. Bu âyet, şöyledir:

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرِ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ أَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ إِذْ نَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمدِّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ
آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنَزَّلِينَ بَلَىٰ إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَذَا يُمدِّكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ
مُسَوِّمِينَ

“Andolsun ki Allah size zayıf ve çaresiz iken Bedir'de yardım etmişti. Allah'a isyandan sakının ki şükretmiş olasınız. O zaman inananlara şöyle diyordun: “Rabbinizin indirilen üç bin melekle size yardım etmesi sizin için yeterli değil mi? Evet, eğer siz sabır gösterip itaatsizlikten sakınırsanız, onlar şu anda süratle yanınıza gelseler bile rabbiniz size nişanlı beş bin melekle yardım edecektir.”⁴⁰⁶

Âyette, müminlere Allah'ın bir lütfu olarak üç bin ve beş bin meleğin yardım için gönderildiği yer almaktadır. Taberî, Bedir Savaşı'nda meleklerin yardımına şahit olan sahabeden gelen rivayetlere yer vermektedir.⁴⁰⁷ Râzî, meleklerin yardıma geldiğini kabul etmekte; fakat söz konusu savaşın Bedir değil, Uhud Savaşı olduğunu savunmaktadır.⁴⁰⁸ İbn Kesîr, meleklerin yardımının hangi savaşta olduğu ile ilgili ihtilafların olduğunu düşünse de, bu yardımın gerçekleştiği hususunda herhangi bir aykırı görüşe sahip değildir.⁴⁰⁹ Bu durum, olağanüstü bir hal kapsamına girdiğinden

404 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 6/34

405 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 6/36.

406 Ali İmran, 3/123-125.

407 Taberî, *a.g.e.*, 2/357-361.

408 Râzî, *a.g.e.*, 7/45.

409 İbn Kesîr, *a.g.e.*, 3/1356- 1361.

dolayı, bu âyet ile ilgili de Menâr yazarlarının düşüncelerinin irdelenmesi konu için önem arz etmektedir.

Menâr'da bu ayetin tefsiri, öncelikle farklı kaynaklarda geçen yorumların sınıflandırılması, ardından müellifin kendi yorumunun örtük olarak beyân edilmesi şeklinde iki aşamadan oluşmuştur. Muhtelif tefsirlerde geçen yorumlar ile alakalı olarak Menâr'ın iki tür sınıflandırma yaptığı görülmektedir:

1. Allah size azlığınıza ve zayıf olmanıza rağmen Bedir Savaşı'nda yardım ettiği halde onlardan bir kısmının bozulmaya başladığını ve sen müminleri saval nizamına sokuyordun ve onlara şöyle diyordun: “İndirilen üç bin melekle Rabbinizin sizi takviye etmesi sizin için yeterli değil midir?”

2. Savaş esnasında Kurz b. Cabir el-Muharibi'nin müşriklere takviye bir güç getirmek için yola çıktığı haberî müminlere ağır geldi. Bunun üzerine Allah, “size yeterli değil midir?” âyetini indirdi. Ancak müşriklerin beklediği yardım gelmedi. Dolayısıyla burada meleklerin yardıma gelmesinin de vukû bulmadığı anlamı çıkmaktadır.⁴¹⁰

Bu âyetle ilgili olarak Abduh'tan alıntılanan bir yorum mevcut değildir. Reşîd Rızâ'nın kendi yorumu ise şöyledir: Melekler ile imdadın gelmesi, bu imdadın asker sayısını ve gücünü arttırma tarzının yanı sıra, psikolojik bir yardımın gelmesi şeklinde de anlaşılabilir. Melekler ruhlar gibidir. Nefislerle birleşip onların gayretini arttırıcı, sebat ettirci ilhamlarla o nefisleri desteklerler. Hz. Peygamber, müminlere “size yeterli değil midir?” demesi ile müminlerin cesaret ve motivasyonu artmıştır.⁴¹¹ Dolayısıyla burada meleklerin gelmesinden maksadın müminleri savaşta psikolojik olarak desteklemek ve cesaretlerini pekiştirmektir. Bu durumda Menâr'ın meleklerin savaşmak için gelmediği görüşünü desteklediği ortaya çıkmaktadır.

L) Gökten Sofra İndirilmesi

Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. İsâ'nın havâriyelerinin kalplerinin tatmini için gökten bir sofranın indirilmesinin vaad edildiğine dair âyetler bulunmaktadır. Nitekim bu konu

---

410 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 4/45.

411 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 4/47.

“Mâide” (sofra) ismi ile bir sûre de mevcuttur. Konunun Kur’ân’da geçtiği âyetler, şöyledir:

إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِّنَ السَّمَاءِ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ

قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقْتُنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ

قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِّنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِّنكَ وَارزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ

قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَّا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ

“Havârilere: ‘Ey Meryemoğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofrayı indirebilir mi?’ diye sormuşlardı. O, şöyle cevap verdi: ‘Eğer imân etmiş kimseler iseniz, Allah’a saygılı olun!’ Onlar: ‘İstiyoruz ki ondan yiyelim, kalplerimiz güvenle dolsun, bize doğru söylediğini bilelim ve buna tanık olalım’ dediler. Meryemoğlu İsa, şöyle yalvarır: ‘Allah’ım, ey Rabbimiz! Bize gökten öyle bir sofrayı indir ki, ilk gelenimizden son gelenimize kadar bizler için bir bayram ziyafeti ve senden bir işaret olsun. Bizi rızıklandır. Sen rızık verenlerin en hayırlısıdır.’ Allah da şöyle buyurdu: ‘Onu size mutlaka indireceğim; fakat bundan sonra içinizden kim inkâr ederse varlıklar aleminden hiç kimseye etmediğim azabı ona edeceğim’⁴¹²

Bu âyetlerde zahiri olarak iki yorum ortaya çıkmaktadır. Birincisi, Allah’ın gökten bir sofrayı indireceğini söylediği, o sofranın indirildiği ile alakalı herhangi bir ifadenin yer almadığıdır. İkincisi ise, Allah’ın sofrayı indireceğini söylemesi, edilmese de o sofranın indirildiğidir. Klasik tefsirlerde Hz. İsa’nın duâsının Allah tarafından kabul edildiği ve bu anlamda bir mu’cize olarak sofranın indirildiği ile ilgili bilgiler yer almaktadır.⁴¹³ Dolayısıyla burada bir mu’cizenin söz konusu olduğu düşüncesi ve buna dönük yapılan yorumlar sebebiyle, bu âyetler ile ilgili de Menâr’a başvurulmuştur.

Menâr Tefsirinde, bu konunun detayları ele alınmıştır. Öncelikle Havârilere ‘Rabbin sofrayı indirebilir mi?’ sorusu üzerinde durulmuş ve bunun ‘güç yetirebilir’ mi

412 Maide, 5/112-115.

413 İbn Kesîr, a.g.e, 5/2435-2438.

anlamına da gelebileceği, Hz. İsa'nın da bu sebepten dolayı '*Allah'a saygılı olun!*' dediği üzerinde durulmuştur. Burada Havâriilerin böyle bir kastının olmasından ziyade, kalplerinin güven ve tatmin bulmasının söz konusu olduğu vurgulanmıştır. Esasında Havâriilerin sofranın gelmesi ile güven bulmak ve tatmin olmak istemelerinden, kendilerinin olağanüstü bir mu'cize istedikleri ve böylece imanlarını güçlendirmeyi hedefledikleri ileri sürülebilir. Dolayısıyla bu âyet, bir mu'cizeyi konu almaktadır. Hz. İsa'nın da gelecek olan sofrayı 'gökten' istemesi, sıradan ve alışlagelmiş bir sofradan öte, cismani ve somut bir mu'cize istediklerine delâlet etmektedir.⁴¹⁴ Dolayısıyla bu bilgilerden hareketle, mu'cizelerin kalbin imanî açıdan itmi'nan bulması yönüyle fonksiyonel olduğunu ileri sürmek mümkündür.

Bu durumda eğer gökten somut ve cismanî anlamda bir sofraya indirilmişse, âyetlerde açık bir mu'cize yer aldığı iddia edilecektir. Bu konu ile alakalı Menâr ekolünün düşüncesi nedir? Menâr yazarları, bununla alakalı öncelikle muhtelif tefsirlerin yorumlarını eleştirel olarak ele almışlardır. Onlara göre gerçekten bir sofranın gökten indirildiğini iddia edenler, sofrada hangi yemeklerin olduğuna kadar bilgiler veremilirdiler. Kimi zaman sofrada yer alan yiyecekler hususunda ihtilafa bile düşmüşlerdir. Ancak bunların hiçbir sıhhat derecesi yoktur. Bununla beraber bilfiil bir sofranın inmediğini iddia edenler de bulunmaktadır.⁴¹⁵

Reşîd Rızâ, bu konunun muhtelif İncil metinlerinde de yer aldığını ifade etmekte ve Yuhannâ İncili'nin 6. bab'ından alıntılar vermektedir. Âyette geçen '*Bayram ziyafeti*' ifadesi ile bu sofranın bir bayram gününe denk geldiği, ya da bunun daha sonra Hıristiyanlar arasında bir bayram olduğu ifade edilmiştir. Son tahlilde Rızâ, Kur'ân'da geçen bu kıssanın baştarafının somut, son tarafının da soyut bir anlama delâlet ettiğini söylemektedir. Ancak bu cümle ile ne kastedildiğine dair açık bir ifade mevcut değildir.⁴¹⁶ Menâr yazarlarının benzer diğer mu'cize âyetlerine getirdikleri yorum ışığında, burada da fiili bir sofranın gökten indirildiğini savundukları söylenemez. Zira Menâr yazarlarının mu'cize diyebilmeleri için açık bir ifadenin de sıhhat açısından sağlam bir nassın bulunması gerektiği ifade edilmişti.

---

414 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 7/380-381.

415 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 7/386.

416 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 7/390-392.

M) Hz. Sâlih'in Halkına Deve Mu'cizesi Verilmesi

Kur'ân-ı Kerîm'de Semûd halkına deve mu'cizesi verildiğine ilişkin âyetler, şöyledir:

وَيَا قَوْمِ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذْكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ

“Sâlih dedi ki: ‘Ey kavmim! işte size mu’cize olarak Allah’ın gönderdiği dişi deve. Onu bırakın Allah’ın mülkünde otlansın. Ona kötülük etmeyin, sonra sizi yaklaşan bir azap yakalar.’”⁴¹⁷

قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمَسْحَرِينَ

مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا فَأْتِ بَآيَةٍ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ

قَالَ هَذِهِ نَاقَةُ لَهَا شَرِبٌ وَلَكُمْ شَرِبٌ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ

وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذْكُمْ عَذَابٌ يَوْمٍ عَظِيمٍ

فَعَقَرُوهَا فَاصْبِرُوا نَادِمِينَ

فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ

“Dediler ki: ‘Kuşkusuz sen, kendisine büyü yapılmış birisin! Sen de yalnızca bizim gibi bir insansın. Eğer doğru sözlü isen, haydi bize bir mu’cize getir.’ Sâlih: ‘İşte bu dişi devedir; onun bir su içme hakkı vardır, belli bir günün içme hakkı da sizindir; sakın ona bir kötülük yapmayın, yoksa büyük bir günün azabı yakanıza yapışır.’ Dedi. Buna rağmen onlar deveyi kestiler, ama yaptıklarına pişman oldular; çünkü onları azap yakaladı. Doğrusu bunda büyük bir ders vardır ama çokları imân etmezler.’”⁴¹⁸

Burada Hz. Sâlih’in kavminin kendisine inanabilmeleri için bir işaret bekledikleri, bunun için de bir devenin gönderildiği ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Dolayısıyla bu âyetler incelendiğinde bir mu’cizenin olabileceğine dair işaretler mevcuttur. Râzî, Hz. Sâlih’in duâ etmesi sonucu Allah tarafında bir devenin mu’cize olarak gönderildiği

417 Hud, 11/64.

418 Şuara, 26/153-158.

kabul etmektedir.⁴¹⁹ Taberî ve İbn Kesîr de bunu kabul etmekle beraber söz konusu devenin özellikleri ile ilgili de bilgiler vermektedir.⁴²⁰

Menâr Tefsirinde bu âyetler ile alakalı bir detaya yer verilmediği tespit edilmiştir. Bu âyetlerde geçen yeme ve içme ile ilgili detaylar, söz konusu devenin sıradan bir deve olmadığını vurgulamaktadır. Öte yandan Hûd sûresindeki âyette devenin Allah tarafından indirildiğinin vurgulanması, deveye verilecek herhangi bir zararın Semûd kavmi için azaba düşer olma sebebinin olması yönünde tehditlerin bulunması da burada bir mu'cizenin olduğunu pekiştiren ifadelerdir.⁴²¹

Menâr Tefsiri, Yûsuf sûresi'ne kadar yorumlanmış, sonrasını yorumlanmasına müelliflerin ömürleri vefâ etmemiş bir tefsirdir. Hz. Sâlih'in kavmi için devenin indirilmesi olayı da, en detaylı olarak Şu'ara sûresi'nde yer almaktadır ki bu sûre, Yûsuf sûresi'nden sonradır. Burada yazarların konu ile ilgili net görüşlerini Şu'ara sûresi'ne sakladıkları ile ilgili bir yorumun yapılması uygun olabilir.

N) Fil Ashabına Karşı Kuşların Gönderilmesi

Kur'ân-ı Kerîm'de Fil sûresi'nde Allah'ın fil ordusuna Ebâbil kuşlarını gönderdiği ve bu kuşların fil ordusuna karşı galebe çaldıkları ile ilgili âyetler vardır. Bu âyetler, şöyledir:

وَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ

Onların üzerine pişkin tuğladan yapılmış taşlar yağdıran sürü sürü kuşlar salmadı mı?''⁴²²

Burada Allah'ın filleri yenmesi için kuş sürülerini göndermesi, üstelik bu kuşların filleri yenmesi ile ilgili bilgiler verilmektedir. Öte yandan söz konusu kuşların nasıl kuşlar olduğu, hangi özelliklere sahip olduğu, bilinen kuşlar mı, yoksa başka bir uçan varlık mı olduğu hususu farklı şekillerde irdelenmiştir. Zahirî olarak bakıldığında, âyetlerde bir mu'cizenin vurgulandığı dikkatleri çekmektedir. Râzî, söz konusu

419 Razî, *a.g.e.*,13/60.

420 Taberî, *a.g.e.*, 4/74-75; İbn Kesîr, *a.g.e.*, 6/3014- 3019.

421 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 13/560.

422 Fil, 105/3-4.

yaratıkların beyaz kuşlar olabileceği üzerinde durmuştur.⁴²³ İbn Kesîr, kuşların özellikleri ile ilgili farklı ve çeşitli görüş ve rivayetlere yer verse de, burada aslolanın Allah'ın kudretinin tezahürü olduğunu ifade etmiştir.⁴²⁴

Daha önce de ifade edildiği üzere, Menâr Tefsiri, Yûsuf Sûre'sine kadar yazılmıştır. Fil Sûresi ise, Kur'ân'ın sonlarına doğru, Yûsuf Sûresi'nden çok sonra gelen 105. sûredir. Dolayısıyla bu âyetlerin tefsiri, Menâr'da mevcut değildir. Bu Sûre'nin yorumu, Abduh'un "Amme Cüzü Tefsiri" isimli çalışmasında mevcuttur.

Abduh'a göre, bu âyetlerin yorumunda, Fil Sûresi'nin başında geçen 'Ebâbil' ve 'Tayr' kavramlarının ne anlam taşıdıkları önemlidir. Ona göre Ebâbil, sürü; Tayr ise uçan yaratık anlamına gelmektedir. Dolayısıyla burada muayyen bir uçan kuş olduğu anlamını verecek ifade mevcut değildir. Abduh, farklı yorumlardan da hareketle burada fil ordusunu bertaraf eden bulaşıcı bir hastalığın yayılmasının mümkün olabileceği yorumunu yapar. Uçan sivrisinek kabilinden bir hayvanın bulaşıcı bir hastalık getirip orduya yaydığı yorumu Abduh'a göre daha anlaşılır bir yorumdur.⁴²⁵ Seyyid Kutub Fî Zılâli'l-Kur'ân adlı tefsirinde sûrede geçen ifadelerin sürü sürü kuşların fil ordusuna attıkları taşların bedenlerini nasıl paramparça ettiklerini somut bir şekilde ortaya koyduğunu belirttikten sonra Abduh'nun bu yorumuna işareten de şunu demektedir: "Bu olayı, onların çiçek veya kızamık hastalıkları ile helâk edilirken ki hallerinin tasviridir şeklinde tevil etme zarurietini yoktur." O'na göre bu türden yorum çabaları mu'cize ve gayb haberlerinin çerçevesini daraltmaktan başka bir amaç taşımamaktadır.⁴²⁶

III. MENÂR TEFSİRİNDE KUR'ÂN MU'ÇİZELERİNE YAPILAN YORUMLARIN ARKA PLANI

Menâr Tefsirinde müelliflerin mu'cizelere olan yaklaşımları ve buna dair bazı örnekler yukarıda verildi. Verilen örneklerde öne çıkan önemli husus, Muhammed Abduh ve Reşîd Rızâ'nın mu'cize konularına yönelik farklı yaklaşımlarıdır. Nitekim

---

423 Razi, *a.g.e.*, 23/419.

424 İbn Kesîr, *a.g.e.*, 15/8665-8667.

425 Muhammed Abduh, *Fatiha Sûresi ve Amme Cüzü Tefsiri*, (Çev. Ömer Aydın), İşaret Yayınları, İstanbul 2018, 436-438.

426 Seyyid Kutub İbrahim, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, Daru's-Şuruk Yay., tsz., VI, 397-3977.

söz konusu iki yazar da mu'cize kousuna ve ilgili âyetlere kendilerinden önceki müfessirlerden farklı ve bazen de onları ciddi bir şekilde eleştiren bir tutum ve yaklaşım içerisinde olmuşlardır.

Söz konusu iki yazarı bu tutum ve yaklaşıma sevk eden sebepleri, yani Menâr Tefsirinin müelliflerinin mu'cize ile ilgili bu tavırlarını ortaya çıkaracak arka planın da bilinmesi, bu çalışmada yer alması halinde konunun anlaşılmasına yardımcı olacağı kanaatindeyiz. Zira belki Menâr'ın mu'cize ile ilgili yorumlarından daha önemli olan, bu yorumların ortaya çıkış sebeplerinin irdelenmesidir.

Konu ile ilgili yaptığımız bir araştırmaya göre, Menâr Tefsiri'ndeki mu'cize âyetlerinin yorumlanmasının arka palandaki sebepleri dört ana başlıkta özetlemek mümkündür. Bunlar; Aydınlatma felsefesinin İslâm dünyasına etkisi, klasik İslâm modernizminin doğuşu, Kur'ân merkezli tefsir anlayışının oluşması ve tefsirde Alegorizmdir⁴²⁷

Burada da söz konusu sebepleri, gerek yukarıdaki tespitler ve gerekse Menâr ve müellifleri üzerinde yapılan farklı çalışmalardan da incelenmesi ile, şu başlıklarda bir araya getirmek mümkün görünmektedir:

1. Dinin modern anlamda ıslah edilme ihtiyacının ortaya çıkması
2. Aşkın olanı reel hale getirme kaygısı
3. Sünnetullah anlayışı
4. Âyetlerin zahirinin ötesine geçmeme ilkesi
5. İslâm dünyasının prestij kaybı

Bu hususlar, Menâr'ın müelliflerinin mu'cizeye bakışlarının arka planını ortaya çıkarmak amacıyla ayrı ayrı ele alınacaktır:

---

427 Niyazi Arıcı, *Menâr Tefsirinde Mucizelerle İlgili Farklı Yorumlar*, Ankara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006, 97-137.

A) Dinin Modern Anlamda Islah Edilmesi İhtiyacının Ortaya Çıkması

Menâr tefsirinin yazarları Muhammed Abduh ve Reşîd Rızâ, kendi dönemlerinin getirdiği şartlara bağlı olarak dinin ıslahı ve bu anlamda Kur'ân-ı Kerîm'in bazı âyetlerinin yorumlanması ihtiyacının gerekli olduğu hususunu savunmuşlardır. Bu durumun onların mu'cizeye olan yaklaşımlarını da dolaylı olarak etkilediği görülmektedir.

Menâr Tefsirinin kaleme alındığı dönemin temel anlayışı, ortaçağda ele alınan ilmî konuların ve düşünce yapılarının gölgesinde yeni bir toplumun inşa edilmesinin mümkün olmadığı yönündedir. Bu düşünceyi Cemâleddîn Efgâni, Hint alt kıtasında etkin bulunan Seyyit Ahmet Han ve Efgâni'nin Mısırlı öğrencisi Muhammed Abduh ile onun öğrencisi Reşîd Rızâ paylaşmışlardır. Burada yeni bir sistem ve toplumsal düzen kurma amacının güdüldüğü görülmektedir. Bu da, söz konusu yazarlara göre İslâm'ın orijinalinden bağımsız olmamalıdır. Elbette burada İslâm'ın orijinalinden kastedilen, onlara göre, İslâmî yorumların geleneksel düşüncenin ilmî anlayışından ve tekelinden kurtarılmasıdır. Abduh, halef ve selefin araya girmediği, sadece Allah'ın kitabı ve onun peygamberinin öğretilerinin egemen olduğu bir din anlayışının savunucusu olarak yerini almıştır. Ona göre İslâm, ecdadın öğretisi ve anlayışı üzerine bina edilen bir sistemi ve ilmî duruşu kesinlikle reddetmektedir.⁴²⁸

Abduh özelinden yaklaşılabilecek olursa, dine bir ıslah hareketi başlatmanın gerekli olduğu görüşünün kendisi tarafından savunulduğu iddia edilebilir. Nitekim Menâr ekolünün vücuda gelmesinde bu düşüncenin büyük bir etkisi vardır. Abduh'un öğrencisi Reşîd Rızâ'nın da hocasının amaçlarını kendisine ilke edindiği ileri sürülebilir. Bu durum, Menâr'daki bütün âyet yorumlarında hocasının görüşlerini saygı ifadeleri ile önceleyip itibar etmesinden anlaşılabilir. Abduh'tan sonra Rızâ'nın devam ettirdiği ıslah hareketinin oryantalistlerin ilgisini çektiği bilgisi de kaynaklarda yer almaktadır. Nitekim bu hareketin ürünü olan tefsir ile ilgili yorumlar, oryantalist Jomier'in oldukça ilgisini çekmiş ve kendisi tarafından ciddi tahlillere konu olmuştur.⁴²⁹

---

428 Mazharuddin Sıddıkî, *İslâm Dünyasında Modernist Düşünce*, Dergah yayınları, İstanbul 1990, 39-40.

429 J. M. S. Baljon, *Kur'ân Yorumunda Çağdaş Yönelimler*, Fecr Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 2000, 17-18.

Burada dikkatleri çeken husus, gerek Abduh ve gerekse Rızâ'nın ıslah anlayışlarının ciddi anlamda klasik kaynak ve öğretilere savaş açmak olarak algılandığı ve bu şekilde sürdürüldüğüdür. Tefsir açısından bakıldığında Menâr'ın temsil ettiği akımın ana sloganlarından biri, klasik tefsirlerin çağın acil sorunlarına cevap veremeyeceğidir.⁴³⁰ Bu anlayış, klasik ve geleneksel kaynakların etkilerinin ve düşüncelerinin muhalefet edilmesi gereken birer olgu olarak anlaşılmasına sebep olmuştur.

Menâr müelliflerinin sahip olduğu bu fikri altyapının mu'cize ile ilgili âyetlerin yorumlanmasına da yansıdığı iddia edilebilir. Nitekim yukarıda da verilen bazı örneklerde olduğu gibi, konu ile alakalı olarak bakıldığında, Menâr yazarlarının mu'cize âyetlerine yaklaşımlarından birincisi, klasik tefsirlerdeki yorumları yoğun bir eleştiriye tabi tutmaktır. Özellikle daha önce verilen ineğin bir parçası ile kendisine vurulan ölünün diriltmesi ile ilgili âyetin⁴³¹ ve kuşların diriltmesine dair olan âyetin yorumlanmasında⁴³² bu eleştirinin dozu daha da yükseltilmektedir.

Konu ile ilgili Menâr'ın mu'cizelere olan yaklaşımı ile alakalı ikinci bir tespit, âyetlerin yorumunda olabildiğince güncel gelişmelerin ve çağın ilerleyen buluşlarının ortaya konulması ve böylece öne sürülen mu'cizelerin yorumla ıslah amacına da matuf olarak diğer ilimlerle irtibatlandırılmasıdır. Nitekim Abduh'un Fil Sûresi'nde yer alan ebâbîl kuşları ile ilgili yorumlarında etkisinin güncel tıbbi gelişmelerle yorumlaması da bu zaviyeden değerlendirilebilir.⁴³³

B) Aşkın Olanı Reel Hale Getirme Kaygısı

Menâr Tefsiri müelliflerinin aşkın, yani müteal olan anlamları reel, yani maddî mikyas ile ölçülebilecek seviyede akla yakınlaştırılması düşüncesinde ve kaygısında oldukları dikkatleri çekmektedir. Bu durum, onların mu'cize âyetlerini yorumlamalarında da ortaya çıkmaktadır.

---

430 Orhan Atalay, *20. Yüzyıl Tefsir Akımı İctimai Tefsir*, Beyan yayınları, İstanbul, 2004, 103.

431 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 1/489.

432 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 3/104- 105.

433 Abduh, *Fatiha Sûresi ve Amme Cüzü Tefsiri*, 436- 438.

Bilindiği üzere her kutsal kitabın maddî anlamda makul yönleri olduğu gibi, mânevî anlamda akli aciz bırakacak seviyede bazen anlaşılmaz olması özellikleri mevcuttur. Bu durum Kur'ân-ı Kerîm için de geçerli bir husustur. Özellikle modern dönemde Kur'ân'ı yorumlama girişimleri, aklın anlamakta âciz kaldığı âyetleri, günün şartlarına ve anlayışlarına uygun olarak yorumladıkları görülmektedir. Bu husus, Menâr müellifleri için de geçerlidir.⁴³⁴ Bu durum, Abduh'un da içerisinde bulunduğu modern yorumcuların, Kur'ân âyetlerinin yükselen bilimsellik ve bilimselleşme trendine uygun olarak yorumlanmasını daha isabetli gördüklerini ortaya çıkarmaktadır. Kur'ân'ın bilimsel yönünü ortaya çıkarmak adına da, özellikle pozitivist bilim anlayışının verileri ölçüt olarak kabul edilmiştir. Batı dünyasında kilisenin tekelinden kurtulmuş olarak kiliseye savaş açan ve her yenilik ve icadı dinden ve dinin etkilerinden tamamıyla arındırılması gereken buluşlar gören⁴³⁵ pozitivist bilim anlayışının verilerine ters düşmeyecek yorumların yapılması, söz konusu müfessirlerin farkında olsun veya olmasın dikkat ettikleri bir husus olmuştur. Batı'da ortaya çıkan bir bilimsel akımın İslâm dünyasını etkilemesinin sebebi nedir? Bu soru, özellikle 19. yüzyılda İslâm dünyasının gerek askeri, gerek siyasi ve gerekse içtimai anlamda geri kalması ve topraklarının büyük çoğunluğunun Batı dünyası tarafından sömürgeleştirilmesi ile cevaplandırılabilir. Öte yandan, bu dönemde İslâm dünyasının içinde bulunduğu yenilgi halinden kurtulmasının reçetesi olarak Batı'nın gösterilmesi de bu durumu etkileyen bir sebeptir. Batı dünyasında göz kamaştırıcı bir şekilde yaygınlaşan bilimsel faaliyetlerin örnek alınması, İslâm dünyası için bir çıkış ve kurtuluş kapısı olabilecek yol olarak tayin edilmiştir.⁴³⁶

Menâr Tefsirinde bir bilimsellik kaygısının ve müteal olanın reel hale getirilmesi çabasının mevcut olduğu görülebilmektedir. Yukarıda yer verilen ölüm korkusuyla yurtlarını terk edenlerin öldürülüp tekrar diriltildiği ile ilgili âyetin yorumunda da benzer kaygı vardır. Abduh burada bu olayın Kur'ân'ın sosyal bilim anlayışı çerçevesinde yorumlamanın daha isabetli olacağını açıkça ifade etmekte ve bu ölümün söz konusu kavmi zillete düşürmek anlamında olduğunu savunmaktadır.⁴³⁷ Keza Tûr

---

434 Baljon, *a.g.e.*, 113.

435 Orhan Türkođan, *Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi*, MEB Yayınları, İstanbul 1995, 34.

436 Atalay, *a.g.e.*, 54.

437 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 2/594.

Dağı'nın İsrâiloğullarının başına kaldırılması ile ilgili âyetlerin de dağın olağanüstü bir şekilde kaldırılması değil; deprem ve sarsıntı gibi olağan bir doğal afetin meydana gelmesi şeklinde yorumlanması da yine aşkın olanı makul ve reel hale getirme uğraşı olarak değerlendirilebilir.⁴³⁸ Bu durum sadece mu'cize âyetleri için geçerli bir durum değildir. Menâr'da varlığının akli zorladığı melekler hakkında da benzer yorumların yapıldığı görülmektedir. Meleklerin varlığının açıklanması sadedinde bu varlıkların telgraf gibi modern bilimsel buluşlarla irtibatlandırılması da konuya örnek olması bakımından manidardır.⁴³⁹ Bu yorumların Menâr yazarlarının mu'cize anlayışı ile irtibatlı olduğu söylenebilir. Bunlara göre asıl mu'cize, Allah'ın kitabının kendisidir. Bunun dışında kalan ve akıl ile çelişen bir olayın mu'cize olarak varlığının kabul edilmesi, sahip oldukları prensip ve kriterler ile aykırılık teşkil etmektedir.⁴⁴⁰

Menâr müelliflerinin, özellikle de Abduh'un bu kaygı ve girişimlerinin kendilerine has dinî metinleri anlama metodolojisini oluşturduğu da söylenebilir. Nitekim Abduh'a göre aklın ve naklin çatışmasında akıldan yana tavır alınır. Nakil için ise iki yol izlenir. Birincisi; nakledileni açıkça söyleyip akla uygun olmadığını kabul etmek, ikincisi ise aklî olarak tevil etmektir.⁴⁴¹ Öte yandan Abduh'un hocası olan Cemâleddîn Efgânî'nin de her fırsatta öğrencisini akla dayalı rasyonel ve reel bilgiye itibara yönlendirdiği, kendi anlayışı ile geleneksel otoritenin kör kabullerinden de sakındırmaya çalıştığı, kaynaklarda yer almaktadır.⁴⁴²

C) Sünnetullah'a Uygun Yorumlama

Menâr Tefsiri'nde mu'cize ile ilgili âyetlerin yorumlanmasında klasik tefsirler ile farklılık arz eden söylemler bulunmasının arka planında bir diğer sebebin de Sünnetullah olduğu söylenebilir. Nitekim mu'cize denilen olay, olağanüstü ve sıradışı bir olaydır. Halbuki Allah, Kur'ân'ı Kerîm'de belli kanunlar koyduğunu ve bu kanunların değişiklik göstermeyeceğini şöyle açıklamaktadır:

سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا

438 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 1/475.

439 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 1/355.

440 Mehmet Zeki İşcan, *Muhammed Abduh'un Dinî ve Siyasi Görüşleri*, Dergah yayınları, İstanbul 1998, 158- 159.

441 Sıddıki, *a.g.e.*, 44-45.

442 Atalay, *a.g.e.*, 116.

“Bu, Allah’ın daha önce gelip geçenler hakkında koyduğu kanundur; Allah’ın kanununda asla bir değişme bulamayacaksınız!”⁴⁴³

Âyette Allah’ın kanunlarının asla değişmeyeceği ifade edilmektedir. Bu durum, Allah’ın yarattığı herşeyin olağan hali ile varlığını sürdüreceğini ifade etmektedir. Böyle bir durumda bir mu’cize gibi olağan halin dışına çıkan bir olaydan nasıl söz edilebilir? Menâr tefsirinde, böyle bir zıtlığa düşmemek amacıyla âyetlerin aslında bir olağanüstülükten ziyade, olağan bir hale işaret ettiğine dair vurgular yer almaktadır.⁴⁴⁴

İsrâiloğullarının maymuna ve domuza çevrilmesi ile ilgili yukarıda verilen âyetlerin yorumunda böyle bir tavrın takınıldığı dikkatleri çekmektedir. Abduh’a göre böyle bir çevrilmenin bilfiil gerçekleşmesi düşünülemez. Çünkü böyle bir durum, Allah’ın tüm âsi kullarına uyguladığı bir durum değildir. Bu âyet, ancak âsi kulların insanlık mertebesinde maymun ve domuz mertebesinde mânevî olarak sükut ettiği yönünde tevil edilebilir.⁴⁴⁵ Görüldüğü gibi, Allah’ın tüm âsi kulları maymun ve domuza çevirmemesi, bu âyette Abduh’un böyle bir yorum yapmasına sebep olmuştur. Şayet Allah isyan eden her kavmi bilfiil maymun ve domuza çevirmiş olsaydı, yani Allah’ın sürekli ve herkes için işleyen böyle bir kanunu olsaydı, burada fiilen maymun ve domuza çevrilme yorumu kabul edilebilirdi. Öte yandan ölümden sonra tekrar dirilme olayının gerçekleşeceğine inanmayanın öldürülüp yüz yıl sonra tekrar diriltildiği ile ilgili âyet de yukarıda yer almaktadır. Bu âyette de benzer bir tavır yer almaktadır. Nitekim Reşîd Rızâ, burada yüz yıl boyunca öldürülüp tekrar diriltilmenin mümkün olamayacağını savunmaktadır. Burada olsa olsa temsili bir olayın Allah tarafından zikredildiği yorumunun yapılması Rızâ için daha muteber görülmektedir.⁴⁴⁶ Bu durum da, keza birinin öldürülüp yüz yıl sonra tekrar diriltildiği hadisesinin sünnetullah kanunlarına ters düşmesinin Rızâ’yı böyle bir yoruma yönlendirdiği çıkarımında bulunulmasını mümkün kılmaktadır.

---

443 Ahzab, 33/62.

444 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 1/437.

445 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 1/480.

446 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 3/100.

D) Âyetlerin Zahirini Ön Plana Çıkarma

Mu'cize ile ilgili âyetlerin yorumlanmasında Menâr Tefsirinin takındığı önemli bir tavır da âyetlerin zahirine odaklanmak ve ötesine geçmemeye yönelik bir duruş sergilemektir. Bunu muhtelif mu'cize âyetlerinin yorumlarında bariz bir şekilde görebilmek mümkündür.

Ölüm korkusuyla yurtlarını terk eden kavmin öldürülüp tekrar diriltildiği ile ilgili âyetlerin yorumunda Abduh'un detaylara yer veren ifadeleri eleştirdiği hususu yukarıda zikredilmiştir. Buna göre Abduh, sadece olaya odaklanmakta ve bunu da farklı şekillerde tevil etme temayülündedir. Ona göre söz konusu kavmin isminin ne olduğu, kaç kişiden oluştuğu, yurtlarının neresi olduğu ile ilgili bilgiler vermek tamamen gereksizdir. Zira âyetlerin zahiri incelendiğinde Allah'ın bu detaylara yer vermediği görülmektedir ki bu durum da söz konusu detayların irdelenmemesi gerektiğine işâret etmektedir.⁴⁴⁷

Benzer bir durum, ölümden sonraki diriliş hayatına inanmayanların öldürülüp yüz yıl sonra tekrar diriltildiği ile ilgili yorumlarda da geçmektedir. Farklı tefsirlerde bu kişilerin kimler oldukları, nerede öldürüldükleri, hangi olayların yaşandığı ile alakalı tafsilata varan ifadelerin mevcut olması Abduh tarafından eleştirilmektedir. Bu tür ifadelere yer vermenin asıl olayı zedelediği, dolayısıyla bu girişimin anlamsız olduğu üzerinde durulmaktadır.⁴⁴⁸

Yukarıda yer verilen Hz. Zekeriya'nın her zaman Hz. Meryem'i hazır yiyecek ile bulması ile ilgili âyette de bu durumun daha vurgulu eleştirilere hedef olduğu gözlemlenmiştir. Burada klasik yorumlarda geçen "Hz. Meryem'in yazın kış yiyecekleri, kışın da yaz yiyecekleri bulması" yorumu Abduh'un hedefinde olmuştur. Abduh'a göre âyetin mu'cize olarak algılanmasına söz konusu yorum sebep olmuştur. Dolayısıyla âyette zahiren olmayan bir ifadeyi eklemeye çalışmak, âyetin mu'cize değilken mu'cize gibi algılanmasına bile sebep olabilmektedir ve böyle bir yola tevessül etmek anlamsızdır. Reşîd Rızâ da, Hz. Meryem'in yazın kış, kışın da yaz yiyecekleri bulduğu yorumu ile ilgili herhangi bir rivayet ya da tarîhî delile rastlanmadığını ve

---

447 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 2/590-592.

448 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 3/96.

dolayısıyla âyette olmayan bir ifadenin kabul edilmesinin gereksiz bir ameliye olduğunu ifade etmektedir.⁴⁴⁹

Âyetlerin zahiri lafzında geçmeyen bir ifadenin yorumlara dahil edilmesinin anlamsız, gereksiz, hatta kimi zaman da âyetin yanlış anlaşılmasına sebep olabilecek bir girişim olduğu ile ilgili ifadeler Hz. İsâ'nın kuş şeklini verdiği çamuru üfleyerek canlandırması, kör ve cüzzamlıyı iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi,⁴⁵⁰ gökten sofrayı indirilmesi⁴⁵¹ âyetlerinde de yaptıkları yorumda geçmektedir.

E) İslâm Dünyasının Prestij Kaybı

Abduh ve Rızâ'nın Menâr tefsiri ile farklı ve gelenekten bariz bir şekilde kopuk olarak öne sürdüğü Kur'ân yorumunda küçümsenemeyecek ölçüde etkili olan bir sebep de, İslâm dünyasının Batı dünyası karşısındaki prestij kaybı ileri sürülebilir. Bu durum, mu'cize ile ilgili âyetlerin yorumuna da yansımıştır.

Batı dünyasının özellikle Rönesans hareketlerinden sonra gerek pozitif bilimlerde, gerekse sosyal bilimler alanında ilerlemeler yaşanmıştır. Rönesans, asıl devrimini kiliseye karşı yapmıştır. Bu anlamda Rönesans hareketinin dine karşı bir başkaldırı ve dine karşı bilimin zaferi olarak yorumlanmıştır.⁴⁵² Böyle bir anlayışla, bilimin ilerlemesi, dine olan itibar ve güvenin sarsılması ile eşdeğer görülmüştür. Bilimin ilerlemesi ve gelişmesi, Batı dünyasını yeni icat ve arayışlara sevk etmiş, bu da ekonomik, askeri ve politik başarıları Batı dünyasına kazandırmıştır. Bu durum, İslâm dünyasında bir prestij kaybının yaşanmasına, Batı karşısından bir ezilmişlik halinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Esasında Batı'nın dine karşı başkaldırısı, kendilerini birkaç yüzyıl boyunca skolastik düşüncelere mahkum eden kiliseye karşı olmuştur. Ancak garip olan, bilimselliğin dine tercih edilmesinin İslâm dünyasına da yansımaları olmuştur. 20. yüzyıla girerken İslâm dünyasındaki Menâr gibi hareketler, Batı dünyasının karşısındaki ezikliğin sebebinin bilimsel ve pozitif hareketlere ayak uyduramamak olduğu şeklindeki

---

449 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 3/407.

450 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 3, 439-440; Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 7/370.

451 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 7/386.

452 Türkoğlu, *a.g.e.*, 34.

yorumlarıyla gündeme gelmiştir. Bu durum, dinî yorumlarda bile Batı dünyasını örnek alan ve Batı'daki gelişmelere ayak uyduran bir düşünce ve anlayışın ortaya çıkmasını intaç etmiştir.⁴⁵³

Menâr'da meleklerle ilgili pasajlarda, daha önce de yer verilen meleklerin varlığının bir tür modern Batı biliminin icadından olan telgraf sistemi ile açıklanması, böyle bir duruma örnek olarak gösterilebilir.⁴⁵⁴ Öte yandan Kur'ân'da Tûr Dağı'nın isyankar İsrâiloğullarının başına kaldırılması ve İsrâiloğullarının buna şahit olması ile ilgili âyetlerde de daha önce yer verildiği üzere bu olayın bir deprem gibi sarsıcı bir doğal afet olabileceği yorumu yapılmıştır.⁴⁵⁵ Bu durum da, dağın kaldırılıp bir kavmin tepesinde durdurulması hadisesinin pozitif olarak akla ve mantığa uygun düşmemesi halinin böyle bir yorumun yapılmasına sebep olduğu fikrini ortaya çıkarmaktadır. Fil Sûresi'nde geçen sürü halinde kuşların gönderilmesi olayında da belli bir tavrın takınıldığı görülmektedir. Burada, söz konusu kuşların ayaklarında ve gagalarında taş taşıyarak fil ashabının üzerine atmaları meselesi pozitivist anlayışa ve madde merkezli düşünce yapısına aykırı bir durumdur. Bu aykırı durum, Abduh'un müstakil kitabı olan Amme Cüzü Tefsiri kitabında fil ashabına bulaşıcı hastalık yayan bir tür sinek yorumunun isabetli görülmesine sebep olmuştur.⁴⁵⁶

---

453 Atalay, *a.g.e.*, 54.

454 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 1/355.

455 Abduh, Rızâ, *a.g.e.*, 1/475.

456 Abduh, *Fatiha Sûresi ve Amme Cüzü Tefsiri*, 436-438.

SONUÇ

Mu'cize, kendisine karşı konulamayan, mutlak anlamda âciz bırakan hârikulâde, olaylara verilen, dinî ilimler için ıstılahî bir kavramdır. İslâmî bilimler açısından mu'cizelerin bazı özellikleri vardır. Bu özellikler; ilâhî bir fiil olarak ortaya çıkması, iddiaya uygun meydana gelmesi, nübüvvet iddiasından sonra ortaya çıkması, olağanüstü olması, meydan okur bir nitelikte olması ve peygamberi doğrulamasıdır.

Mu'cize konusu, İslami ilimlerden tefsir, hadis ve kelâm başta olmak üzere, pek çok ilmî alanı yakından ilgilendiren disiplinler arası bir konudur. Bu isim, Kur'ân-ı Kerîm'de açık bir şekilde geçmemekle beraber, gerek Kur'ân-ı Kerîm'de, gerekse Hadis-i Şeriflerde mu'cize ile aynı anlamda kullanılan pek çok kavramlarla ifade edilmiştir. Literatürde, Peygamberlerin iddialarını ispat etmek için mu'cizelere ihtiyaç duydukları ile ilgili bilgiler mevcut olmakla beraber, mu'cizeye olan talebin yoğun olduğu ve mu'cize vasıtasıyla insanların ilâhî olana imân ettiklerine dair de bilgiler mevcuttur. Bu konu, klasik dönemlerden bugüne ilmî zeminde tartışılmıştır. Fakat üzerinde mutabakat sağlanmış bir görüş ortaya çıkmamış; mu'cize konusu ile ilgili farklı ve çeşitli görüşler, tarih boyunca şekillenerek bugüne gelmiştir. Bu denli farklı görüşlerin ortaya çıkmasında zamanın ve şartların değişmesi, konu ile ilgili fikir üreten ilim adamlarının farklı düşünce yapılarına ve ekollere sahip olmaları gibi pek çok sebep sıralamak mümkündür.

Tefsir ilmi açısından bakıldığında da aynı şeyleri söylemek mümkündür. Kur'ân-ı Kerîm'de farklı peygamberlere ve dönemlere ait mu'cize olarak değerlendirilen pek çok olağanüstü olay mevcuttur. Bu olaylar farklı ilmî çevrelerde pek çok açıdan tartışılmış ve çeşitli fikirler ortaya çıkmıştır. Bu fikirler her müfessirin içinde yaşadığı zaman ve ortam, sahip olduğu ilmî anlayış ve temsil ettiği ekol ve düşünce çerçevesinde farklılaşmıştır. Klasik tefsirlerde dönemin gelişmelerine uygun yorumlanan mu'cize âyetleri, modern döneme yaklaştıkça yeni gelişmeler ışığında farklı bir yorumla ortaya çıkabilmiştir. Örneğin Elmalılı, Merağî, İbn Âşûr, Tabâtabâî ve Şa'ravî gibi müellifler, bazı âyetleri kendi dönemlerinin teknolojik gelişmelerine göre yorumlamışlardır. Modern dönemde ise, özellikle Batı dünyasının maddî ve tabii ilimlerde ilerlemesi, bu çerçevede bir bilimsellik anlayışı geliştirerek aşkın olanı maddî makyaslarla ölçülmeye

mahkum etmesi ve İslâm dünyasının da bu anlamda geri kalması gibi sebepler, mu'cize ile ilgili âyetlerin yorumuna bambaşka bir boyut kazandırmıştır. Bu çalışmada, evren olarak özellikle 19. yüzyıldan sonraki modernist hareketlerden etkilenen düşünce akımlarının mu'cize ile ilgili âyetlere getirdiği yorumlar gündeme taşınmak istenmiştir. Bunun için bir örneklem grubu olarak Muhammed Abduh ve Reşîd Rızâ'nın özellikle Cemâleddîn Efganî'den etkilenen iki müfessir olarak oluşturdukları Menâr okulu seçilmiştir. Söz konusu okulun mu'cize ile ilgili âyetlerin yorumlanmasına getirdikleri yeni bakış açıları, modern dönemin tüm anlayışlarına genellenebilecek bir özelliğe sahiptir. Çünkü söz konusu bütün anlayışların ortak noktası, Batı dünyasından yoğun bir şekilde etkilenmiş olmaları ve Kur'ân yorumuna bu veçheden bakıyor olmalarıdır.

Muhammed Abduh ve Reşîd Rızâ'nın, Menâr Tefsiri başta olmak üzere sair eserlerinden de faydalanmak üzere mu'cize ile ilgili âyet ve yorumlar tarandığında, ortaya çıkan özellikler ve okumalar ışığında elde edilen tespitler, şu şekilde ifade edilebilir:

1. Abduh ve Rızâ, söz konusu yorumların genelinde, klasik tefsir ve müfessirlere yoğun bir eleştiri getirmişlerdir. Taberî, Râzi ve İbn Kesîr başta olmak üzere klasik tefsirlerin bir çoğunda mu'cize ile ilgili âyetlerin yorumunda, detaya inme ve tafsilata varan bilgiler ileri sürme anlayışı vardır. Menâr ekolü, bu yaklaşımı mesnetsiz olarak değerlendirmekte ve reddetmektedir.

2. Mu'cize ile ilgili âyetlerin yorumlanmasında, Abduh ve Rızâ'nın takındığı ortak tavır, sadece âyetlerde geçen ifadelerle yetinmek, söz edilen olaylarla ilgili zahiri olanın ötesine geçecek bilgilere yer vermemektir. Özellikle sair tefsirlerin görüşlerine getirilen eleştirilerde “Böyle bir ifade âyette mevcut değildir.” “Allah murad etseydi bu bilgilere zaten yer verirdi.” “Allah, böyle bir bilgiye yer vermemişse bunun üstüne gitmenin de bir anlamı yoktur” gibi ifadeler, bu düşünceyi desteklemektedir.

3. Özellikle mu'cize ile ilgili âyetlerin yorumlanmasında dinin modern anlamda ıslah edilmesi ihtiyacının genel bir anlayış olarak hatırdaki tutulması ve bilginin bu düşünce üzerine inşa edilmesi, hem Menâr ekolünün, hem de Kur'ân-ı Kerîm'de geçen olağanüstü özelliklere sahip âyetlerin yorumlanmasının genel bir ilkesidir. Klasik

tefsirlerde geçen ifadelerin yetersiz, anlamsız, gereksiz olarak görülmesi ve eleştirilmesinin altında bu düşüncenin mevcut olduğu da ileri sürülebilir.

4. Aşkın olanı reel hale getirme uğraşısının Menâr Tefsirinde genel bir kaygı hali olarak yer aldığını iddia etmek mümkündür. Çünkü hemen bütün mu'cize âyetlerinde, olağanüstü olan olayların aslında makul ve aklın idrak seviyesine indirgenebilir bir yönünün olduğu düşüncesi genel olarak hakimdir. Âyetler, akla yakınlaştırılarak tevil edilmiştir. Bu düşüncenin mevcut olmasında, yukarıda da zikredilen, özellikle de tabii bilimler etrafında mihver çizen bilimsellik anlayışına ters düşmemenin bir endişesinin var olduğu bilgisi çıkarılabilir. Bu âyetlerin tefsir edilmesinde, takınılan “savunmacı” üslubun mevcut olması ve kendisini hissettirmesi de söz konusu çıkarımı destekleyen bir delildir.

5. Son olarak, genelde modern döneme ait ve modernist olarak isimlendirilebilecek İslâm düşüncesinin, özelde ise Menâr ekolünün gelenekten ve süregelen anlayıştan kopuk ve yeni bir mu'cize yorumuna sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Bunun önemli bir sebebi de, İslâm dünyasının prestij kaybında aranabilir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, Menâr çizgisinin mânevî ve idrak-üstü olanı maddî ve aklın idrak seviyesine indirmesi düşüncesine sahip olması, bilimsel olanı ıskalamamak için makul teviller ileri sürmesi, modern gelişmelere de uygun olarak dinî düşüncenin ıslah edilmesi görüşünü savunması gibi tespitler, aslında bir etki-tepki meselesinden türemiştir. Dünya genelinde, Batı öncülüğünde meydana gelen gelişmeler, İslâm dünyasında bir savunmacı zihniyeti ortaya çıkarmış ve söz konusu gelişmelere ayak uydurmak adına bazı farklı ve modern girişimlerde bulunulmasının mecburi olduğu düşüncesini bu zihniyette var etmiştir.

Tefsir anabilim dalı bünyesinde, genelde modernist dinî düşüncesinde, özelde ise Menâr çizgisinin mu'cize ile ilgili yorumlarının gündeme taşındığı bu çalışma, alan yazınına bu yönüyle katkı sunmaya gayret etmiştir.

KAYNAKÇA

KUR'ÂN-I KERÎM

- Abduh**, Muhammed, *Fatiha Sûresi ve Amme Cüzü Tefsiri*, (Çev. Ömer Aydın) İşaret Yayınları, İstanbul 2018.
- Abduh**, Şeyh Muhammed, Rızâ Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Hekîm (Tefsîrû'l-Menâr)*, (çev.: Mehmet Erdoğan-Ali Rıza Temel-Harun Ünal-Niyazi Beki-Nusret Bolelli), Ekin Yay., İstanbul, 2011.
- Abduh**, Şeyh Muhammed, **Rızâ** Muhammed Reşîd, *Tefsiru'l- Menâr*, Çev. Mehmet Erdoğan, Ekin Yayınları, İstanbul 2011.
- Abduh**, Muhammed, *Tevhid Risalesi*, (çev.: Sabri Hizmetli), Fecr Yayınları, Ankara, 1986.
- Abdulkaki**, Muhammed Fuad, *Mu'cemu'l-Mufehres li Elfazı'l- Kur'ân*, Daru'l-Hadis, Kahire 1987.
- Abdurrahman**, Aişe bint eş-Şatii, *el-İ'cazu'l-Beyani li'l- Kur'ân*, Daru'l-Me'arif, Kahire, tsz.
- Akbulut**, Ahmet, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, Ankara, 1992.
- Ammare**, Muhammed, *el-A'malu'l-Kamile li'l-İmam eş-Şeyh Muhammed Abduhu*, Daru'ş-Şuruk, Beyrut, 1993.
- ARICI**, Niyazi, *Menâr Tefsirinde Mucizelerle İlgili Farklı Yorumlar*, Ankara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006.
- Arslanoğlu**, Betül, *Elmalılı ve Muhammed Esed'in Tefsirlerinde Mu'cize ile İlgili Âyetlerin Mukayesesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi) 2014.
- Askalanî**, Ebu'l- Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Mahmud b. Ahmed b. Hacer, *Nuhbetu'l-Fiker fi Mustelahi Ehli'l-Eser*, (Thk.: Abdulhamid b. Salih b. Kasım), Daru İbn Hazm, Lübnan, 2006.
- Atalay**, Orhan, *20. Yüzyıl Tefsir Akımı İçtimai Tefsir*, Beyan yayınları, İstanbul, 2004
- Aydın** Hüseyin, "Meydan okumaları Bakımından Kur'ân Mu'cizesi", *Kelâm Araştırmaları Dergisi* , VIII, 1/2010.

- Azimli**, Mehmet, “Şakku’l-Kamer Çerçevesinde Bazı Tahliller”, *Hikmet Yurdu*, y.e.y., y.y., 2009
- Babanzade**, Ahmed Naim Bey, *Hadis Usulü ve İstılahları*, (Yayına Hazırlayan: Hasan Karayiğit), Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- Bağdâdî**, Abdulkahir b. Tahir b. Muhammed b. Abdullah, *el-Ferk Beyne’l-Firak*, Daru’l-Afaki’l-Cedide, 1977.
- Bağdadi**, Ebu Mansur Abdulkadir b. Tahrir et-Temimi, *Usulu’d-Din*, Daru’l-Medine, Beyrut 1928.
- Baljon**, J.M.S., *Kur’ân Yorumunda Çağdaş Yönelimler*, (trc.: Şaban Ali Düzgün), Fecr Yay., Ankara, 1994.
- Bakillani**, Ebu Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed Basri, *İ’cazu’l-Kur’ân*, (Thk. Ahmed Haydar), Beyrut, 1986.
- Bakillani**, Ebu Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed Basri, *Olağanüstü Olaylar ve Aralarındaki Farklar*, (çev. Adil Bebek), Rağbet Yayınları, İstanbul 1998.
- Beydâvi**, Nasiruddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Ali Ebu’l-Hayr, *Envaru’t-tenzil ve esraru’t-te’vil*, (Mecmu’atun mine’t-tefasir içinde), Beyrut, 1901.
- Buhari**, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Camiu’s-Sahih*, Darul fikr, Beyrut, 2010.
- Bulut**, Halil İbrahim, *Kur’ân Işığında Mu’cize ve Peygamber*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2002.
- Bulut**, Halil İbrahim, *Nübüvveti İspat Açısından Hissi Mu’cizeler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Kelâm Bilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2001.
- Bulut**, Zübeyir, “Peygamberleri Tastik Aracı Olarak Mucizeler” *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bahar 2015.
- Cahız**, Ebu Osman Amr b. Bahr, *Hücecü’n-Nübüvve* (Risaletü’l-Cahız içerisinde), Mektebetü’l-Hanci, Kahire 1979/1399.
- Carullah**, Mûsâ, *Büyük Mevzularda Ufak Fikirler*, (Yayına hazırlayan: Musa Bilgiz), Kitabiyat Yayınları, Ankara, 2001.
- Cerrahoğlu**, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1996.
- Ceyyaşi**, Mahmut Nimetu’l-Ceyyaşi, *el-İ’caz beyne’n-Nezeriyyeti ve’t-Tatbik*, Muessettü’l-İ’marî’l-Cevad li’l-Fikr ve’s-Sekafe, y.y., tsz.

- Cürçani**, Seyyid Şerif, *Şerhu'l-Mevakif*, (thk.: Muhammed Bedreddin en-Na'sani), Kahire, 1907/1323.
- Cüveyni**, İmamü'l-Haremeyn Ebü'l-Meali Rüknuddin Abdulmelik b. Abdullah b. Yusuf, *Kitabu'l-İrşad ila Kavaidi'i-Edilleti fi Usuli'l-İ'tikad*, (thk.: Esad tanım), Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiye, Beyrut 1982.
- Efgâni**, Cemâleddîn ve **Abduh** Muhammed, *el-Urvetü'l-vüskâ (1884)*, (Terc.: İbrahim Aydın), Bir Yayıncılık, İstanbul, tsz.
- Endelusi**, Ebu Muhammed Abdulhak b. Galib b. Atiyye el-Endelusi, *el-Muherreru'l-Veciz*, (Thk.: Abdu's-Slam Abdu'ş-Şafi Muhammed), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.
- Eren**, Şadi, *Kur'ân'da Teşbih ve Temsiller*, İzmir 2006.
- Firuzabadi**, Mecduddin Ebu Tahir, Muhammed b. Yakup, *Besairu zevi't-Temyiz fi Letaifi'l-Kitabi'l-'Aziz*, (thk. Muhammed Ali Neccar), Lecnetu İhyâü't-Turâsi'l-İslamiyye, Kahire 1973. İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn
- Gencer**, Bedri, *İslam'da Modernleşme 1839-1939*, Lotus Yayınevi, Ankara, 2008.
- Gölcük**, Şerafettin, *Kelâm Açısından İnsan ve Fülleri*, Kayihan Yayınevi, İstanbul 1979.
- Gölcük Şerafettin ve Toprak Süleyman**, *Kelâm Tarih Ekoller Problemler*, Tekin Kitabevi, Konya 2010.
- Güneş**, Abdulbaki, *Aklî Tefsir Hareketi-Mutezile ve Menâr Ekolü*, Aheng Yay., İstanbul, 2003.
- Hamidullah** Muhammed, *İslâm Peygamberi*, (Çev.: Salih Tuğ), İrfan Yay., İstanbul, 2001.
- Hatib** Abdulkerim, *el-İ'caz fi Dirasati's-Sabikin*, Daru'l-Fikri'l-Arabi, ysz.,1974.
- Itr**, Nureddin, *Menhecu'n-Nakd fi Ulumi'l-Hadis*, Daru'l-Fikr, Dimeşk, 1997.
- İbn Âşûr**, Muhammed Tahir, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, Daru's-Sahnun li'n-Neşri ve't-Tevz'i, Tunus, tsz.
- İbnü'l-Cevzi**, Ebu'l-Ferac, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Nüzhetü'l-A'yüni'ne vazir fi 'ilmi'l-vücuah ve'n-nezair*, (Nşr. Abdulkerim Kazim er-Râzî), Beyrut 1984.
- İbn Haldûn**, Veliyuddîn Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, (çev. Zakir Kadiri Ugan) İstanbul, 1997.

- İbn Hanbel** Ahmed b. Muhammed, *Müsned*, İstanbul, 1982.
- İbn Hişâm**, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, Daru'l-kitabi'l-arabi yay., Beyrut 1990
- İbn Kesîr**, Ebu'l- Fida İsmail, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, (çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner) Çağrı Yayınları, tsz.
- İbn Mace**, Ebu Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *Sünenü İbn Mace*, Daru'l- Kutubu'l-İmiyye Yay., Beyrut, 2008.
- İbn Manzur**, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensari, *Lisanü'l-'Arab*, (tsh. Emin Muhammed Abdulvehhab, Muhammed es-Sadık el-Ubeydi), Dar-ü İhyai't-Türasi'l-'Arabi, Lübnan-Beyrut 1997.
- İsfehâni**, Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Rağib, “'acž” md, *Müfredatu Elfazi'l-Kur'ân*, (thk.: Safvan Adnan Davudi), Darü'l-Kelam, Dimeşk 2002.
- İşcan**, Mehmet Zeki, *Muhammed Abduh'un Dinî ve Siyasi Görüşleri*, Dergah yayınları, İstanbul 1998.
- Jansen**, j.j.g., *Kur'ân'a Yaklaşımlar*, Fecr yay., Ankara, 1999.
- Kâdî 'İyâd**, Ebu'l Fadl 'İyad b. Mûsâ, *eş-Şifâ bi-Ta'rif-i Hukuk-i Mustafa*, Halil Efendi mtb. (Baskı yeri yok.), 1290.
- Kannevci**, Sıddık Han, Ebu't-Tayyib Muhammed Bahadır b. Hasan b. Ali el-Kannevci, *Fethu'l-Beyân fi Mekasidi'l-Kur'ân*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 1992.
- Karadeniz Osman**, *Din ve İlim Açısından Mu'cize*, İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü, (Öğretim Üyeliği Tezi), İzmir 1981.
- Kesteli**, Muslihuddin Mustafa, *Haşiyetü'l-Kesteli Ala Şerhi'l-Akaid*, Bahar Matbaası, İstanbul 1973.
- Kiraz**, Celil, “*Menâr Tefsirinde Mucizelere Bakış*”,
https://www.academia.edu/35536021/Celil_Kiraz_Menar_Tefsirinde_Mucizelere_Bak%C4%B1%C5%9F
Erişim tarihi: 18.06.2019/14:20
- Komisyon**, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, TDV Yay., 1991.
- Kurtubi**, Ebu Abdillah, *el-Cami' li Ahkamu'l-Kur'ân*, Kahire, h.1372.
- Kutub**, Seyyid İbrahim, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, Daru'ş-Şuruk Yay., tsz.
- Macit Yusuf**, *Cahiliyeden İslama İhtida Psiko-Sosyal Yaklaşım*, İstanbul 2015.
- Maturidi**, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, *Te'vilatu'l-Kur'ân*, (thk.: Bekir Topaloğlu), Mizan Yay., İstanbul, 2005.

- Meraġi**, Ahmed Mustafa, *Tefsiru'l-Meraġi*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, 1985.
- Mevdûdî**, Ebu'l-A'la, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, (trc.: Komisyon), İnsan yayınları, İstanbul, 1995.
- Muhammed**, Ebu Abdillah b. Abdillah b. Ebi Zemenin, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, (thk.: Ebu Abdillah Hüseyin b. Ukaşe ve bşk.), el-Faruku'l-Hadise li't-Tibaati ve'n-Neşr, Kahire, 2002.
- Muslim**, Ebu'l-Hüseyin b. Haccac, *el-Camü's-Sahih*, Riyad, Daru's-Selam Yayınları, 2000.
- Nedvi**, Süleyman, *Asr-ı Saadet*, (İslâm Tarihi), (Trc. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul, 1347/1928.
- Nisaburî**, Ebû Said Abdurrahman, *el-Gunye fi Usuli'd-Din*, Beyrut-1987.
- Nursi**, Bediuzzaman Said *İşârâtü'l-İ'câz*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 1990.
- Nursi**, Said, *İşârâtü'l-i'câz fi mazânni'l-icâz*, (Thk.: İhsan Salih el-Kasimi), Şirketu Sözlür li'n-Neşr, Kahire 2002.
- Nursi**, Bediuzzaman Said, *Şu'alar*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- Özel**, Recep Orhan, "Elmalılı Hamdi Yazır'ın Bilimsel Tefsir Anlayışı", *Osmanlı Toplumunda Kur'ân Kültürü ve Tefsir Çalışmaları*, II, İlim Yayıma Vakfı Kur'ân ve Tefsir Akademisi, tsz.
- Râzî**, Ebu Abdillah Fahrettin b. Ömer er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1981.
- Râzî**, Fahrüddin er-Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtîhu'l-ğayb*, Akçağ Yayınları, tsz.
- Râzî**, Fahrüddin Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *Risaletun fi'n-Nübüvvat*, Beyrut, 1986.
- Rızâ**, Muhammed Reşîd Rızâ, *Gerçek İslam'da Birlik*, (çev.: Hayreddin Karaman), İz yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Rızâ**, Reşîd Rızâ, *Muhammedi Vahiy*, (Terc.: Salih Özer), Fecr Yay., Ankara, 1991.
- Rızâ**, Muhammed Reşîd Rızâ, *Tarihu'l-Üstazi'l-İmam eş-Şeyh muhammed Abduh*, Daru'l-Fezile, Kahire, 2006.
- Rızâ** Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-hekîm (Tefsîrû'l-Menâr)*, Daru'l-Fikr li't-Tibaa'ti ve'n-Neşir ve't-Tevz'i, Beyrut, tsz.
- Sabuni** Nureddin, Maturidiyye akaidi, (el-Bidaye fi Usuli'd-Din) (Çev. Bekir Topaloğlu), Diyanet işleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005.

- Salmazzem Mehmet**, *Modern Dönem Tefsirlerde Kur'ân İ'cazı (Menâr Örneği)*,
Y.Y.Ünv. Sos. Bil. Enst. Temel İslâm Bilimleri, (Yayınlanmamış Doktora Tezi),
2015
- Sa'lebi**, Ebu İshak es-Sa'lebi, *el-Keşf ve'l-Beyan*, (thk.: Ebu Muhammed b. Âşûr), Daru
İhyai't-Turasi'l-'Arabi, Beyrut, 2002.
- Shain**, Emad Eldin, *Reşîd Rızâ ve Batı*, (çev.: Erkan Saka), Ekin Yay., İstanbul, 2000.
- Sıddıkî**, Mazharuddin, *İslâm Dünyasında Modernist Düşünce*, Dergah yayınları,
İstanbul 1990.
- Şa'râvî**, Muhammed Mütevellî, *Mu'cizetu'l-Kur'ân*, Ahbaru'l-Yevm, İdaretu'l-Kitabi
ve'l-Mektubat, Kahire, tsz.
- Şa'râvî**, Muhammed Mütevellî, *Tefsiru's-Şa'râvî*, el-Ezher, Mecmeu'l-Buhusi'l-
İslamiyye, el-İdaretu'l-Amme, el-Buhus ve't-Telif ve't-Tercüme, Ahbaru'l-Yevm,
Kahire, tsz.
- Şehristani**, Ebü'l-Feth Tâcüddîn Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed eş-Şehristânî
Nihayetü'l-İkdam, trs.
- Şibli**, Ebubekir Cafer b. Yunus, *Peygamberimizin Rûhânî Hayatı ve Mu'cizeleri*, (çev:
Ahmet Karataş) Timaş Yay., İstanbul, 2006.
- Tabâtabâî**, Seyyid Muhammed Hüseyin, *el-Mizan fî Tefsiri'l-Kur'ân*, Müessesetu'l-
Alemlî li'l-Metbuat, Beyrut, 1997.
- Tabâtabâî**, Seyyid Muhammed Hüseyin *el-Mizan fî Tefsiri'l-Kur'ân*, (çev.: Vahdettin
İnce), Kevser Yayınevi, İstanbul, tsz.
- Tabbara**, Afif Abdulfettah, *Ma'a'l-Enbiya fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Derseadet, İstanbul,
tsz.
- Taberî**, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et- Taberî, *Taberi Tefsiri*, Hisar Yayınevi, tsz.
- Taftazani**, Sadeddin Mesud b. Ömer, *Şerhu'l-Mekasid*, Alemlü'l-Kütüb, Beyrut
1998/1419.
- Tan**, Zeki, *Kur'ân-ı Kerîm'de Müşrik Dindarlığı*, İstanbul 2016.
- Taşpınar**, Halil, "Muhammed Abduhu Bibliyografisi Üzerine Bir Deneme",
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Aralık/2003.
- Tirmizi**, Ebu İsa Muhammed b. İsa Sevrâ, *es-Sunen*, (Thk. A. Muhammed Şakir-M.
Fuad Abdalbaki-İbrahim Adve Avad), Kahire, 1937.

Türkdoğan, Orhan, *Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi*, MEB Yayınları, İstanbul 1995.

Yazır Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979.

